

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ: ΜΕΘΟΔΟΙ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ

**Η κρυσταλλοποίηση του κύρους της μετανάστριας
εσωτερικής οικιακής εργάτριας**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Αφροδίτη Φροσύνη

Τριμελής εξεταστική επιτροπή:

Ιορδάνης Ψημμένος, Καθηγητής, Επιβλέπων

Δέσποινα Παπαδοπούλου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

Κανάκης Λελεδάκης, Επίκουρος Καθηγητής

Αθήνα, Ιανουάριος 2017

Copyright © Αφροδίτη Φροσύνη, 2017.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

Στην Αθηνά και τον Κωστή

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστώ τις δύο Γεωργιανές μου και τη δημιουργό της ζωής, εργοδότηριά τους, χωρίς τη συμβολή και την αμοιβαία εμπιστοσύνη των οποίων η παρούσα εργασία δεν θα είχε ολοκληρωθεί ερευνητικά.

Ευχαριστώ τον επιβλέποντα καθηγητή μου, Ιορδάνη Ψημμένο, για την έμπνευση, την ενθάρρυνση, την πάντα ευγενική του προσέγγιση και τη σταθερή υποστήριξή του σε όλη τη διάρκεια εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας. Επίσης, ευχαριστώ τα μέλη της τριμελούς εξεταστικής επιτροπής, Δέσποινα Παπαδοπούλου, αναπληρώτρια καθηγήτρια και Κανάκη Λελεδάκη, επίκουρο καθηγητή, για την ουσιαστική και ειλικρινή συνδρομή τους. Θα ήταν παράλειψη να μην ευχαριστήσω όλους τους διδάσκοντες του ΠΜΣ του Τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής, της ακαδημαϊκής χρονιάς 2015-2016, κ.κ. Καίτη Μιχαλοπούλου, Γεωργία Πετράκη, Μαρία Συμεωνάκη, Κώστα Δημουλά και Γιάννη Κουζή, που συντέλεσαν με τον δικό τους μοναδικό τρόπο στην πνευματική και ηθική μου ενδυνάμωση.

Ευχαριστώ τους συμφοιτητές μου και ιδίως την Άννα, που με αγκάλιασαν και με επανέφεραν στην ιδιαίτερη για μένα «πατρίδα» του Παντείου Πανεπιστημίου.

Κλείνοντας, ευχαριστώ τους δικούς μου ανθρώπους, που με πίστεψαν, με παρότρυναν και με στήριξαν όλο το διάστημα, που διήρκεσε η δύσκολη αυτή προσπάθεια, και τώρα μοιράζονται μαζί μου τη χαρά και την πληρότητα της επίτευξής της.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΙΝΑΚΕΣ-ΓΡΑΦΗΜΑΤΑ	6
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	8
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	12
Προβληματισμός και εννοιολογικές αποσαφηνίσεις.....	12
1.1 Το πρόβλημα.....	12
1.1.1 Η σημασία διερεύνησης του προβλήματος	13
1.2 Εννοιολογικοί προσδιορισμοί.....	15
1.2.1 Η έννοια της κρυσταλλοποίησης	15
1.2.2 Η έννοια της υπηρετικότητας.....	17
1.2.3 Οικιακή εργασία και μετανάστευση	21
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	29
Θεωρητικές προσεγγίσεις.....	29
2.1 Κύρος της εργασίας-Θεωρίες κοινωνικής συναίνεσης.....	29
2.1.1 Λειτουργιστική Σχολή.....	29
2.1.2 Σχολή του Σικάγου.....	31
2.2 Κύρος της εργασίας-Θεωρίες κοινωνικής σύγκρουσης.....	33
2.2.1 Μαρξιστική Σχολή	33
2.2.2 Βεμπεριανή Σχολή	36
2.3 Μετανάστευση και οικιακή εργασία-Θεωρίες κοινωνικής συναίνεσης.....	38
2.3.1 Νεοκλασική Σχολή.....	39
2.3.2 Σχολή του Σικάγου.....	40
2.4 Μετανάστευση και οικιακή εργασία-Θεωρίες κοινωνικής σύγκρουσης.....	42
2.4.1 Μαρξιστική Σχολή	43
2.4.2 Θεσμική Σχολή.....	44
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	47
Δομικά και αξιακά πρότυπα της κρυσταλλοποίησης	47
3.1 Κοινωνικός αποκλεισμός και προνοιακή περιθωριοποίηση.....	47
3.2 Αναπαραγωγή της μετανάστριας οικιακής εργάτριας	51

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	54
Έρευνα πεδίου-Μεθοδολογικές προσεγγίσεις.....	54
4.1. Επιλογή πληθυσμού της έρευνας.....	54
4.2. Ποιοτική μέθοδος διερεύνησης.....	56
4.2.1 Συνέντευξη σε βάθος.....	57
4.3. Διεξαγωγή τη έρευνας.....	58
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5	61
Ανάλυση Δεδομένων	61
5.1 Εργασία και ζωή στη χώρα προέλευσης.....	61
5.1.1 Δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά	61
5.2 Διαδικασία μετανάστευσης.....	62
5.3 Εργασία και ζωή στην Ελλάδα	64
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	68
ΠΗΓΕΣ-ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	71
ΠΗΓΕΣ.....	71
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	72
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1	78
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2	86
ABSTRACT	103

ΠΙΝΑΚΕΣ-ΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

Γράφημα 1 Παγκόσμια εκτίμηση αποθέματος μεταναστών, εργαζομένων μεταναστών και μεταναστών που απασχολούνται στην οικιακή εργασία, 2013	24
Γράφημα 2 Ποσοστά συμμετοχής μεταναστών και μη μεταναστών στο παγκόσμιο εργατικό δυναμικό, κατά φύλο, 2013	25
Πίνακας Κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά των Γεωργιανών	83
Χάρτης 1 Η χώρα της Γεωργίας	84
Χάρτης 2 Χώρες της Ανατολικής Ευρώπης	85

“Actually, Lou, I think it was more than just my being in the right place at the right time. I think it was my being the right race, the right religion, the right sex, the right socioeconomic group, having the right accent, the right clothes, going to the right schools . . .”

Στην πραγματικότητα Λου, νομίζω πως το μυστικό της επιτυχίας μου δεν ήταν μόνο ότι βρέθηκα στο κατάλληλο μέρος την κατάλληλη στιγμή. Νομίζω ότι βρέθηκα να ανήκω στη σωστή φυλή, τη σωστή θρησκεία, το σωστό φύλο, τη σωστή κοινωνικοοικονομική ομάδα, έχοντας τη σωστή προφορά, το σωστό ντύσιμο και πηγαίνοντας στα σωστά σχολεία...

(Warren Miller, 1992, *The New Yorker Collection*, πηγή: www.cartoonbank.com)

Η θεωρία του ανθρώπινου πολιτισμού και των σκοπών του έχει εξυφανθεί επιμελώς μες στην καθημερινή μας σκέψη, κάτι που ελάχιστοι συνειδητοποιούν. Ο,τιδήποτε σπουδαίο, καλό, ικανό, δίκαιο και έντιμο είναι «άσπρο»· ο,τιδήποτε ευτελές, κακό, αδέξιο, απατεωνίστικο και υποτιμητικό είναι «κίτρινο»· η άσχημη γεύση είναι «καφέ» και ο διάβολος είναι «μαύρος».

(Du Bois, 1920, σ. 44)

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα μελέτη εστιάζει στις κοινωνιολογικές πτυχές ενός πλέγματος ρόλων και στάσεων, που υιοθετεί και αναπαράγει το μεταναστευτικό εργατικό δυναμικό και, ειδικότερα, οι εσωτερικές οικιακές εργάτριες, που εισρέουν από τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες, από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 κι έπειτα, στην Ελλάδα.

Το ερευνητικό ενδιαφέρον εκκινεί από τους παράγοντες διαμόρφωσης ενός παράδοξου συναινετικού κώδικα αξιών, που επιτρέπει στις μετανάστριες, να αποδέχονται και να επιδιώκουν την παραμονή τους στα υπηρετικά επαγγέλματα χαμηλού κύρους, παρότι στερούνται ιδιωτικότητας, βασικών δικαιωμάτων και κοινωνικής προστασίας.

Η ερευνητική υπόθεση εργασίας, ότι η *κρυσταλλοποίηση του κύρους* (status crystallization) της οικιακής εργασίας, προέρχεται από την εσωτερίκευση και φυσικοποίηση των οικιακών καθηκόντων προσεγγίζεται τόσο μέσω της βιβλιογραφικής ανασκόπησης όσο και της ποιοτικής εμπειρικής διερεύνησης –συνέντευξη σε βάθος από δύο Γεωργιανές εσωτερικές οικιακές εργάτριες σε αθηναϊκό σπίτι.

Τα αποτελέσματα της έρευνας καταδεικνύουν ότι αποκρυσταλλώνεται η εργασιακή σχέση των εσωτερικών οικιακών εργατριών, που καθηλώνονται στο συγκεκριμένο επάγγελμα εσωτερικεύοντας την υπηρετικότητα ως καθημερινότητα και βιώνοντας την καθημερινότητα ως εργασία (φυσικοποίηση). Η δε επαφή τους με τη χώρα προέλευσης διατηρείται ως «τηλε-εικονική» οικογενειακή σχέση μέσω της δωρεάν ηλεκτρονικής επικοινωνίας. Η τελευταία αυτή διαπίστωση μπορεί να ανοίξει τον διάλογο για μία μελλοντική διερεύνηση και μελέτη.

Λέξεις κλειδιά:

μετανάστριες, οικιακή εργασία, χαμηλό κύρος, εσωτερίκευση

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Την αναλυτική διαδικασία της κοινωνικοποίησης στην οικιακή εργασία –υπηρετική εργασία με την ευρύτερη έννοια του όρου– προσεγγίζουμε στην παρούσα μελέτη, παρουσιάζοντας την ιστορική και την κοινωνιολογική διάσταση του φαινομένου εμπλουτισμένη με διαδρομές και αφηγήσεις ζωής μεταναστριών οικιακών εργατριών, που εργάζονται στην Ελλάδα προερχόμενες από τη χώρα της Γεωργίας, μετά το 1990, αφορτού συντελέστηκε η κατάρρευση των σοσιαλιστικών καθεστώτων στις χώρες της Ευρώπης. Ειδικότερα ασχολούμαστε με την έννοια της *κρυσταλλοποίησης του κύρους* (status crystallization), που αφορά στην σταθερότητα, διατήρηση και αναπαραγωγή της οικιακής εργασίας μέσω των μηχανισμών κοινωνικοποίησης, που διαμορφώνει η μακρόχρονη παραμονή στο επάγγελμα. Οι οικιακές εργάτριες αναπτύσσουν αξίες, αντιλήψεις και νοηματοδοτήσεις, που τις οδηγούν στη φυσικοποίηση και εσωτερίκευση του ρόλου τους και την αναπαραγωγή της θέσης τους.

Η οικιακή εργασία ως επάγγελμα χαμηλού κύρους, παρότι παρουσιάζει σωρευτικά προβλήματα (κοινωνικό αποκλεισμό, άτυπες μορφές μετανάστευσης και απασχόλησης, άκρατη ευελιξία, κοινωνική περιθωριοποίηση, έλλειψη ιδιωτικότητας) αποσπά τη συναίνεση των μεταναστριών οικιακών εργατριών, που παραμένουν εγκλωβισμένες στο επάγγελμα διεκδικώντας τη θέση τους. Αυτό το παράδοξο προκαλεί το κοινωνιολογικό ενδιαφέρον ως προς τη διερεύνηση των μηχανισμών, αντικειμενικών και υποκειμενικών, που δομούν τη συναίνεση. Σημειώνεται, ότι η πολύ μεγάλη συγκέντρωση των μεταναστριών γυναικών στην παγκόσμια απασχόληση σε υπηρετικά καθήκοντα και οι συνέπειες εκμετάλλευσης, που αναδεικνύονται, έχουν απασχολήσει τους κοινωνιολόγους τόσο στο ελληνικό όσο και στο διεθνές επίπεδο ερευνών και μελετών.

Η προσέγγιση του θέματος επιτυγχάνεται τόσο μέσω της βιβλιογραφικής ανασκόπησης όσο και της ποιοτικής εμπειρικής διερεύνησης. Στο θεωρητικό μέρος παρουσιάζουμε τις κλασικές θεωρητικές προσεγγίσεις και τις σχετικές μελέτες, που αφορούν τόσο στο κύρος της εργασίας όσο και στη μετανάστευση σε σχέση με την οικιακή εργασία. Για την εμπειρική έρευνα επιλέξαμε τη συνέντευξη σε βάθος από δύο Γεωργιανές εσωτερικές οικιακές εργάτριες, που εργάζονται στο ίδιο σπίτι, στην Αθήνα.

Η μελέτη μας απαρτίζεται από πέντε κεφάλαια μέσα από τα οποία δομείται η θεωρητική και η εμπειρική διερεύνηση της κρυσταλλοποίησης του κύρους (status crystallization) της μετανάστριας εσωτερικής οικιακής εργάτριας. Η προσέγγισή μας επιχειρεί να ανιχνεύσει τους μηχανισμούς, που σμιλεύουν την υποτακτικότητα, την υποταγή και την υποτέλεια και αναπαράγουν τα υπηρετικά επαγγέλματα και ειδικότερα την οικιακή εργασία.

Το *πρώτο κεφάλαιο* αναφέρεται στον προβληματισμό επί του θέματος και αποσαφηνίζει τις έννοιες της κρυσταλλοποίησης, της υπηρετικότητας –με έμφαση στην παράδοση της δουλείας– και της οικιακής εργασίας, που συνδέεται με τη μετανάστευση –με έμφαση στο ζήτημα της θηλυκοποίησης. Το *δεύτερο κεφάλαιο* εξετάζει τις θεωρητικές προσεγγίσεις τόσο ως προς το κύρος της εργασίας όσο και ως προς τη μετανάστευση σε σχέση με την οικιακή εργασία. Αναφέρονται οι θεωρίες της συναίνεσης και οι θεωρίες της σύγκρουσης, αντίστοιχα, για την κάθε έννοια, που αναλύεται. Ως προς το κύρος της εργασίας εξετάζονται οι συναινετικές θεωρίες του λειτουργισμού: α) αναφορικά με το *σύμπλεγμα ρόλων* (role-set) του Merton και β) της Σχολής του Σικάγου σχετικά με τον *κατοπτρικό εαυτό* (reflected self) του Cooley, τις *ομάδες αναφοράς* (reference groups) καθώς και την έννοια της *σχετικής αποστέρησης* (relative deprivation). Από τις Σχολές της σύγκρουσης εξετάζονται: α) η Μαρξιστική Σχολή σχετικά με τις *νοηματοδοτήσεις* της εργασίας από τους ίδιους τους εργαζόμενους και β) η Βεμπεριανή Σχολή σχετικά με τις έννοιες του *κύρους* (status) και της *κοινωνικής κλειστότητας* (social closure) του Weber. Ως προς τη μετανάστευση και την οικιακή εργασία προσεγγίζονται οι συναινετικές θεωρίες σύμφωνα με τη Νεοκλασική Σχολή (μοντέλο *ώθησης-έλξης*/push and pull) και η Σχολή του Σικάγου (*αποδιοργάνωση* του “Πολωνού Αγρότη” των Thomas και Znaniecki). Από τις συγκρουσιακές θεωρίες παρουσιάζεται η Μαρξιστική Σχολή (*σύστημα οργάνωσης* της εργασίας και της ζωής) και η Θεσμική Σχολή (*κοινωνικό πλαίσιο και πρότυπα δράσεων*). Το *τρίτο κεφάλαιο* ανιχνεύει τα δομικά (αντικειμενικά) και τα αξιακά (υποκειμενικά) πρότυπα, που διαμορφώνουν την έννοια της *κρυσταλλοποίησης* (crystallization) μέσω του κοινωνικού αποκλεισμού και της κοινωνικής περιθωριοποίησης, που συντηρούν και αναπαράγουν την οικιακή εργασία. Το *τέταρτο κεφάλαιο* εξετάζει το ζήτημα της μεθοδολογίας, σχετικά με την ποιοτική έρευνα και συγκεκριμένα τη *συνέντευξη σε βάθος* από δύο Γεωργιανές μετανάστριες οικιακές εργάτριες και εμπεριέχει το ερευνητικό σχέδιο

της έρευνας. Τέλος, το *πέμπτο κεφάλαιο* παραθέτει την ανάλυση των δεδομένων ως προς την εργασία και τη ζωή των μεταναστριών στη χώρα προέλευσης, μέσω της ανάλυσης των δημογραφικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών, τη διαδικασία μετανάστευσης και την ένταξη στην εργασία και τη ζωή στην Ελλάδα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Προβληματισμός και εννοιολογικές αποσαφηνίσεις

1.1 Το πρόβλημα

Το κοινωνιολογικό πρόβλημα, που εξετάζουμε σε αυτήν τη μελέτη, αφορά στην αναπαραγωγή της υπηρετικότητας μέσω της διαδικασίας εσωτερίκευσης και φυσικοποίησης του υπηρετικού ρόλου, δηλαδή την *κρυσταλλοποίηση¹ του χαμηλού κύρους* (status crystallization) της οικιακής εργασίας από τις μετανάστριες εργάτριες, οι οποίες έχουν εισέλθει στην Ελλάδα μετά το 1990, από τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες των Βαλκανίων και της Ανατολικής Ευρώπης, αφότου κατέρρευσαν τα επονομαζόμενα ως καθεστώτα του «υπαρκτού σοσιαλισμού».

Το ερευνητικό μας ενδιαφέρον εστιάζει στην αναζήτηση των μηχανισμών, που οδηγούν στην καθήλωση των μεταναστριών στην οικιακή εργασία μέσω μιας διαδικασίας νοηματοδότησης, η οποία διαμορφώνει αξίες, αντιλήψεις και στάσεις ζωής σχετικά με την υποτέλεια, την υποταγή και την υπηρετικότητα. Η μακρά παραμονή στα χαμηλού κύρους επαγγέλματα, όπως αυτό της οικιακής εργασίας, περιχαράκνει τις μετανάστριες, τις απομονώνει από κοινωνικές δράσεις και κοινωνικά δίκτυα αλληλεγγύης², τις περιθωριοποιεί προνοιακά (μέσω των κρατικών κοινωνικών πολιτικών) και τελικά τις παγιδεύει –με τη συναίνεσή τους– στη συγκεκριμένη απασχόληση διασφαλίζοντας την αναπαραγωγή του συγκεκριμένου μεταναστευτικού εργατικού δυναμικού.

Η ένταξη στην αγορά εργασίας πηγάζει από μία πολυσύνθετη διαδικασία *προετοιμασίας* του υπηρετικού εργατικού δυναμικού (συνήθως επιτυγχάνεται με την πτώχευσή του ή την αποσταθεροποίηση του π.χ. ένεκα πολέμων), *κατανομής* του σε θέσεις και καθήκοντα και *κοινωνικοποίησής του* μέσα από τη σχέση με την εργασία. Η διαδικασία αυτή, που είναι μακρά και σταθερή, οδηγεί στη *χειραγώγηση* του υπηρετικού προσωπικού, το οποίο με τη σειρά του αφομοιώνει και εσωτερικεύει τον εργασιακό του ρόλο αναπαράγοντας το κύρος

¹ Η λέξη crystallization μεταφράζεται στα ελληνικά ως αποκρυστάλλωση. Ωστόσο, προτιμήθηκε η απόδοση με τον όρο *κρυσταλλοποίηση*, ώστε να αποδίδεται η έννοια της διαδικασίας.

² Οι οικογενειακές σχέσεις αποτελούν πρωτογενή δίκτυα αλληλεγγύης (primary groups) ενώ οι σχέσεις αλληλεγγύης (φιλικό και κοινωνικό περιβάλλον, συλλογικότητες) αποτελούν δευτερογενή δίκτυα αλληλεγγύης (secondary groups) (Ξυπολυτάς, 2013, σ. 30).

της κοινωνικής του θέσης (social status)³ μέσα από την αποδοχή και τη συναίνεση. Έτσι, δομείται η *κρυσταλλοποίηση του κύρους* (status crystallization) της οικιακής εργάτριας, δηλαδή η αναπόδραστη συνθήκη της συγκεκριμένης υπηρετικής απασχόλησης, που αναλύουμε στην παρούσα μελέτη.

1.1.1 Η σημασία διερεύνησης του προβλήματος

Ο λόγος εξέτασης του συγκεκριμένου προβλήματος αφορά στην ανάδειξη εκείνων των κοινωνικών και οικονομικών αλλά και πολιτισμικών μηχανισμών οι οποίοι, μέσω της μετανάστευσης, του συστήματος εργασίας και των κοινωνικών πολιτικών, εξωθούν τις μετανάστριες οικιακές εργάτριες στην υπηρετικότητα, τη διατήρησή τους και την επακόλουθη αναπαραγωγή τους ως μεταναστευτικό εργατικό δυναμικό. Από την πλευρά τους, οι ίδιες εθίζονται και αποδέχονται τα οικιακά καθήκοντα ως φυσική-κανονική (natural-normal) εξέλιξη της ζωής τους στη χώρα υποδοχής με αποτέλεσμα να καθλώνονται και να παγιδούνται στις υπηρετικές εργασίες χαμηλού κύρους.

Τα επαγγέλματα χαμηλού κύρους, χαμηλής εκτίμησης και χαμηλών αμοιβών, όπως έχει αναδείξει η σχετική βιβλιογραφία, εμπεριέχουν, όσο και αν ηχεί ως παράδοξο, ελκυστικές συνθήκες, ικανές να ερμηνεύσουν την καθήλωση των εργαζομένων σε αυτά τα επαγγέλματα. Τέτοιου είδους θέλητρα είναι, για παράδειγμα, η άμεση λύση στο πρόβλημα επιβίωσης των μεταναστριών ή το γεγονός ότι το εργοδοτικό σπίτι λειτουργεί ως καταφύγιο προστασίας από τις κρατικές αρχές (οι περισσότερες μετανάστριες δεν διαθέτουν, αρχικά αλλά και μετέπειτα, τα απαραίτητα νομιμοποιητικά έγγραφα) ή ότι αποτελεί σταθερό κατάλυμα ενώ προσφέρει παράλληλα ένα είδος οικογενειακής αναπαράστασης, που αναπληρώνει το κενό από την έλλειψη της φυσικής οικογένειας.

Επίσης, οι ταπεινές και υποτιμημένες δουλειές ή αλλιώς «βρόμικα και παρεκκλίνοντα επαγγέλματα»⁴ αποκαλύπτουν ευκολότερα (Hughes 1958, στο Watson, 2005, σ. 225) τις

³ Η *κοινωνική θέση*, την οποία κατέχει ένα άτομο την αποκαλούμε *status* και τη συμπεριφορά, την οποία αναμένουμε από το άτομο, που κατέχει αυτή τη θέση, την αποκαλούμε *ρόλο* (*role*) (Bilton et al, 1985, σ.18).

Κοινωνικό κύρος είναι η συνιστώσα της κοινωνικής ανισότητας βάσει της οποίας σε διαφορετικές θέσεις απονέμονται διαφορετικοί βαθμοί γοήτρου ή τιμών (Watson (2005, σ. 207). Ο ορισμός αυτός (σ.σ.) προέρχεται ευθέως από τη βεμπεριανή ανάλυση περί ομάδων κύρους ή γοήτρου (ό.π., σ. 37 του παρόντος).

⁴ Βρόμικη δουλειά: Επαγγελματική δραστηριότητα, που διαδραματίζει έναν αναγκαίο για την κοινωνία ρόλο αλλά που θεωρείται ως αμφιβόλου, από κάποιες απόψεις, ηθικής αξίας, όπως οι εργαζόμενοι σε γραφεία κηδειών, στο αποχετευτικό σύστημα, οι πόρνες, οι δεσμοφύλακες ή ακόμη και οι αστυνομικοί (Watson, 2005, σ. 225).

«διαδικασίες, που λανθάνουν και στις άλλες μορφές επαγγελματικής απασχόλησης». Δεν είναι τυχαίο ότι στις μεθόδους του Hughes (στο ίδιο, σ. 63), περιλαμβάνεται η εστίαση στην προσέγγιση και μελέτη των περιβόητων «nuts and sluts»⁵, όπως ονομάζονται στην παράδοση της Σχολής του Σικάγου οι «βρόμικοι» και παρεκκλίνοντες τύποι επαγγελμάτων.

Η καθαρή εργασία και μία σειρά άλλων κριτηρίων (παιδεία, αμοιβή, είδος απασχόλησης, κοινωνική ακτινοβολία και δύναμη) προσδιορίζουν το «κοινωνικό κύρος» του επαγγέλματος⁶, όπως δείχνει η μελέτη των Hatt & North (1947), σύμφωνα με την οποία ερευνήθηκε η αποτίμηση κύρους ενενήντα (90) επαγγελμάτων στις Η.Π.Α. Η έρευνα, που επαναλήφθηκε το 1963 από τους Hodge, Siegel και Rossi, απέδωσε σχεδόν τα ίδια αποτελέσματα, όπως και όταν επιχειρήθηκε, μετέπειτα, από τους Davis και Smith (1972-1982). Την πρώτη θέση στον πίνακα διαβάθμισης κατέχει ακλόνητα το ιατρικό επάγγελμα με δεύτερο αυτό του καθηγητή Πανεπιστημίου. Ο υπηρέτης καθηλώνεται στην προτελευταία θέση πριν από τον οδοκαθαριστή. Η αξιολόγηση διατηρείται σταθερή ως προς το κύρος των πρώτων και των τελευταίων επαγγελμάτων του πίνακα (Γάτσης, 1992, σσ. 59-68). Τα άτομα, που βρίσκονται υψηλά στο σύστημα των συντεταγμένων, έχουν ελάχιστες πιθανότητες να συναντηθούν με άτομα, που βρίσκονται στα χαμηλά, διότι η απόσταση είναι μεγάλη, σύμφωνα με τον Bourdieu (2000, σσ. 24-25), που επιχειρεί μία στοχαστική προσέγγιση για τη «λογική των τάξεων».

Για όλους τους παραπάνω λόγους, που καθίστανται αντικείμενο ευρύτερου κοινωνιολογικού ενδιαφέροντος, επιλέξαμε να διερευνήσουμε το επάγγελμα της μετανάστριας εσωτερικής οικιακής εργάτριας, χωρίς να υποτιμάται το αντικειμενικό κοινωνικό γεγονός και οι συνέπειές του, της υπερ-εκπροσώπησης των μεταναστών και δη των γυναικών στον τομέα της οικιακής εργασίας, παγκοσμίως (βλ. υποενότητα 1.2.3).

Στην Ελλάδα, ενώ έχουν διανυθεί περί τα 25 χρόνια από το μεταναστευτικό ρεύμα του '90, οι μετανάστριες «παραμένουν σε αυτές τις υπηρεσίες και σταθεροποιούνται στην οικιακή εργασία παρά το ότι οι προσδοκίες ήταν διαφορετικές όσον αφορά την παραμονή στη χώρα και στο συγκεκριμένο επάγγελμα» (Lazarescu, 2014, σ. 34). Η διαπίστωση αυτή συνδυάζεται με το γεγονός ότι οι μετανάστριες καταλήγουν στο να συναινούν ως προς την

⁵ «Οι λοξοί και οι τσούλες» (Ψημμένος, στο Watson, 2005, σ. 83).

⁶ Σύμφωνα με τον μεγαλύτερο εκπρόσωπο της «Δομολειτουργικής Σχολής», τον Talcott Parsons, το βασικό κριτήριο του «κοινωνικού κύρους» ενός ατόμου είναι το επάγγελμά του (Γάτσης, 1992, σσ. 55-56).

παραμονή τους σε αυτό το επάγγελμα αναπαράγοντας έτσι τον εργασιακό ρόλο τους και το χαμηλό κύρος τους.

1.2 Εννοιολογικοί προσδιορισμοί

1.2.1 Η έννοια της κρυσταλλοποίησης

Ο όρος *status crystallization* αναδύεται στα μέσα της δεκαετίας του '50 ως το συνώνυμο της σταθερότητας του κύρους της κοινωνικής θέσης ή της συνεπούς παραμονής σε μία κοινωνική θέση (*status consistency*). Προέρχεται από τον Αμερικανό κοινωνιολόγο Gerhard Lenski⁷(1954) και τιτλοφορεί το άρθρο του: *Status Crystallization: a non vertical dimension of social status* (ό.π., σ. 406). Ο Lenski αναφέρεται στα αποτελέσματα εμπειρικής μελέτης στο Ντιτρόιτ των Η.Π.Α, σύμφωνα με την οποία τα άτομα χαμηλού βαθμού αποκρυστάλλωσης του κύρους τους εμφανίζονται να διαφέρουν σημαντικά ως προς τις πολιτικές στάσεις και συμπεριφορές από ό,τι τα άτομα υψηλού βαθμού αποκρυστάλλωσης του κύρους τους.

Ο όρος *status crystallization* ολοένα και περισσότερο περιλαμβάνεται δυναμικά στον εννοιολογικό εξοπλισμό ανάλυσης των κοινωνικών ανισοτήτων (Sablina, 2002, σ. 62) και χρησιμοποιείται από κοινωνιολόγους, που μελετούν τον σύγχρονο κοινωνικό μετασχηματισμό.

Η έννοια *κρυσταλλοποίηση* (*crystallization*) αποδίδεται στον Werner Landecker⁸ (1963, σ. 219), που ερεύνησε συστηματικά τα δομικά προβλήματα της *ταξικής αποκρυστάλλωσης* (*class crystallization*) και την ορίζει ως τη σύμπτυξη διαφορετικών μορφών ιεραρχίας με αποτέλεσμα τη δημιουργία νέων μορφών κοινωνικής τάξης και κοινωνικού κύρους.

Σε κάθε περίπτωση, διαπιστώνεται ότι οι ορισμοί για την *κρυσταλλοποίηση* (*crystallization*) αφορούν στο σταδιακό σχηματισμό μίας κατασταλαγμένης και αναπόδραστης σταθερότητας, είτε αφορά το κύρος είτε την τάξη.

⁷ Αμερικανός κοινωνιολόγος (1924-2015), καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Βόρειας Καρολίνας στο Chapel Hill, γνωστός για τη συμβολή του στην Κοινωνιολογία της Θρησκείας, της κοινωνικής ανισότητας και για την εισαγωγή της οικολογικής-εξελικτικής θεωρίας (*ecological-evolutionary theory*).

⁸ Γερμανός-Αμερικανός νομικός μελετητής και κοινωνιολόγος (1911-2002), καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Michigan, διακρίθηκε για τη συμβολή του στην έρευνα σχετικά με την κοινωνική διαστρωμάτωση και την Κοινωνιολογία της Γνώσης.

Η σταθερότητα αυτή παραπέμπει στις *κάστες* του Myrdal (1944), που κάνει λόγο για *υπηρετικό κύρος* (servant status) και *υπηρετική τάξη* (servant class), στο έργο του *An American Dilemma* για τον κοινωνικό αποκλεισμό των Νέγρων στη σύγχρονη δημοκρατία της Αμερικής επισημαίνοντας ότι οι άσπροι όλων των τάξεων έχουν ελάχιστες ευκαιρίες να συναντήσουν κάποιον νέγρο, που ν' ανήκει σε άλλη τάξη εκτός από την υπηρετική (ό.π., σσ. 645-646). Αυτή η σταθερότητα της κοινωνικής στρωμάτωσης των νέγρων, αντανακλά τις ιδιότητες της *κάστας*, που απέχει διακριτά από την τάξη ως προς την ελευθερία των κινήσεων των ομάδων. Οι νέγροι κατατάσσονται στη χαμηλότερη κάστα της Αμερικής όχι επειδή είναι φτωχοί ή με φτωχή μόρφωση αλλά επειδή είναι «νέγροι» και αυτό υποβάλλεται μέσα από την παράδοση της κοινωνίας της δουλείας (ό.π., σ. 668-669).

Συνεκδοχικά, η κρυσταλλοποίηση του κύρους της εσωτερικής οικιακής εργασίας παραπέμπει στις ορίζουσες της *κάστας*, καθώς, όπως οι νέγροι του υπηρετικού κύρους στερούνται δυνατοτήτων για κοινωνική κινητικότητα, επειδή είναι «νέγροι», έτσι ακριβώς και οι εσωτερικές εργάτριες εγκλωβίζονται σε υπηρετικές θέσεις χαμηλού κύρους αποκλειόμενες από κοινωνική κινητικότητα, επειδή είναι «γυναίκες μετανάστριες» και αυτό ανάγεται στην παράδοση των όρων της μετανάστευσης.

Στην Ελλάδα, μέσα από την έρευνα της Lazarescu (2015), για τη *σταδιοδρομία στην υπηρετικότητα των μεταναστριών Ρουμάνων οικιακών εργατριών*, αναδεικνύεται η συνολικότερη σχέση της εργασίας ως παράγων σταθερότητας παραμονής στο συγκεκριμένο επάγγελμα και ταυτόχρονα συρρίκνωσης του δυνητικού εύρους επαγγελματικής κινητικότητας με περιορισμένη και σχετική «ελευθερία» μόνον ως προς την ενδοεπαγγελματική κινητικότητα. Δηλαδή, η οικιακή εργάτρια, ακόμη κι αν θεωρεί ότι «κινείται», στην ουσία δεν αλλάζει επάγγελμα.

Το επάγγελμα, όπως το θέτει ο Blau-Ducan (1967, στο Κασιμάτη 2004, σ. 121) είναι ο πιο αξιόπιστος δείκτης του επιπέδου των αμοιβών, της κοινωνικής θέσης και των «ευκαιριών ζωής», καθώς στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες η επαγγελματική διάρθρωση είναι η ραχοκοκαλιά της ταξικής δομής και του συστήματος αμοιβών. Αν κάποιος (Touraine 1995, στο ίδιο, σ. 131) δεν προσδιορίζεται από τη δραστηριότητά του, τότε σύντομα θα κατασκευάσει την ταυτότητά του, που θα στηρίζεται στην καταγωγή του.

Οι μετανάστριες εσωτερικές οικιακές εργάτριες συγκεντρώνουν τις δύο παραπάνω προϋποθέσεις, που τις ωθούν να παραμένουν με τη συναίνεσή τους καθλωμένες στα ευρεία οικιακά τους καθήκοντα, τα οποία παρουσιάζονται από τη McIntosh (2005, σ. 45) ως *φυσικά* γυναικεία καθήκοντα· ταυτόχρονα το κακοπληρωμένο και υποτιμημένο, από την υπόλοιπη κοινωνία, επάγγελμα της υπηρέτριας αποκρύπτεται στην Αγγλία του ύστερου μεσαίωνα και της πρώιμης νεωτερικότητας.

Η έμμισθη οικιακή εργασία διαθέτει τη *φυσικοποίηση* του πρωτογενούς έμφυλου καταμερισμού των οικιακών καθηκόντων (Παπαταξιάρχης κ.ά, 2008, σ. 3-4), όπως εξίσου «φυσική» θεωρείται η «άρρηκτη» συσχέτισή της με τη φυλή. Στην πρώτη περίπτωση τα οικιακά καθήκοντα συνδέονται με τις γυναίκες και στη δεύτερη, όπως αναφέρει ο Chin (1998, στο ίδιο) με ορισμένες εθνοτικές κατηγορίες οικιακών εργατριών, που θεωρούνται κατάλληλες για κάποια καθήκοντα και για συγκριμένες κατηγορίες εργοδοτών.

Στην Ελλάδα, χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι Φιλιππινέζες, που είθισται να εργάζονται ως οικιακές βοηθοί ενώ οι μετανάστριες, που προέρχονται από την Νοτιοανατολική Ευρώπη, απασχολούνται στον τομέα των προσωπικών υπηρεσιών (φροντίδα ηλικιωμένων, φύλαξη παιδιών, κ.ά.), δηλαδή παρατηρείται ένα είδος τμηματοποίησης της αγοράς εργασίας, βασισμένο στα εθνικά χαρακτηριστικά (Μπάδα & Αργυρού, 2013, σ. 106).

1.2.2 Η έννοια της υπηρετικότητας

Μία περιεκτική αναδρομή στο ιστορικό βάθος της έννοιας *υπηρετικότητα* κρίνεται απαραίτητη ώστε να γίνει κατανοητός ο ισχυρός δεσμός της με την οικιακή εργασία και αναπόσπαστα με μία εκ των όψεών της, την καταναγκαστική εργασία, που σφραγίζει χαρακτηριστικά δουλείας. Ο υπηρέτης και η υπηρέτρια (*servant*) καθώς και η υποταγή, η υπηρετικότητα, η δουλεία (*servitude*) έλκουν την ετυμολογία τους από το λατινικό λήμμα *servillis*, που σημαίνει δουλικός και δούλιος εξ ου και *servitus/servitium*, που σημαίνει δουλεία, δουλοπρέπεια και οικετία (Lexicon Manuale Latino-Grecum, 1664, σ. 155).

Στην Κοινωνιολογία ο όρος «υπηρετικό εργατικό προσωπικό», συνήθως, αναφέρεται σε περιπτώσεις *καταναγκαστικής εργασίας* (*forced labour*) ή/και γενικότερα εξαναγκασμού σε συγκεκριμένα καθήκοντα και μορφές προσωπικής και κοινωνικής εξάρτησης από έναν εργοδότη. Από την άλλη πλευρά, η *υπηρετικότητα* αφορά στις σχέσεις εργασίας και το

πνεύμα οργάνωσης αυτής, που οδηγούν σε ένα σύνολο στάσεων, αξιών και ιδεών υποτέλειας, χαμηλής αυτοεκτίμησης και σε απώλεια της δυνατότητας ελέγχου της εργασίας· δεν συνδέεται, δε, μόνο με την καταναγκαστική ή/και τη χειρωνακτική εργασία αλλά και με την ελεύθερη μισθωτή εργασία (σ.σ. όπως η εσωτερική οικιακή εργασία). Στην ιστορική μελέτη του Demos (1970), η *υπηρετικότητα* αναδεικνύεται ως σχέση εξάρτησης και κοινωνικής υποταγής στις απαιτήσεις του εργοδότη χωρίς, κυρίως, διακριτά όρια μεταξύ ελεύθερου χρόνου και εξαρτημένης εργασίας (Ψημμένος, 2013, σ. 13-14).

Αρκεί να διατρέξουμε ιστορικά την πορεία της εργασίας για να κατανοήσουμε ότι από την εποχή της φεουδαρχίας έως τη νεωτερική πραγματικότητα οι πρακτικές και οι αντιλήψεις για την οικιακή εργασία εμφανίζουν μία σταθερότητα. Για παράδειγμα, οι δουλοπάροικοι, που χρησιμοποιούνταν σε ταπεινές οικιακές ασχολίες και ενίοτε σε γεωργικές εργασίες, όπως σημειώνει ο Bloch (1987, σ. 348), τρέφονταν στο σπίτι ή στα κτήματα του κυρίου, είχαν τη μοίρα των ανθρώπινων ζώων και συγκαταλέγονταν μεταξύ των κινητών αγαθών.

Η ανίχνευση των φεουδαρχικών ιεραρχικών δομών στην αγροτική κοινωνία της δυτικής Αγγλίας, στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, επιχειρείται από τον Newby (1977) στο έργο του *The Deferential Worker*, με κυρίαρχη την έννοια της υποτακτικότητας, που χαρακτηρίζει τον εργάτη γης. Η αδυναμία του (ό.π., σ. 366) για διεκδικήσεις καθώς και η δεινή του θέση ανάγονται στους αυστηρούς περιορισμούς, που εξακολουθούσαν να διέπουν την αγορά εργασίας και την οικιακή οικονομία, συντηρώντας με οξύτητα τη συσχέτιση μεταξύ εξάρτησης και υποτακτικότητας. Υπό αυτό το πρίσμα, ο χειρωνακτας αγρότης είναι εύκολο να θεωρεί τον εαυτό του ως υποτακτικό. Την ίδια εποχή, στη Σμύρνη της Μικράς Ασίας, σε αντίστοιχο πλαίσιο (επαχθείς οικονομικοί όροι για τους υποτελείς καλλιεργητές-παροίκους), εντάσσεται και ο υπηρέτης-ποπολάρος (Κασσιμάτη, 2014, σ. 165), που έμενε στο σπίτι του Κυθήρειου ευγενούς ή γαιοκτήμονα και η μόνη του απολαβή ήταν συνήθως η βιολογική του επιβίωση.

Ο πατερναλιστικός ρόλος του αφέντη διατηρήθηκε και στο συντεχνιακό σύστημα παραγωγής (τρίπτυχο: αφέντης, τεχνίτης, βοηθός) ενώ δεν εξέλειπε ο σχετικός έλεγχος της παραγωγής, από την πλευρά του εμπόρου-ιδιοκτήτη προς τις οικογένειες των εργατών, στον, αμειβόμενο σε χρήμα, οικιακό τρόπο παραγωγής. Με το ιστορικό πέρασμα στον

βιομηχανικό καπιταλισμό οι σχέσεις ελέγχου αναπαράγονται μεταξύ των δύο τάξεων (κατόχων των μέσων παραγωγής, εργατών) εντός του εργοστασίου, που αποτελεί, πλέον, το επίκεντρο της εργασιακής δράσης. Η καπιταλιστική φάση παραγωγής διατρέχει ανάλογες εργασιακές σχέσεις ελέγχου εργοδοτών-εργατών μέσα από τα πολλά συστήματα οργάνωσης της εργασίας (τεϊλορισμός, φορντισμός, μετα-φορντισμός), που απαιτούν αυστηρό καταμερισμό, εξειδίκευση και ευελιξία (στο ίδιο, σσ. 104-109).

Στο συντελούμενο βιομηχανικό εργασιακό τοπίο (στο ίδιο, σ. 111), η υπηρετική-οικιακή εργασία κατατάσσεται στην μη παραγωγική εργασία (εθεωρείτο παρασιτική και άρα περιφρονητική), τόσο κατά τον Adam Smith όσο και τον Karl Marx με τον δεύτερο, μάλιστα, να υιοθετεί την υποτιμητική άποψη του πρώτου για τους «οικιακούς υπηρέτες»⁹. Η φετιχοποίηση της βιομηχανικής εργασίας (Χαντζαρούλα, 2013, σ. 114), τον 19^ο αιώνα, απέκλειε τις οικιακές εργάτριες από την εργατική τάξη καθώς η έννοια της εργασίας συνδεόταν ευθέως με την παραγωγικότητα και τον τόπο εκτέλεσης της εργασίας εκτός του οικιακού χώρου.

Ωστόσο, ο Beynon (1984, στο Ψημμένος, 2013, σ. 43), υποστηρίζει ότι η κυριαρχία της καπιταλιστικής οικονομίας και της ταξικής στρωμάτωσης στην προσωπική σφαίρα της ζωής εκτρέφει κουλτούρες και πολιτικές αποδοχής και στήριξης της υπηρετικότητας, όπως το διαπιστώνει μέσα από την ανάλυση της εργασίας στη σύγχρονη αυτοκινητοβιομηχανία.

Ο Brown (1992, στο ίδιο, σ. 18) συμπεραίνει ότι διαμορφώνεται μία νέα υπηρετική κοινωνική τάξη μέσα από πολιτικές και πρακτικές *εκτοπισμού* (displacement) των ανθρώπων από τον τόπο τους και *αποκλεισμού* τους από κοινωνικά δίκτυα, επαγγέλματα, δικαιώματα ζωής και ελευθερίες επιλογών ενώ ταυτόχρονα διαμορφώνεται κι ένα σύστημα εργασίας με συγκεκριμένες αγορές, συγκεκριμένο τρόπο λειτουργίας, συγκεκριμένες «ηθικές» αξίες και συγκεκριμένα κανονιστικά πρότυπα, που μεθοδικά εμβαθύνει και προεκτείνει την πατρωνία και την ταυτοποίηση της προσωπικής ζωής με την αγορά και τους εργοδότες.

⁹ Ακόμη και σήμερα η οικιακή δραστηριότητα εξακολουθεί να μην εμπίπτει, ειδικά όταν είναι άμισθη, στον τομέα της «εργασίας» ενώ η έμμισθη οικιακή εργασία ορίζεται ως χαρακτηριστική περίπτωση άτυπης, μαύρης εργασίας, που ανήκει στη σφαίρα της «παραοικονομίας», καθόσον, για μία σειρά από λόγους, οι «δουλειές του σπιτιού» δεν είναι αναγνωρισμένες ως εργασία (Παπαταξιάρχης κ. ά, 2008, σ. 10).

Η ταξική υποτέλεια, που παράγεται από τη σμίλευση της υποταγής μίας υπάλληλης υποκειμενικότητας στην υπηρεσία των άλλων, διαμορφώνει τον ολοκληρωτικό χαρακτήρα της οικιακής εργασίας (Χαντζαρούλα, 2003, σ. 115-117) υπό την έννοια ότι ολόκληρος ο χρόνος, το σώμα και η εργατική δύναμη της οικιακής εργάτριας (υποκειμένου) είναι στη διάθεση και την απόλυτη κυριαρχία των εργοδοτών (των άλλων). Η οργάνωση όλων των δραστηριοτήτων ελέγχεται από την εργοδοσία με αποτέλεσμα να καταλύονται τα όρια μεταξύ εκτέλεσης καθηκόντων και άλλων δραστηριοτήτων (ύπνος, φαγητό, προσωπικός χρόνος, επικοινωνία εκτός οικιακού χώρου).

Οι παραπάνω επιχειρηματολογίες συνδέουν ποικιλοτρόπως την οικιακή εργασία με την υποταγή και την υποτέλεια, με την υποτακτικότητα και τη δουλικότητα, ιδιότητες που απαιτούνται για την επιτέλεση αλλά και την εξασφάλισή της, βαραίνοντας, έτσι, την ευρύτερη έννοια της σύγχρονης υπηρετικότητας με τις αγνύθες, που απαιτούσε κάποτε η ύφανση του παραδοσιακού τάπητα της δουλείας.

Οι κοινωνικές συνέχειες της δουλείας

Μια διεισδυτική ματιά στο απώτερο παρελθόν και της σύνδεσής του με το παρόν, φωτίζει όλες εκείνες τις πτυχές της οικιακής εργασίας, που εκπέμπουν τονικότητες της δουλικότητας. «Είμαστε ακόμη τόσο λίγο απομακρυσμένοι από μία κατάσταση ενεργού δουλείας ώστε να είμαστε ακόμη πολύ ευαίσθητοι στο στίγμα κάθε υποψίας για δουλικότητα» (Veblen, 1982, σ. 94).

Στο έργο του Du Bois (1967 [1899]) *The Philadelphia Negro*, παρουσιάζεται διεξοδικά η ζωή των νέγρων μέσα από την υπηρετική εργασία, όπως διαμορφώνεται με τις απαγορεύσεις, διακρίσεις και αποκλεισμούς, που εγείρει το χρώμα και η φυλή. Στην κοινωνία της Φιλαδέλφειας στην Αμερική, στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, η ταύτιση (ό.π., σ. 139) του νέγρου με τον δούλο (servant) προέρχεται από μια βαθιά και παθιασμένη προκατάληψη ένεκα χρώματος (ό.π., σ. 322), η οποία έχει εσωτερικευθεί ως φυσικό κατάλοιπο της δουλείας.

Η οικιακή εργασία των υπηρετριών και υπηρετών προσεγγίστηκε διαχρονικά ως ένας τύπος επαγγέλματος, που σχετίζεται με μία σειρά από παράγοντες όπως η δουλεία, η φεουδαρχία, τα κατάλοιπά της, η φυλή και πιο πρόσφατα, το φύλο ή η υπονόμηση εργασιακών και ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Ξυπολυτάς, 2011).

Σύμφωνα με τον Bush (2000, σ. 3), η *σύγχρονη δουλεία* (modern servitude) εμφανίζεται με πέντε μορφές: δουλεία, δουλοπαροικία, μισθωμένες υπηρεσίες, δουλεία λόγω αποπληρωμής χρεών, δουλεία λόγω εξαγοράς ποινικής καταδίκης. Στις μισθωμένες υπηρεσίες συγκαταλέγεται η οικιακή εργασία, την οποία η Addams (1896, σ. 536) παρουσιάζει ως μία «αργοπορημένη (αναχρονιστική) βιομηχανία», που έχει επηρεαστεί ελάχιστα από τη βιομηχανική επανάσταση του 18^{ου} αιώνα και αποτελεί ένα επιζών απομεινάρι του οικιακού συστήματος, που προηγήθηκε του εργοστασιακού συστήματος, με τους εργοδότες και τους εργαζόμενους να φέρουν ηθικές αντιλήψεις και έννοιες παραγωγής χρωματισμένες από τη φεουδαρχία. Υπάρχει, δε, η τάση για κάθε εργαζόμενο ν' απομονώνεται από τους συναδέλφους του και να εξαρτάται από την προστασία και την καλή θέληση του εργοδότη συμμετέχοντας ελάχιστα στη συλλογική ζωή της κοινότητας. Σε ανάλογα συμπεράσματα καταλήγει και ο Φούσκας (2012), σχετικά με τους εργαζόμενους μετανάστες σε χαμηλού κύρους εργασίες και την εργασιακή τους αντιπροσώπευση στην Ελλάδα, κάνοντας λόγο για ατομικές συμπεριφορές, αξίες και συνήθειες, που οδηγούν στην μη εκπροσώπηση των δικαιωμάτων τους καθώς και για σχέσεις πατρωνίας, που αναπτύσσονται μεταξύ εργαζομένων μεταναστών, εργοδοτών και εκπροσώπων των εργασιακών τους συλλόγων.

Χαρακτηριστικά, η δουλεία, που επιβλήθηκε στη σύγχρονη εποχή (Bush, 2000, σ. viii), προσπάθησε να επιλύσει ένα ζωτικό πρόβλημα της εργασίας στη ρίζα του οποίου ανιχνεύεται η παροδική αδυναμία των εμπορικών συστημάτων της γεωργίας να λειτουργήσουν με τον κανονικό καπιταλιστικό τρόπο, όπως είναι η κατάταξη εργατών στην ελεύθερη μορφή εργασίας έναντι προσφοράς μισθού. Ωστόσο, αντί να δώσει μία εναλλακτική λύση στον καπιταλισμό, η *υποτέλεια* έγινε ένας μηχανισμός πάνω στον οποίο υποχρεώθηκαν να βασιστούν τα καπιταλιστικά συστήματα εργασίας.

1.2.3 Οικιακή εργασία και μετανάστευση

Οι έννοιες *οικιακή εργασία* και *οικιακός/ή εργάτης/τρια* προσδιορίζονται στο άρθρο 1 της σύμβασης (2011, Νο 189) της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας (ΔΟΕ-ILO)¹⁰ και αναφέρονται στην εργασία, που εκτελείται για ένα ή πολλά νοικοκυριά από τον/την

¹⁰ Η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας (ΔΟΕ) είναι ευρέως γνωστή με το διεθνές αρκτικόλεξο ILO (International Labour Organization), το οποίο στο εξής θα χρησιμοποιούμε.

οικιακό/ή εργάτη/τρια, δηλαδή από κάθε άτομο, που απασχολείται στην οικιακή εργασία με έμμισθη σχέση απασχόλησης. Ειδικότερα, οι *μετανάστριες οικιακές εργάτριες* είναι διεθνείς μετανάστριες, που απασχολούνται αποκλειστικά στην οικιακή εργασία σε νοικοκυριά ενώ στην ίδια κατηγορία περιλαμβάνονται και οι απασχολούμενες σε περισσότερα του ενός νοικοκυριά, είτε ως εργαζόμενες είτε ως αυτοαπασχολούμενες. Δεδομένου ότι οι οικιακές εργάτριες δραστηριοποιούνται εντός των ιδιωτικών σπιτιών, συνήθως και σε πολλές χώρες, δεν φέρουν νόμιμα πιστοποιητικά έγγραφα (undocumented workers)¹¹ (ILO, 2015b, σ. 7).

Γενικά, οι οικιακοί εργάτες, δεν είναι μία ομοιογενής ομάδα. Και αυτό διαπιστώνεται όχι μόνο σε σχέση με τα δημογραφικά τους χαρακτηριστικά (ηλικία, φύλο, καθεστώς μετανάστευσης) αλλά και ως προς τη φύση της εργασίας τους καθώς εκτελούν καθήκοντα τόσο διαφορετικά όπως: ο καθαρισμός, η φροντίδα ηλικιωμένων ή παιδιών, η φύλαξη του σπιτιού, η συνοδεία των παιδιών στο σχολείο, η κηπουρική ή το μαγείρεμα και πολλά άλλα. Τα ιδιωτικά νοικοκυριά, λειτουργούν ως εργοδότες οικιακού προσωπικού, στο οποίο συγκαταλέγονται: οικιακοί/κές βοηθοί, μάγειροι/ισσες, σερβιτόροι/ρες, προσωπικοί υπηρέτες, μπάτλερ, πλύστρες, κηπουροί, φύλακες, σοφέρ, επιστάτες, γκουβερνάντες, μπέμπι-σίτερ, καθηγητές, γραμματείς κ.λπ. (ILO, 2013, σ. 7-8).

Τα παραπάνω καθήκοντα, που ανήκουν στην οικιακή εργασία, περιλαμβάνονται ευρύτερα στις προσωπικές υπηρεσίες, σύμφωνα με τις ταξινομήσεις των υπηρεσιών βάσει του κριτηρίου των λειτουργιών που επιτελούν' περιλαμβάνουν, δε, εκτός από τις οικιακές υπηρεσίες, τα ξενοδοχεία και τα εστιατόρια, τις υπηρεσίες επισκευών, τα καθαριστήρια, τα κομμωτήρια και τα ινστιτούτα αισθητικής καθώς και τις υπηρεσίες αναψυχής (Δεδουσόπουλος & Κουτρούκης, 2011, σ.30).

Μία ευρύτερη κατηγορία, που περιλαμβάνει τις προσωπικές υπηρεσίες είναι ο τομέας της εργασίας, που αναφέρεται γενικότερα στο ανθρώπινο σώμα (body work) καθώς περιλαμβάνει όλη την γκάμα των επαγγελματιών, που απαιτούν απασχόληση με το σώμα

¹¹ Πρόκειται για τις *αόρατες γυναίκες* (invisible women), σύμφωνα με την ορολογία της Anderson (2000, σ. 49), που απασχολούνται ως οικιακές εργάτριες άνευ νόμιμων εγγράφων και άρα είναι δύσκολο να εντοπιστούν.

Υπό μία άλλη έννοια η *αόρατη εργαζόμενη* είναι η αφανής νοικοκυρά καθώς η ταύτιση της γυναίκας με την οικιακή δραστηριότητα θεωρείται ως «φυσική» και αυτή η «φυσικοποίηση» καθιστά την οικιακή εργασία αόρατη (Ψημμένος στο Ξυπολυτάς, 2013, σ. 26; Παπαταξιάρχης κ.ά, σ. 3).

ή/και διά του σώματος (Wolkowitz, 2006, σσ. 147-148). Στη μακρά λίστα των επαγγελματιών αυτών περιλαμβάνονται τόσο η φροντίδα του νοικοκυριού όσο και οι φροντιστές ηλικιωμένων και ανήμπορων ατόμων αλλά και παιδιών (σ.σ δηλαδή ό,τι καθήκοντα περιλαμβάνει η εσωτερική οικιακή εργασία).

Στην ελληνική πραγματικότητα, μόνον ο όρος *οικιακή βοηθός* συμπεριλαμβάνεται ως περιγραφή επαγγέλματος στον σχετικό κατάλογο του ΟΑΕΔ¹² και χρησιμοποιείται με την έννοια της *οικιακής εργάτριας*. Ωστόσο, δεν είναι δόκιμος όρος για να τον επικαλούμαστε στην μελέτη μας καθώς εννοιολογικά συγχέεται με τον *οικιακό βοηθό* (domestic assistant ή domestic helper)¹³ της διεθνούς ταξινόμησης, που περιλαμβάνει διαφορετικά καθήκοντα.

Η απασχόληση στην οικιακή εργασία των μεταναστών, συγκεντρώνει, παγκοσμίως, περί τα 11,5 εκατομμύρια εργαζομένων, ήτοι ποσοστό 17,2% επί του εκτιμώμενου συνολικού πληθυσμού των 67,1 εκατομμυρίων εργαζομένων στην οικιακή εργασία, σύμφωνα με τον ILO (2015a & b) ενώ οι εργαζόμενοι μετανάστες, παγκοσμίως, αγγίζουν τα 150 εκατομμύρια με βάσει τα στοιχεία για το 2013 (Γράφημα 1). Στην ίδια καταγραφή τα συνολικά ποσοστά οικιακής εργασίας παγκοσμίως, σημειώνουν στους άνδρες ποσοστό 19,9% (13,4 εκατομμύρια) έναντι του εντυπωσιακά υψηλού ποσοστού 80,1% (53,8 εκατομμύρια) των γυναικών.

Οι αριθμοί καταδεικνύουν ότι οι αυξανόμενες ανάγκες για προσωπικές και οικιακές υπηρεσίες σε πολλά μέρη του κόσμου, ικανοποιούνται από τους μετανάστες εργαζόμενους, ωστόσο, με σημαντικές περιφερειακές διαφοροποιήσεις. Επίσης, γίνεται σαφές ότι η οικιακή εργασία είναι μια ιδιαιτέρως ενεργή πηγή απασχόλησης των μεταναστών απ' ό, τι για τους μη μετανάστες εργαζομένους (ILO, 2015b).

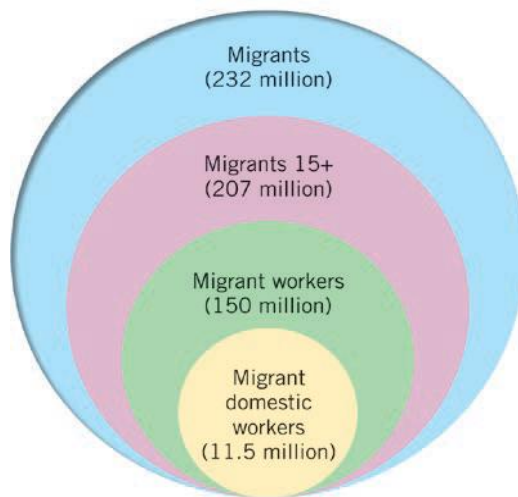
Η παγκόσμια κατανομή εργαζόμενων μεταναστών (2013) δίνει ποσοστιαίο προβάδισμα κατά 11,4 % στους άνδρες ήτοι ποσοστό ανδρών 55,7% (83,7 εκατομμύρια) έναντι 44.3% (66,6 εκατομμύρια) των γυναικών. Όμως, η διαφορά τους εκτινάσσεται στο υψηλό

¹² Η *οικιακή βοηθός*, σύμφωνα με την περιγραφή στον κατάλογο επαγγελμάτων του ΟΑΕΔ, είναι το άτομο που βοηθάει την νοικοκυρά σ' ένα σπίτι, στις διάφορες εργασίες του νοικοκυριού και μπορεί να εργάζεται ως εσωτερική, διαμένοντας στο σπίτι όπου εργάζεται ή να παραμένει σε αυτό κατά τις συμφωνημένες ημέρες και ώρες εργασίας της.

¹³ Πρόκειται, είτε α) για τον υψηλόβαθμο εργαζόμενο (domestic assistant), που έχει υπό τη διεύθυνσή του το προσωπικό υπηρεσίας του εργοδότη, είτε β) για τον εξειδικευμένο εργαζόμενο (domestic helper) με γνώσεις παροχής φροντίδας σε εξαρτώμενα μέλη (Ξυπολυτάς, 2013, σ.30).

ποσοστό του 46,8% με τις γυναίκες να προηγούνται θεαματικά σχετικά με την απασχόληση στην οικιακή εργασία ήτοι: ποσοστό ανδρών 26,6% (3,1 εκατομμύρια) έναντι ποσοστού γυναικών 73,4% (8,5 εκατομμύρια). (ILO, 2015a & b).

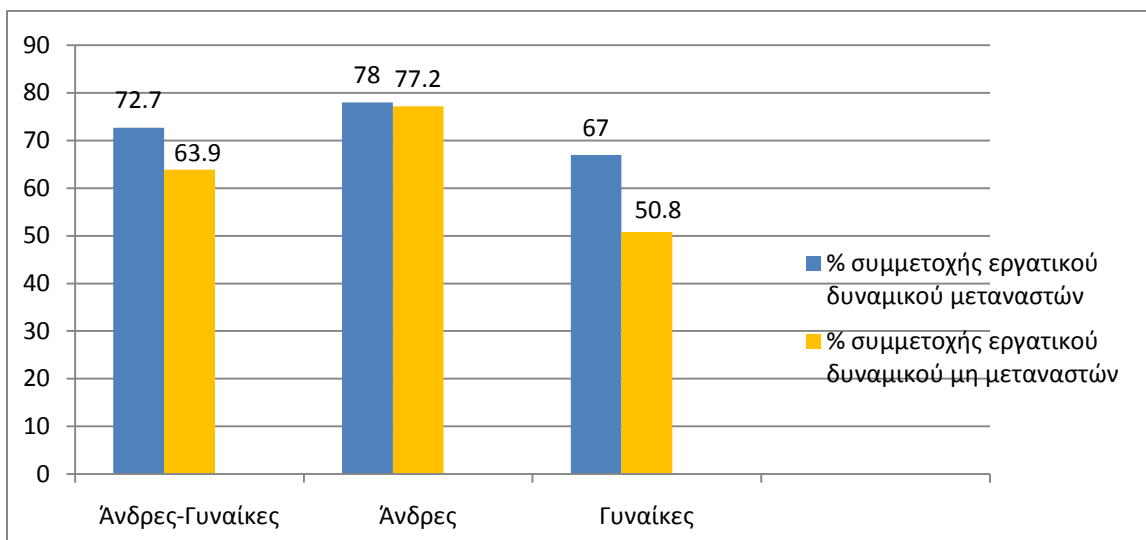
Γράφημα 1 Παγκόσμια εκτίμηση αποθέματος μεταναστών, εργαζομένων μεταναστών και μεταναστών που απασχολούνται στην οικιακή εργασία, 2013

Πηγή: ILO (2015a) *Global Estimates On Migrant Workers: Results and Methodology*.

Οι μετανάστες αποτελούν το 3,9% (206,6 εκατομμύρια άνθρωποι) του συνολικού (5, 273 δισεκατομμύρια άνθρωποι) παγκόσμιου πληθυσμού (άνω των 15 ετών), σύμφωνα με τα στοιχεία του ILO για το 2013. Ωστόσο, όπως παρατηρείται (Γράφημα 2) το μεγαλύτερο ποσοστό του παγκόσμιου εργατικού δυναμικού, και μάλιστα κατά 4,4% περισσότερο, αντιπροσωπεύουν οι μετανάστες έναντι των μη μεταναστών καθώς μετέχουν με ποσοστό 72,7% έναντι ποσοστού 63,9% των μη μεταναστών. Η διαφορά αυτή σχετίζεται με το γεγονός ότι οι γυναίκες μετανάστριες, που εργάζονται (ποσοστό 67%), είναι περισσότερες από τις εργαζόμενες μη μετανάστριες (ποσοστό 50,8%) ενώ δεν υπάρχει σχεδόν καμία διαφορά μεταξύ ανδρών μεταναστών και μη μεταναστών (78% έναντι 77,2%) όσον αφορά στη συμμετοχή τους στο παγκόσμιο εργατικό δυναμικό.

Γράφημα 2 Ποσοστά συμμετοχής μεταναστών και μη μεταναστών στο παγκόσμιο εργατικό δυναμικό, κατά φύλο, 2013

Πηγή: ILO (2015a). *Global Estimates on Migrant Workers: Results and Methodology*.

Ο μεταναστευτικός πληθυσμός, που πλημμύρισε την Ευρώπη και ιδίως τις χώρες του Νότου συμπεριλαμβανομένης και της χώρας μας, στις αρχές της δεκαετίας του 1990 μετά την κατάρρευση των σοσιαλιστικών καθεστώτων, της πτώσης του τείχους του Βερολίνου και των πολέμων που ξέσπασαν, έχει πλέον ξεπεράσει το ένα τέταρτο του αιώνα ζωής στις χώρες υποδοχής με τον γυναικείο μεταναστευτικό πληθυσμό να απασχολείται, κυρίως, στις προσωπικές υπηρεσίες και ειδικότερα την οικιακή εργασία. Σύμφωνα με την ελληνική απογραφή του 2001, οι μετανάστριες εργάτριες στον τομέα των υπηρεσιών ανέρχονταν στις 62.678 (51,8% του συνολικού γυναικείου μεταναστευτικού πληθυσμού)¹⁴. Η Ελλάδα δέχτηκε έναν μεταναστευτικό πληθυσμό (Λυμπεράκη, 2010, σ. 19), που έφτασε το 10% του γηγενούς πληθυσμού και με τη βοήθεια των *Από Μηχανής Θεών*, δηλαδή των μεταναστριών, έχει αναπτύξει το λεγόμενο μοντέλο φροντίδας, που βασίζεται στην οικογένεια με τη βοήθεια της μετανάστριας (migrant-in-the-family model of care).

Θηλοκοποίηση της οικιακής εργασίας

Η διαπίστωση της προηγούμενης ενότητας είναι ιδιαίτερος σημαντική καθώς καταγράφει τη σόρευση των γυναικών μεταναστριών έναντι των ανδρών, στον τομέα της οικιακής

¹⁴ Παπαταξιάρχης κ.ά., 2008, σ.17.

εργασίας, παγκοσμίως. Το φαινόμενο αυτό έχει εντοπιστεί από τους μελετητές των κοινωνικών επιστημών και έχει καταγραφεί στην επιστημονική βιβλιογραφία με τον όρο *θηλυκοποίηση* (feminization) της εργασίας, δηλαδή ως το φαινόμενο συγκέντρωσης του γυναικείου πληθυσμού σε συγκεκριμένους τομείς της οικονομίας και σε συγκεκριμένα επαγγέλματα, που σύμφωνα με την Bradley (1997, στο Ψημμένος, 2013, σ. 53) συρρικνώνει, ταυτόχρονα, τις διαφορετικές ομάδες σε δύο υποκατηγορίες: τους άνδρες και τις γυναίκες.

Η οικιακή εργασία (Παπαταξιάρχης, Τόπαλη & Αθανασοπούλου, 2008, σ. 1-2) συνιστά μία έντονη κατά φύλο εξειδίκευση, που αφορά τις γυναίκες και παράλληλα μία εθνοτική διαφοροποίηση και τη συνακόλουθη φυλετικοποίηση (racialization) της έμμισθης οικιακής εργασίας, της διαφορετικής, δηλαδή, εθνοτικής ταυτότητας μεταξύ εργοδότριας και οικιακής εργάτριας έτσι ώστε (Rollins 1985, στο ίδιο, σ. 2) «μία φυλετικά ή εθνοτικά υποτελής ομάδα να “γκετοποιείται” στο επάγγελμα», όπως συμβαίνει στην Ευρώπη κατά τις δεκαετίες του '80 και του '90 με την επικράτηση των γυναικών στη μετανάστευση.

Στην Ελλάδα, την ίδια περίοδο (Πετρινώτη, 1993, σσ. 62, 69) είναι καταφανές ότι οι εργασίες παροχής υπηρεσιών προσελκύουν εργαζόμενες μετανάστριες γυναίκες ακριβώς όπως, παλαιότερα, η βιομηχανική εργασία ήταν το πεδίο των ανδρών μεταναστών εργατών. Η ολοένα μεγαλύτερη επικράτηση των γυναικών στην ξένη εργατική δύναμη συνδέεται τόσο με το μεταναστευτικό κύμα της εποχής όσο και με τις αλλαγές στις σύγχρονες οικονομίες με το βάρος της απασχόλησης να μετατοπίζεται από τη βιομηχανία (μετανάστης εργάτης) στον τομέα των υπηρεσιών (μετανάστρια εργάτρια).

Η παρατηρούμενη τάση του γυναικείου μεταναστευτικού πληθυσμού προς τον τομέα των υπηρεσιών και δη της οικιακής εργασίας ερμηνεύεται με βάση το μοντέλο της *δυναμικής αγοράς εργασίας*¹⁵, καθώς γίνεται πασίδηλο ότι «πολλά επαγγέλματα του τομέα παροχής υπηρεσιών κατατείνουν σε μεγάλο βαθμό στη δευτερεύουσα αγορά εργασίας» και αφορούν, κυρίως, γυναίκες και ορισμένες φυλετικές ομάδες (π.χ. μαύροι), που προσλαμβάνονται σε χαμηλότερου κύρους επαγγέλματα (Watson, 2005, σσ. 228-229).

¹⁵ Η έννοια της *δυναμικής εργασίας* (dual labour market) αφορά στη διάσταση της *δυναμικότητας* στην αγορά εργασίας, σύμφωνα με την οποία καταγράφεται ένας σχετικά προνομιακός, *πρωτεύων τύπος* αμειβόμενης απασχόλησης και ένας σχετικά μειονεκτικός, *δευτερεύων τύπος* εργασίας και απασχόλησης (Watson, 2005, σ. 195).

Η θηλυκοποίηση της έμμισθης οικιακής εργασίας συνδέεται, κατά τους ιστορικούς, με την αστικοποίηση και την εκβιομηχάνιση, όπως ακριβώς οι κοινωνιολόγοι συνδέουν τη θηλυκοποίηση του τομέα των υπηρεσιών με τη μετανάστευση και την αναδιάρθρωση του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος (Χαντζαρούλα, 2012, σ. 68).

Στον ανεπτυγμένο καπιταλισμό, η εργατική τάξη απομακρύνθηκε, λόγω του τεχνικού καταμερισμού της εργασίας¹⁶ και των σύγχρονων απαιτήσεων της βιομηχανίας, από παραδοσιακές δεξιότητες σχετικές με τη μη μισθωτή ατομική εργασία και, σύμφωνα με τον Mandel (1987, στο Ψημμένος, 2013, σ. 25), άρχισε να χάνει γνώσεις και διαθέσιμο χρόνο για την αυτοεξυπηρέτησή της. Έτσι, ό,τι χάθηκε, λόγω των σταδιακών ή ραγδαίων εξελίξεων στη μισθωτή εργασία, αναζητήθηκε μέσα από τη μίσθωση προσωπικών υπηρεσιών, δηλαδή την εμπορευματοποίηση αναγκών και δραστηριοτήτων στον προσωπικό τομέα φυσικής και κοινωνικής αναπαραγωγής. Με την ίδια σημασία ο ελληνικός ΟΑΕΔ¹⁷, στην περιγραφή του επαγγέλματος της *οικιακής βοηθού*, αναφέρει χαρακτηριστικά: «Οι προοπτικές απασχόλησης είναι μάλλον θετικές, επειδή οι αυξημένες επαγγελματικές υποχρεώσεις των γυναικών επιβάλλουν μεγάλα διαστήματα απουσίας από το σπίτι και πολύ λιγότερο χρόνο ενασχόλησης με τις δουλειές του».

Η ελληνική εμπειρία ως προς τη γυναικεία μετανάστευση και απασχόληση παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον τα πρώτα χρόνια μετά το 1990 καθώς αναδείχθηκε έντονα η διάσταση του φύλου, η σύνδεσή του με την οικιακή δραστηριότητα, η δημιουργία ενός τύπου εργαζόμενης με εργασία και απασχόληση βασισμένες στη σύγχρονη ανάγκη για παγκόσμιες οικιακές προσωπικές υπηρεσίες και ειδικότερα για την οικιακή εργασία, που προϋποθέτει την πλήρωση δύο αναγκαίων συνθηκών: ταύτιση της εργασίας με το *φύλο και την προβλεψιμότητα* της δραστηριότητας και την *προσαρμοστικότητα* της μετανάστριας στις «ανάγκες» και «αξίες» των εργοδοτών (Ψημμένος, 2006, σσ. 158-161).

Στην διαμορφούμενη, βάσει των παραπάνω, καθημερινότητά τους, οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες, βιώνουν ένα είδος *τρωτότητας* (Βασιλικού, 2007, σσ. 145-146), το οποίο αναδύεται από τις εφήμερες συνθήκες ζωής τους και εμφανίζεται με την κατάθλιψη, τον εγκλεισμό, τη μοναξιά, την κούραση ή την ανία, τον χωρισμό από τα αγαπημένα

¹⁶ Βλ. υποσημείωση 24, σ. 34 του παρόντος.

¹⁷ Κατάλογος επαγγελμάτων ΟΑΕΔ: <http://epagelmata.oaed.gr/show.php>

πρόσωπα, την εργασία χωρίς κοινωνική αναγνώριση. Υπό αυτό το πρίσμα, η κατανόηση της *τρωτότητας* και της *αβεβαιότητας* των μεταναστριών βοηθάει στον καλύτερο προσδιορισμό του κοινωνικού αποκλεισμού, που υφίστανται (βλ. Κεφ. 3, ενότητα 3.1).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Θεωρητικές προσεγγίσεις

Το ζήτημα, που εξετάζουμε στην παρούσα μελέτη περιλαμβάνει δύο διαστάσεις, τις οποίες θα προσεγγίσουμε θεωρητικά. Η *πρώτη* αφορά στο κύρος της εργασίας χαμηλού κύρους, όπως η οικιακή εργασία ενώ η *δεύτερη* διάσταση αφορά στο μεταναστευτικό εργατικό δυναμικό, που εμπεριέχει τη διάκριση του φύλου, καθώς μελετάμε αποκλειστικά γυναικείο μεταναστευτικό πληθυσμό. Θα ακολουθήσουμε τις βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις τόσο των συναινετικών Σχολών (με κύρια εκπρόσωπο τη Λειτουργιστική αλλά και αντίστοιχες θεωρητικές παραδοχές της Σχολής του Σικάγου) όσο και των συγκρουσιακών Σχολών (Μαρξιστική, Βεμπεριανή).

Οι βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις¹⁸ εμπεριέχουν στοιχεία, που μπορούν να μας καθοδηγήσουν, ώστε να ερμηνεύσουμε με την μία ή την άλλη μέθοδο την προβληματική μας ως προς το κύρος της εργασίας, τη μετανάστευση και την οικιακή εργασία και, συνεκδοχικά, την, υπό διερεύνηση, υπόθεση εργασίας μας περί *κρυσταλλοποίησης του κύρους (status crystallization)* της μετανάστριας οικιακής εργάτριας.

2.1 Κύρος της εργασίας-Θεωρίες κοινωνικής συναίνεσης

Οι θεωρίες της κοινωνικής συναίνεσης, Λειτουργιστική Σχολή και Σχολή του Σικάγου, προσεγγίζουν και ερμηνεύουν την εργασία και το κύρος της με βάση την παραδοχή ότι υπάρχει συναίνεση ανάμεσα στα περισσότερα μέλη της κοινωνίας. Η εργασία περιγράφεται κατά βάση με στατικούς όρους και θεωρείται ως ένας θεσμός, που συμβάλλει στην υπηρεσία του κοινωνικού συνόλου διατηρώντας τη συνοχή του.

2.1.1 Λειτουργιστική Σχολή

Εστιάζοντας στην έννοια του ρόλου, που απορρέει από την κοινωνική θέση *κύρους* (status) του ατόμου, θα ακολουθήσουμε τη δομολειτουργιστική προσέγγιση του Robert Merton (1910-2003) και την τυπολογία του: *σύμπλεγμα ρόλων* (role-set), που ανάγεται στις *θεωρίες μέσου βεληνεκούς* (middle range theories). Σύμφωνα με τον ορισμό από τον ίδιο τον Merton, στο βιβλίο του *Social Theory and Social Structure* (1968, σ. 39), οι θεωρίες μέσου βεληνεκούς κείνται μεταξύ των μικρών –πλην αναγκαίων– υποθέσεων εργασίας, οι

¹⁸ Το περιεχόμενο των βασικών κοινωνιολογικών θεωριών έχει αντληθεί από το βιβλίο *Κοινωνιολογία: Οι Βασικές Έννοιες* των Hughes & Kroehler (2014).

οποίες αναπτύσσονται κατά τη διάρκεια της καθημερινής κοινωνικής έρευνας, και των συστηματικών προσπαθειών για την ανάπτυξη μίας ενοποιημένης-ολιστικής θεωρίας, που θα μπορεί να ερμηνεύσει όλες τις παρατηρούμενες κανονικότητες της κοινωνικής συμπεριφοράς, οργάνωσης και αλλαγής.

Οι σύγχρονοι κοινωνιολόγοι, με βάση αυτόν τον εννοιολογικό άξονα, ενστερνίζονται την προϋπόθεση ότι οι κοινωνικές θέσεις και οι κοινωνικοί ρόλοι εμπεριέχουν μείζονα στοιχεία της κοινωνικής δομής, με σημαίνουσα την ερμηνεία, κυρίως, του στοχαστή Ralph Linton¹⁹ αλλά και του T.H.Marshall²⁰. Ο Linton κατέληξε στο μακράν βασικό εγνωσμένο ότι κάθε άτομο στην κοινωνία αναπόφευκτα κατέχει *πολλαπλές κοινωνικές θέσεις* και κάθε μία από τις θέσεις αυτές διαθέτει και έναν αντίστοιχα *συσχετισμένο ρόλο*.

Η διαφοροποίηση του Merton, αν και είναι πολύ μικρή, που θα μπορούσε και να λανθάνει της προσοχής, εντούτοις εμπεριέχει μία καθοριστική αλλαγή της οπτικής θεώρησης. Ο Merton εισήγαγε την προϋπόθεση ότι η κάθε *κοινωνική θέση* (social status) περιλαμβάνει μία σειρά ρόλων, προσδιορίζοντας έτσι τον όρο *σύμπλεγμα ρόλων* (role set) και διευκρινίζοντας ότι εννοεί το συμπλήρωμα των *σχέσεων* (role-relationships), στις οποίες τα άτομα δυνάμει εμπλέκονται λόγω του ότι κατέχουν μία ιδιαίτερη κοινωνική θέση (Merton, 1957, σ. 110-111). Ερμηνευτικά, η οικιακή εργάτρια διαθέτει ένα *σύμπλεγμα ρόλων*, στο οποίο εμπλέκονται άμεσα τα μέλη της εργοδοτικής οικογένειας με τους συγγενείς και φίλους τους, τα μέλη της φυσικής οικογένειας της εργάτριας καθώς και άτομα από το ευρύτερο κοινωνικό και θεσμικό περιβάλλον.

Η έννοια του *σμπλέγατος ρόλων* μας υπενθυμίζει ότι ακόμη και η πιο απλή φαινομενικά κοινωνική δομή είναι αρκούντως περίπλοκη. Όλες οι κοινωνίες αντιμετωπίζουν το λειτουργικό πρόβλημα της διαχείρισης των πολυάριθμων *πλεγμάτων ρόλων* και της οργάνωσής τους, ώστε να διασφαλίζεται ένας ανεκτός βαθμός κοινωνικής ομαλότητας, ικανός να επιτρέπει στα άτομα να λειτουργούν χωρίς να αναμετρώνται με ακραίες συγκρούσεις μέσα στο *σύμπλεγμα των ρόλων* τους (Merton, 1957, σ.111). Με αυτή

¹⁹ Ralph Linton (1893-1953), Αμερικανός ανθρωπολόγος με κύρια συνεισφορά του τον ορισμό της διάκρισης μεταξύ *κοινωνικής θέσης* (status) και *ρόλου*, για την περιγραφή των προτύπων συμπεριφοράς στην κοινωνία.

²⁰Thomas Humphrey Marshall (1893-1981), Βρετανός κοινωνιολόγος, που προτείνει ένα μοντέλο κοινωνικών επιστημών σύμφωνα με μία θεωρία μέσου βεληνεκούς (stepping-stones in the middle distance/εφαλτήριο της μέσης απόστασης, Merton, 1968, σ. 51).

την έννοια ερμηνεύεται η εσωτερίκευση του ρόλου της οικιακής εργασίας, καθώς συντελείται ως μία διαδικασία συναίνεσης, που εξασφαλίζει την ισορροπία τόσο της εργάτριας όσο και του κοινωνικού της περιβάλλοντος.

Η δεδομένη κοινωνιολογική προσέγγιση αναδεικνύει τον γενικότερο προβληματισμό της ανίχνευσης των κοινωνικών μηχανισμών, που χρησιμεύουν στη διαμόρφωση των προσδοκιών όσων εμπλέκονται στο *σύμπλεγμα ρόλων*, έτσι ώστε ο κάτοχος μίας θέσης να αντιμετωπίζει λιγότερη σύγκρουση απ' ό,τι στην περίπτωση κατά την οποία δεν θα λειτουργούσαν αυτοί οι μηχανισμοί.

Η προσέγγιση του Merton φωτίζει τις πολύπλοκες πτυχές συμπεριφορών, στάσεων και αντιλήψεων, που διαμορφώνει η οικιακή εργάτρια από την κοινωνική της θέση στη συγκεκριμένη εργασία. Το χαμηλό κύρος, που δομείται, συνδέεται άμεσα με την απορρέουσα πολυπλοκότητα των ρόλων της θέσης της οικιακής εργάτριας ως προς τις συμπεριφορές των εταίρων-συμμετεχόντων (εργοδοτική οικογένεια, συγγενικό και φιλικό δίκτυο της εργοδοτικής οικογένειας, φυσική οικογένεια, εξωτερικό κοινωνικό περιβάλλον, κρατικοί φορείς). Οι κοινωνικές συμπεριφορές που υιοθετούνται από τις οικιακές εργάτριες προέρχονται από τα νοήματα, τις αντιλήψεις, τα πρότυπα και τις στάσεις, που έχουν συν-λειτουργήσει, ώστε να μην κλονιστεί η εργασιακή θέση και να διατηρηθεί η ομαλότητα των κοινωνικών συνθηκών.

2.1.2 Σχολή του Σικάγου

Σχετικά με το κύρος της εργασίας, η Σχολή του Σικάγου μας επιτρέπει να προσεγγίσουμε το θέμα μας μέσω των συμβολισμών και των νοημάτων, που τα ίδια τα άτομα αποδίδουν στην εργασία αλλά και της δόμησης της ταυτότητας του εαυτού μέσω της διάδρασης²¹ εντός του κοινωνικού πλαισίου, που απορρέει από τον καταμερισμό της εργασίας. «Τα ανθρώπινα όντα κατασκευάζουν τις πραγματικότητές τους [...], αντλούν αυτή καθαυτή την ταυτότητά τους από την αλληλεπίδρασή τους με άλλους» (Watson, 2005, σ. 61-62).

Θα σταθούμε στον θεωρητικό προσανατολισμό του Charles Horton Cooley (1864-1929), ο οποίος ενδιαφέρθηκε για τις κοινωνικο-ψυχολογικές πτυχές της κοινωνικής ζωής

²¹ Χρησιμοποιούμε τον όρο *διάδραση* θεωρώντας ότι αποδίδεται καλύτερα στην ελληνική ο αμερικανικός όρος *interaction/interactionism*.

και το έργο του σε αυτόν τον τομέα συμβαδίζει με το έργο του έτερου και κεντρικού στοχαστή της Σχολής, George Herbert Mead²².

Στο βιβλίο του «*Human Nature and Social Order*» (1902), ο Cooley, υποστηρίζει την άποψη πως το άτομο αντιλαμβάνεται τον εαυτό του μέσα από την εικόνα, που τα υπόλοιπα άτομα έχουν δημιουργήσει γι' αυτό. Έτσι, εισηγείται μία έννοια, που εξακολουθεί να χρησιμοποιείται ακόμη και σήμερα, την έννοια του *κοινωνικού εαυτού* ή αλλιώς του *κατοπτρικού εαυτού* (reflected or looking-glass self), σύμφωνα με την οποία τα άτομα κατασκευάζουν μία ιδέα για τον εαυτό τους βασιζόμενα στο τι θεωρούν οι άλλοι πως πιστεύουν γι' αυτά.

Η δόμηση της έννοιας του κατοπτρικού εαυτού περιλαμβάνει τρία βασικά στάδια: τη *φαντασίωση* του ατόμου για την εικόνα, που του αποδίδουν οι άλλοι, τη *φαντασίωση της αποτίμησης* αυτής της εικόνας και τα *συναισθήματα* (ταπείνωση, υπερηφάνεια), που βιώνει μέσω της αποτίμησης των άλλων (Cooley, 1902, σσ. 151-152).

Η προσέγγιση, αρχικά, του Cooley, και ακολούθως του Mead, έχουν συνδιαρθρώσει την τυπολογία των *ομάδων αναφοράς*/reference groups (Urry, 1973, σσ. 4-17), σύμφωνα με την οποία η κοινωνική συμπεριφορά όχι μόνον ερμηνεύεται μέσω της ανάγκης του ατόμου να ανήκει στις ομάδες, που είναι μέλος αλλά και σε όσες έχει αναφορές. Ο Urry θεωρεί ότι η μεγαλύτερη συμβολή των *ομάδων αναφοράς* στην ανάλυση των συμπεριφορών του ατόμου είναι το ενδεχόμενο οι συμπεριφορές αυτές να προκύπτουν από ομάδες διαφορετικές από αυτές, που ανήκει το άτομο, και έτσι η αίσθηση της αυτοεκτίμησης μπορεί να εκπηγάει από ιδιαίτερες αιχμές κοινωνικής σύγκρισης. Ο δημιουργός του όρου, Hyman (1942, στο Urry, 1973, σ. 18), επισημαίνει ότι, ως *ομάδες αναφοράς*, συνήθως, επιλέγονται άτομα υψηλού κύρους καθώς η επιλογή αυτή βελτιώνει το υποκειμενικό κύρος ενώ διακρίνει δύο διαφορετικούς προσανατολισμούς: τον *αναγνωριστικό*, που σχετίζεται με τη διαδικασία εσωτερίκευσης του προσλαμβανόμενου ρόλου και τον *επικριτικό* προσανατολισμό, που αναφέρεται στην αποτίμηση του εαυτού συγκριτικά με τους άλλους.

Σχετικά, ο Kelly (1968, στο ίδιο, σ. 19) εισάγει δύο λειτουργίες των ομάδων αναφοράς τις *κανονιστικές* (αποδοχή των κανόνων της ομάδας αναφοράς) και τις *συγκριτικές* (η

²² Ο φιλόσοφος George Herbert Mead (1863-1931) δίδασκε Κοινωνική Ψυχολογία στο Τμήμα Φιλοσοφίας της Σχολής του Σικάγου. Οι ιδέες του πρέπει να προσεγγιστούν στο πλαίσιο του ψυχολογικού συμπεριφορισμού (Ritzer, 2012, σσ. 101-102, 308).

ομάδα αναφοράς ως μέτρο σύγκρισης) ενώ ο Stouffer (1965, στο ίδιο, σ. 19) εισάγει τον όρο *σχετική αποστέρηση* (relative deprivation).

Η σχετική αποστέρηση αποδίδει τα συναισθήματα θυμού, δυσαρέσκειας και δυσφορίας, που προκαλούνται στο άτομο λόγω της μειονεκτικής θέσης της ομάδας του συγκριτικά με την ομάδα αναφοράς και το αίσθημα της αδικίας, που εγείρει αυτή η απόκλιση (Pettigrew, 2015, σ. 12).

Τα άτομα, λοιπόν, κατασκευάζουν μία ιδέα για τον εαυτό τους, βασιζόμενα στο τι θεωρούν πως οι άλλοι πιστεύουν γι' αυτά. Η διαδικασία αυτή γίνεται με το πέρασ του χρόνου έξη για το άτομο και παγιώνεται κατά την ανάπτυξη του εαυτού (Cooley, 1902, σ. 155). Σε μια έσχατη ερμηνεία σχετικά με τον *εγκλεισμό*, όπως τον μελέτησε ο Goffman (1968) μέσα από τα *ολοκληρωτικά ιδρύματα* (total institutions) –φυλακές, άσυλα, φρενοκομεία, μοναστήρια– ακόμη και οι τρόφιμοι, που βρίσκονται στις πλέον ανίσχυρες θέσεις, υπό την ολοκληρωτική κυριαρχία των οργανωτικών κανόνων του ιδρύματος, «διακρίνουν» και υπερασπίζονται τις ταυτότητές τους (Watson, 2005, σ. 64).

Η παραπάνω προσέγγιση συνδέει ευθέως το σκεπτικό της με την *κοινωνική θέση* (status) του ατόμου στην εργασία και τις *έξεις* αλλά και τα *νοήματα* που αποδίδει το άτομο στον εαυτό του παγιώνοντας και αναπαράγοντας τη θέση του αυτή. Πρόκειται για την πιο ουσιαστική παράμετρο *κρυσταλλοποίησης του κύρους* της εργασίας (status crystallization).

2.2 Κύρος της εργασίας-Θεωρίες κοινωνικής σύγκρουσης

Οι θεωρίες κοινωνικής σύγκρουσης, σε αντίθεση με τις συναινετικές θεωρίες, δίνουν έμφαση στις διαδικασίες της αλλαγής, που μεταμορφώνουν διαρκώς την κοινωνική ζωή. Η εργασία προσεγγίζεται από την πλευρά των εργαζομένων στην καθημερινή τους διαβίωση και πώς αυτή διαμορφώνει τις στάσεις ζωής και τις αντιλήψεις των εργατών, και αντίστοιχα, των οικιακών εργατριών. Η μαρξιστική προσέγγιση στέκεται στην έννοια της *αλλοτρίωσης* (alienation) ενώ η βεμπεριανή προσέγγιση εστιάζει σε θέματα *κύρους* (status) και *κοινωνικής κλειστότητας* (social closure).

2.2.1 Μαρξιστική Σχολή

Η θεωρητική σκέψη του Karl Marx (1818-1883) και του Friedrich Engels (1820-1895) έχουν επηρεάσει και επιδράσει καταλυτικά στην ανάλυση της εργασίας κατά τη βιομηχανική περίοδο, μέσω του ταξικού ανταγωνισμού (πάλη των τάξεων), λόγω

αντικρουόμενων συμφερόντων μεταξύ της καπιταλιστικής τάξης (της κατέχουσας τα μέσα παραγωγής) και της εργατικής τάξης (της διαθέτουσας την εργασία της), δηλαδή του *προλεταριάτου* (proletariat)²³ και του προσδοκώμενου ρόλου του στην ανατροπή της καθεστηκυίας τάξης.

Η μαρξιστική προσέγγιση, αν και αναφέρεται στη βιομηχανική εργασία, μπορεί να ερμηνεύσει και την εργασία στον τομέα των υπηρεσιών και ειδικότερα της οικιακής εργασίας, που είναι το αντικείμενο της μελέτης μας, καθώς, όπως αναφέρει η Lazarescu (2015, σ. 91) υπάρχουν μελετητές, όπως ο Beynon (1992), που υποστηρίζουν ότι η οργάνωση των υπηρεσιών δεν είναι παρά μία συνέχεια της βιομηχανικής εργασίας τόσο ως προς τη δόμησή της όσο και ως προς τις συνέπειές της στον εργαζόμενο.

Η μαρξιστική θεωρία συνδράμει στην ανάλυση της οικιακής εργασίας ως χαμηλού κύρους, υποτιμημένης και αποειδικευμένης εργασίας μέσω της έννοιας της *διαδικασίας παραγωγής της εργασίας* (labour process), που εισήγαγε ο Braverman το 1974, εστιάζοντας στη διαδικασία σχεδιασμού και ελέγχου των εργασιακών καθηκόντων²⁴ από τα στελέχη της (στο Watson, 2005, σ. 75), προκειμένου να αποσπάσουν την υπεραξία της προσπάθειας των εργαζομένων, ώστε να διευκολυνθεί η συσσώρευση κεφαλαίου προς όφελος της εργοδοσίας με εκτεταμένη υποβάθμιση ή «αποειδίκευση» των εργασιακών καθηκόντων.

Σημαντική στην ανάλυση είναι η έννοια της *πραγμοποίησης* (reification), που συνδέει την παραγωγική διαδικασία, δηλαδή την ουσία της δομής των εμπορευμάτων (Lukács, 1971 [1922], σ. 83) με τις ανθρώπινες σχέσεις, που αποκτούν τον χαρακτήρα ενός πράγματος, μία «φαντασιακή» αντικειμενικότητα, μία αυτονομία αυστηρή και καθολική, καλύπτουσα τη θεμελιώδη φύση του ανθρώπου.

Ο άνθρωπος στην καπιταλιστική κοινωνία αντιμετωπίζει μία πραγματικότητα «κατασκευασμένη» από τον ίδιο (ως τάξη), που εμφανίζεται ως φυσικό φαινόμενο ξένο ως προς τον ίδιο [...]. Αλλά ακόμη και «ενεργώντας» παραμένει, κατ' ουσίαν, το αντικείμενο και όχι το υποκείμενο των γεγονότων. Ως εκ τούτου, το πεδίο της δραστηριότητάς του γίνεται πλήρως εσωτερικευμένο (wholly internalized) (Lukács, 1971 [1922], σ. 135).

²³ Όσοι δεν έχουν αρκετό κεφάλαιο ώστε να επιβιώνουν απ' αυτό και που είναι υποχρεωμένοι, κατά συνέπεια, να «πωλούν την εργατική τους δύναμη» (ικανότητα προς εργασία) στην αγορά (Watson, 2005, σ. 412).

²⁴ Σύμφωνα με τον Braverman η κατανομή εργασιακών καθηκόντων σε επίπεδο κοινωνίας είναι ο *κοινωνικός καταμερισμός της εργασίας* ενώ η εξειδίκευση εργασιακών καθηκόντων στο πλαίσιο ενός επαγγέλματος είναι ο *τεχνικός καταμερισμός της εργασίας* (Watson, 2005, σ. 188).

Μέσω της διαδικασίας παραγωγής της εργασίας, όπως διευκρινίζει ο Ψημμένος (στο Watson, 2005, σ. 295), η κοινωνιολογική ανάλυση επιχειρεί να αναδείξει, μεταξύ άλλων, τους μηχανισμούς, που διαμορφώνουν την εργασιακή και κοινωνική ταυτότητα καθώς και την αυτοαντίληψη του ατόμου για τη θέση του στην οικονομία και την κοινωνία, δεδομένου ότι η σχέση του με τη διαδικασία παραγωγής της εργασίας μετασχηματίζεται καθόσον αντανακλά την κοινωνική δομή.

Καθοριστικής σημασίας είναι η θέση του εργαζομένου στην παραγωγή, η ταξική του συνείδηση και η έμφαση, που δίνει η μαρξιστική ανάλυση στην ταξική στρωμάτωση μέσα από την εκμετάλλευση του εργαζομένου αλλά και της συναίνεσής του ως προς την αμοιβή, τα αξιώματα κ.λπ. με αποτέλεσμα την αναπαραγωγή της εργατικής τάξης.

Σύμφωνα με τον Thompson (1991, στο Lazarescu, 2015, σσ. 92-93), το βίωμα της εργασίας και η ταξική συνείδηση είναι υπό διαμόρφωση (*class in the making*) μέσα από τις σχέσεις των ανθρώπων με την κοινότητα, την οικογένεια και τη θρησκεία· δεν είναι το μηχανικό προϊόν μίας σειράς δομικών συνθηκών του βιομηχανικού καπιταλισμού. Επίσης, παρότι η εργατική τάξη ήταν διαφορετική στη δομή της, διαμόρφωσε μέσα από τους αγώνες της μία κοινή συνείδηση και έτσι έγινε, με την έννοια του Marx, *μία τάξη για τον εαυτό της* (*class for itself*). Στο σημείο αυτό μπορούμε να αναγνωρίσουμε την αναγωγή, που μπορεί να γίνει στην οικιακή εργασία, το κύρος της καθώς και τη συνεκτικότητά της, ως *μίας τάξης για τον εαυτό της*, που –καθλωμένη έως παγιδευμένη– αναπαράγει τον εαυτό της, μέσα από τη δημιουργία νοημάτων και αντιλήψεων συναφών με το κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον.

Η ανάλυση του Thompson (στο Lazarescu, 2015, σ. 93), εστιάζει στο πώς οι ίδιοι οι εργαζόμενοι βιώνουν την εργασία τους και την κατανόηση, που έχουν για τη θέση τους (*status*) μέσα στο οικονομικό καθεστώς εκμετάλλευσης, το οποίο οδηγεί στην *εργαλειοποίηση*²⁵ του εργαζόμενου καθώς προκαλεί, μεταξύ άλλων, την απώλεια κύρους, ανεξαρτησίας, ελεύθερου χρόνου και ανέσεων συμβάλλοντας στην κατάντια του.

²⁵ *Εργαλειοποίηση* (*instrumentalism*): Στάση έναντι της εργασίας, που τη θεωρεί μέσο για σκοπούς άλλους από αυτούς που σχετίζονται με αυτή καθ' αυτή την εργασία. Συνήθως υποδηλώνει ότι προέχει το ενδιαφέρον για τη χρηματική αμοιβή, που πρόκειται να αποκτηθεί (Watson, 2005, σ. 405).

Η εργασία, σύμφωνα με την μαρξιστική σκέψη, τόσο για τον Marx αλλά ιδιαίτερα τον Engels, δεν είναι απλώς ζήτημα παραγωγής προϊόντων με δυσμενείς όρους και συνθήκες αλλά, όπως αναφέρει ο Ξυπολυτάς (2013, σ. 53), είναι πάνω απ' όλα η «παραγωγή αξιών, νοημάτων και τρόπων ζωής, που συνέβαλαν από τη μία πλευρά στον αποκλεισμό και την περιθωριοποίηση του εργατικού δυναμικού και από την άλλη στην αναπαραγωγή της κοινωνικής του θέσης». Καθόσον η αναπαραγωγή της κοινωνικής θέσης σημαίνει την αναπαραγωγή του κύρους της εργασίας, γίνεται κατανοητό ότι η αναπαραγωγή της κοινωνικής θέσης πηγάζει από τη σταθερότητα στο επάγγελμα, την κρυσταλλοποίηση, με άλλα λόγια, που αναπτύσσεται όχι μόνο μέσω του αποκλεισμού της κοινωνικής κινητικότητας και του εγκλωβισμού σε μία δοτή θέση αλλά και των ελκυστικών κινήτρων παραμονής στη συγκεκριμένη θέση.

Τα αναδύομενα θέλητρα, που δικαιολογούν στους κατόχους της θέσης την επαγγελματική τους καθήλωση, έχουν κεντρίσει το ενδιαφέρον των στοχαστών για το πώς μία στιγματισμένη και ευτελής εργασία (όπως είναι η οικιακή εργασία) μπορεί να αποσπάσει τη συναίνεση του εργαζόμενου οδηγώντας στη συντήρηση και διατήρησής της.

Οι βιοποριστικοί λόγοι, σπάνια ήταν σε θέση να ερμηνεύσουν από μόνοι τους την παραμονή του εργαζόμενου μέσα στο επάγγελμα καθώς η στασιμότητα σε αυτά τα επαγγέλματα, κατά τον Therborn (2006), δεν οφείλεται μόνο στον «εγκλωβισμό», λόγω αντικειμενικών ανισοτήτων, εφόσον οι ανισότητες αναπαράγονται και δεν μπορούν να εξηγηθούν μόνο με όρους πόρων ή κατανομής τους στους ανθρώπους (στο Lazarescu, 2015, σ. 33). Σταδιακά, η παραμονή στο επάγγελμα οδηγεί στη διάπλαση κινήτρων, προτύπων και στάσεων ζωής που δυσχεραίνουν τη μετακίνηση προς άλλα επαγγέλματα.

2.2.2 Βεμπεριανή Σχολή

Εκ των θεμελιωτών της επιστήμης της κοινωνιολογίας, ο Max Weber (1864-1920), επηρέασε καθοριστικά με τις πολυσχιδείς αναλύσεις του την εξέλιξη των κοινωνικών επιστημών ακολουθούμενος από μία εξίσου σημαντική ομάδα ερευνητών. Τα θεωρητικά εργαλεία προσέγγισης ως προς την κοινωνική διαστρωμάτωση και ειδικότερα για το κύρος της εργασίας, που θα προσπαθήσουμε να παρουσιάσουμε σε αυτή την ενότητα, περιλαμβάνουν τις αντιπροσωπευτικές βεμπεριανές παραδοχές της κοινωνικής διαστρωμάτωσης αναφορικά με το κύρος (status), την έννοια της κλειστότητας (closure) και

των *κλειστών σχέσεων* (closed relationships) αλλά και των *ομάδων συμφερόντων* (interest groups), που εξελίσσονται σε *νομιμοποιημένες ομάδες προνομίων* (legally privileged groups).

Η κοινωνική διαστρωμάτωση είναι ένας βασικός άξονας της συγκρουσιακής βεμπεριανής θεωρίας, η οποία, όπως αναφέρει ο Collins (1994, σ. 87), έχει εμβαθύνει και εμπλουτίσει τη θεωρία των Marx και Engels καθώς ο Weber προχώρησε στο διαχωρισμό των τάξεων ανάλογα με τη θέση τους στην αγορά και στην πάλη για τον έλεγχο (της κυριαρχίας) ενός χώρου στην οικονομική αγορά. Αυτή η κατηγορία ανάλυσης αφορά στην οικονομική ταξική διαστρωμάτωση.

Η άλλη κατηγορία διαστρωμάτωσης αφορά στις *ομάδες κύρους* (status groups) ή *ομάδες γοήτρου*, κατηγορία, που κινείται αντίθετα από το οικονομικό πεδίο, στη σφαίρα του πολιτισμού, της κουλτούρας (culture)²⁶.

Σχετικά με το *κύρος* ο Weber, θα διαχωρίσει την αμιγώς οικονομικά καθορισμένη έννοια της «ταξικής κατάστασης» (σ.σ. κοινωνικής τάξης) από την «κατάσταση κύρους», την οποία και προσδιορίζει εννοιολογικά ως «κάθε τυπικό μέρος της ζωής των ανθρώπων, που καθορίζεται από μία συγκεκριμένη, θετική ή αρνητική, κοινωνική αποτίμηση-τιμή (honor)», διευκρινίζοντας ότι το *κύρος*, χωρίς να αποσυνδέεται από την *τάξη*, βασίζεται πάνω από όλα στην παραδοχή ότι «ένας συγκεκριμένος *τρόπος ζωής* (style of life) απαντάται στα μέλη ενός συγκεκριμένου κύκλου ανθρώπων, που συνδέονται με το ίδιο *κύρος τιμής* (honor status)» (Weber, 1978 [1921], σ. 932).

Για την έννοια της *κοινωνικής κλειστότητας* (social closure) αναφέρει ότι δημιουργείται από τις *ομάδες συμφερόντων* (interest groups), που καταφέρνουν να νομιμοποιηθούν σε *ομάδες προνομίων* (legally privileged groups), λειτουργώντας ως κλειστές μονοπωλιακές ομάδες με αποκλεισμό των μη «ενταγμένων» από τις κοινωνικές και οικονομικές ευκαιρίες, που απολαμβάνουν τα μέλη κάθε κλειστής ομάδας (Weber, 1978, σ. 342). Η *κλειστότητα* εκφράζεται μέσα από τις *κλειστές σχέσεις* (closed relationships), που αναπτύσσονται ενάντια στα μη ενταγμένα μέλη της ομάδας (Weber, 1978, σ. 43).

²⁶ Κουλτούρα: το σύστημα νοημάτων, που συμμερίζονται οι άνθρωποι, που ομαδοποιούνται από κοινού, και τα οποία προσδιορίζουν τι είναι καλό ή κακό, ορθό ή σφάλμα, καθώς και ποιοι είναι οι κατάλληλοι τρόποι σκέψης και συμπεριφοράς για τους ανθρώπους αυτούς (Watson, 2005, σ. 119).

Σε αντιδιαστολή με τις *τάξεις*, που εμφανίζονται ως οικονομικές ομαδώσεις (και ως τέτοιες είναι στατιστικές κατηγορίες), υπάρχουν οι πραγματικές ομάδες, με την έννοια των ανθρώπων, που νιώθουν ότι η θέση τους είναι μαζί, που σχετίζονται πραγματικά μεταξύ τους και που έχουν ένα όνομα –μία κοινωνική ταυτότητα– για τους εαυτούς τους συνολικά: είναι αυτός ο τύπος ομάδας, που ο Weber ονομάζει *ομάδα γοήτρου* (Collins, 2002, σ. 210). Στην ίδια κατεύθυνση, αναφέρει ότι οι ανώτερες τάξεις ως καλύτερα οργανωμένες επενδύουν περισσότερο στη νομιμοποίησή τους, η μεσαία τάξη, επίσης, τείνει να σχηματίσει τη δική της κοινότητα και το ίδιο πράττει και η εργατική αλλά και οι απόκληροι στη βάση, που σχηματίζουν την κατώτερη τάξη. Ωστόσο, οι κατώτερες ομάδες, σε αυτή τη διαβάθμιση, τείνουν να σχηματίσουν τοπικιστικές κοινότητες, μικρές ομάδες γειτόνων και συγγενών, που έχουν μόνο μία τοπική συνείδηση και τα σύνορα των οποίων είναι κλειστά στον κόσμο γύρω τους ακόμη και σε μέλη της δικής τους οικονομικής τάξης, που ζουν σε μία απόσταση (Collins, 2002, σ. 210).

Όπως αναφέρει ο Ξυπολυτάς (2013, σ. 70-71), γίνεται κατανοητό πως η έννοια του κύρους έχει μεγάλη σημασία, για την ανάλυση της οικιακής εργασίας των μεταναστριών, καθώς η ίδια η οικιακή εργασία στην κοινωνιολογική ανάλυση εντάσσεται στις *εργασίες χαμηλού κύρους* (low-status jobs). Οι εργασίες τέτοιου τύπου, λόγω της αρνητικής αποτίμησης, που τυγχάνουν από την κοινωνία, οδηγούν τους εργαζόμενους στο περιθώριο και όπως έχουν δείξει πολλές έρευνες (Anderson 1923, Cressey 1932, Thrasher 1927, Wirth 1928), η κοινωνικοποίηση των εργατών γίνεται μέσα σε πλαίσια περιθωριοποίησης λόγω της συμμετοχής τους σε ομάδες χαμηλού κύρους και κάτι τέτοιο έχει ως αποτέλεσμα την παγιοποίηση του χαμηλού κύρους της ομάδας και τη δυσκολία ανατροπής των συνθηκών περιθωριοποίησης.

Η παραπάνω προσέγγιση ερμηνεύει την κρυσταλλοποίηση του κύρους (status crystallization) της οικιακής εργασίας μέσα από τις κοινωνικές διεργασίες της ανισότητας και της περιθωριοποίησης.

2.3 Μετανάστευση και οικιακή εργασία-Θεωρίες κοινωνικής συναίνεσης

Οι θεωρίες της κοινωνικής συναίνεσης, Νεοκλασική *Σχολή* και *Σχολή* του Σικάγου, προσεγγίζουν και ερμηνεύουν τη μετανάστευση και την απασχόληση ως συναινετική διαδικασία. Η Νεοκλασική *Σχολή* προσεγγίζει το θέμα με οικονομικούς όρους, δηλαδή ως

αναζήτηση –μέσω της μετανάστευσης– καλύτερου βιοτικού επιπέδου ή επιβίωσης και μορφών απασχόλησης από ανθρώπους με συγκεκριμένες προτιμήσεις (οικιακή εργασία-επιβίωση). Η Σχολή του Σικάγου προσεγγίζει τη μετανάστευση και την απασχόληση μέσω της έννοιας της *αποδιοργάνωσης* (disorganization) και της *αποηθικοποίησης* (demoralization) του Πολωνού αγρότη-μετανάστη στην Αμερική.

2.3.1 Νεοκλασική Σχολή

Ο άνθρωπος εμφανίζεται ως *homo economicus*, που, κατόπιν ορθολογιστικών διεργασιών και καλής γνώσης των αγορών, αναζητεί τρόπους ανάπτυξης του βιοτικού του επιπέδου. Ορισμένοι σύγχρονοι ερευνητές εμφανίζονται να κατανοούν τις μεταναστευτικές ροές μέσα από τα ανθρώπινα ατομικά στοιχεία, όταν αυτά αρχίζουν να αποκτούν μία οικονομική διάσταση, που *ωθεί και έλκει* (push and pull)²⁷ τους ανθρώπους στο ταξίδι της μετανάστευσης καθώς το φαινόμενο ερμηνεύεται περισσότερο ως μία φυσιοκρατική απάντηση στο ερώτημα γιατί να μεταναστεύουν οι άνθρωποι, δηλαδή ως «αποτέλεσμα της διαρκούς αναζήτησης οικονομικών πόρων και διασφάλισης της ατομικής επιβίωσης» (Ψημμένος, 2009, σ.220). Στην ίδια βιβλιογραφική πηγή γίνεται μνεία της μελέτης των Chris Tilly & Charles Tilly (1998), που δίνει προτεραιότητα στην ατομική συμπεριφορά, για την εξοικονόμηση και ιδιοποίηση πόρων ευημερίας, θεωρώντας ότι αυτές οι συμπεριφορές και προτιμήσεις απορρέουν από ορθολογικές επιλογές και αντιλήψεις, ατομικά συμφέροντα και μία φυσική αναζήτηση συμμετρίας δύναμης ή εξουσίας επάνω σε αγαθά (ιδίως εκείνα που βρίσκονται σε έλλειψη). Όπου και όποτε αυτή η συμμετρία δεν εξασφαλίζεται και η αγορά παρουσιάζει δυσλειτουργίες, ιδίως ανάμεσα σε μισθωτούς εργαζόμενους και σε εργοδότες, τότε οι διαφορές και οι ανάγκες, που μένουν ακάλυπτες, δημιουργούν τους βασικούς μοχλούς ώθησης των ανθρώπων στη μετανάστευση.

Στην ίδια συλλογιστική, όπως αναφέρεται στην ίδια πηγή, κινείται και η μελέτη των Castles και Miller (1993), που αναφέρεται στις τάσεις των ανθρώπων να μετακινούνται

²⁷ Σύμφωνα με τον Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης- IOM (International Organization for Migration) η μετανάστευση συχνά αναλύεται με βάση αυτό το μοντέλο των όρων «push-pull», το οποίο εξετάζει τους παράγοντες *ώθησης* (push), που οδηγούν τους ανθρώπους να εγκαταλείψουν τη χώρα τους (όπως είναι οικονομικά, κοινωνικά ή πολιτικά προβλήματα) και οι παράγοντες *έλξης* (pull), προσέλκυσής τους προς τη χώρα προορισμού.

από πυκνοκατοικημένες σε αραιοκατοικημένες περιοχές ή από χαμηλόμισθους... Αυτές οι προσεγγίσεις είναι γνωστές ως *θεωρίες ώθησης-έλξης* (push-pull theories).

Από τη δική του θεωρητική ματιά, ο Massey (1997), εξειδικεύοντας τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της νεοκλασικής προσέγγισης, αναφέρει *δύο επίπεδα* συλλογισμού γύρω από το θέμα της μετανάστευσης. Το *πρώτο επίπεδο* ορίζεται ως μία μακροσκοπική οπτική πολιτικών και οικονομικών επιρροών, που δέχονται οι άνθρωποι προκειμένου να μεταναστεύσουν (παγκόσμιες διαφορές στην εκμίσθωση της εργασίας για παρόμοιες δουλειές, διαφορές στη διαχείριση-έλεγχο της μεταναστευτικής ροής από διάφορες χώρες, οργάνωση-ανάπτυξη αγορών εργασίας, που έλκουν ή σπρώχνουν ανθρώπους στη μετανάστευση). Το *δεύτερο επίπεδο* αφορά μία μικροσκοπική οπτική και, κυρίως, τις ατομικές επιλογές, δεξιότητες (τεχνικές ή/και κοινωνικές), που χρησιμοποιεί ή επενδύει ο μετανάστης προκειμένου να επιτύχει τους οικονομικούς στόχους και τις ιδιαίτερες πτυχές ή χαρακτηριστικά μίας συγκεκριμένης αγοράς εργασίας. Αυτή η οπτική δίνει ιδιαίτερη έμφαση στα αξιακά πρότυπα και τις πολιτισμικές επιρροές των ατόμων που μεταναστεύουν (Ψημμένος, 2008, σσ. 221-222).

2.3.2 Σχολή του Σικάγου

Σε αυτή την ενότητα θα προσεγγίσουμε το θεμελιώδες ζήτημα της μεταναστευτικής εργασίας μέσα από την κλασική μελέτη *The Polish Peasant in Europe and America*, το πεντάτομο²⁸ έργο-σταθμό της εμπειρικής ποιοτικής έρευνας, του Αμερικανού κοινωνιολόγου William I. Thomas (1863-1947) και του Πολωνού φιλόσοφου και κοινωνιολόγου Florian Znaniecki (1882-1958). Εντός της αμερικανικής σκέψης, ο *Πολωνός Αγρότης*²⁹ στέκεται στην κόψη μεταξύ της κοινωνιολογικής θεωρίας του 19^{ου} αιώνα και της σύγχρονης εμπειρικής κοινωνικής επιστήμης, την οποία βοήθησε πολλαπλώς να εγκαινιάσει την είσοδό της³⁰.

²⁸ Το αυθεντικό έργο, που δημοσιεύτηκε αρχικά το 1918 και ολοκληρώθηκε το 1920, περιλαμβάνει τον θεματικό αριθμό των 2.244 σελίδων.

²⁹ Το κείμενο, που ακολουθεί, προέρχεται από τον Eli Zaretsky, επιμελητή της συντομευμένης έκδοσης του *Πολωνού Αγρότη* (πρόλογος του βιβλίου, 1984, σσ. 2-4).

³⁰ Για το σκοπό αυτό, οι δύο στοχαστές χρησιμοποίησαν και προέτρεψαν τη χρήση νέων πηγών τεκμηρίωσης –ιστορίες ζωής, γράμματα και άλλα αποδεικτικά μέσα υποκειμενικών εμπειριών. Για περισσότερο από μία δεκαετία η συγκεκριμένη μεθοδολογία αποτελούσε την κύρια επιρροή του έργου κοινωνιολόγων και άλλων κοινωνικών επιστημόνων.

Εστιάζοντας σε ένα ειδικό θέμα –στους περίπου δύο εκατομμύρια Πολωνούς, που είχαν μεταναστεύσει στην Αμερική μεταξύ του 1880 και του 1910– οι Thomas και Znaniecki ερμήνευσαν την Κοινωνιολογία της Μετανάστευσης με αναφορά στη διάσπαση της παραδοσιακής κοινωνίας, ειδικά του θεσμού της οικογένειας. Παρουσίασαν τους Πολωνούς ως μελέτη περίπτωσης, μία τάξη της σύγχρονης κοινωνίας, και κατέδειξαν ότι ο αγροτικός τρόπος ζωής είχε συντριβεί αρκετό καιρό πριν από τη μετανάστευση στην Αμερική ως αποτέλεσμα μιας αναπόφευκτης διαδικασίας εκσυγχρονισμού μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Για τον μεταναστευτικό πληθυσμό μας ενδιαφέρει να εστιάσουμε στα θεωρητικά υποδείγματα των όρων: *οργάνωση* (organization), *αποδιοργάνωση* (disorganization), *αναδιοργάνωση* (reorganization), που ερμηνεύουν το πέρασμα των Πολωνών μεταναστών από τη χώρα προέλευσης στη χώρα υποδοχής. Σύμφωνα με τους στοχαστές Thomas και Znaniecki η *κοινωνική οργάνωση* περιγράφεται ως η συμφωνία μεταξύ των συλλογικών κανόνων και των ατομικών στάσεων. Η *κοινωνική αποδιοργάνωση*, ως εκ τούτου, περιγράφεται ως η απελευθέρωση του ατομικού από τον έλεγχο του συλλογικού και είναι ένας ουδέτερος όρος, που μπορεί να οδηγήσει σε μεγαλύτερη ατομική ελευθερία, νέες μορφές της οικογένειας και νέες μορφές εξορθολογισμένων συνεργασιών ή σε *αποθητικοποίηση* (demoralization) –μεμονωμένη εξέγερση, νεανική παραβατικότητα, διάσπαση της οικογένειας και άσκηση βίας. Σύμφωνα με τους Thomas και Znaniecki (1984, σ. 256), η έννοια της *αποθητικοποίησης*, που συμπορεύεται με την *αποδιοργάνωση* της ζωής του Πολωνού μετανάστη, ορίζεται ως η «έκπτωση και αποσάθρωση της προσωπικής οργάνωσης της ζωής ενός ατόμου-μέλους μίας κοινωνικής ομάδας».

Στην ουσία, ο μετανάστης αντιμετωπίζει, αρχικά, τη μετάβαση από την αγροτική οργάνωση της παραγωγής (χώρα προέλευσης) στην εξατομικευμένη μισθωτή εργασία της βιομηχανικής παραγωγής (χώρα υποδοχής) χωρίς, ωστόσο, να έχει συνειδητοποιήσει ότι οι οικονομικές συμπεριφορές είναι εκείνες που αντιστοιχούν στον κοινωνικό υποκειμενισμό του (Thomas & Znaniecki, 1984, σ. 80), όπως διαμορφώνεται βάσει *τριών σταδίων*³¹ οικονομικής ανάπτυξης και των συνεπακόλουθων ψυχοδιανοητικών συμπεριφορών.

³¹ *Πρώτον*, η παλιά οικογενειακή οικονομία· *δεύτερον*, η ανάπτυξη της ατομικής οικονομίας και *τρίτον*, η οικονομική συνεργασία ιδωμένη υπό την οπτική της ηθικής (Thomas & Znaniecki, 1984, σ.80).

Η μετανάστευση άνοιξε νέους ορίζοντες στον αγρότη και τον εξοικείωσε με υψηλότερων προδιαγραφών εργασία, μισθούς και τρόπο ζωής. Η ανάπτυξη στην ταξική ιεραρχία, που εξαρτάται από την οικονομική ανάπτυξη, επηρέασε με τη σειρά της καθώς το νέο σύστημα παρείχε ένα νέο κίνητρο για οικονομική πρόοδο ανοίγοντας το δρόμο για κοινωνική φιλοδοξία. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια της εξέλιξης αυτής, υιοθετούνται, σταδιακά, οικονομικές συμπεριφορές με αποτέλεσμα το άτομο να λειτουργεί καθαρά με οικονομικούς όρους και λιγότερο κοινωνικά, σχεδόν αποκλειστικά ως «οικονομικός άνθρωπος/economic man» (Thomas & Znaniecky, 1984, σ. 89).

Η έννοια της *αναδιοργάνωσης*, σύμφωνα με τους δύο αναλυτές, ορίζεται ως το αποτέλεσμα της θραύσης των παλαιών απομονωμένων αγροτικών κοινοτήτων των Πολωνών και αφορά στη διαδικασία προσαρμογής των μελών στις νέες κοινωνικές συνθήκες με τις οποίες έρχονται ή πρόκειται να έρθουν σε επαφή. Η διαδικασία αυτή περιλαμβάνει την προσπάθεια εναρμόνισης των διαφορετικών επιρροών μεταξύ των παραδοσιακών και των νέων συνθηκών ζωής, με τις απαραίτητες τροποποιήσεις, ώστε να επιτευχθεί ισορροπία. Έτσι, στη χώρα υποδοχής ενισχύθηκε ο ρόλος των κλειστών ομάδων, προκειμένου τα μέλη τους να μπορέσουν να ανταπεξέλθουν περισσότερο ικανοποιητικά στις εργασιακές και κοινωνικές απαιτήσεις απ' ό,τι το καθένα ξεχωριστά και έτσι δημιουργήθηκαν οι Σύλλογοι και οι Οργανώσεις. (Thomas & Znaniecky, 1984, σσ. 205-206).

Πρόκειται για μία κλασική μελέτη που δείχνει ότι (Ξυπολυτάς, 2013, σ. 90) η οικονομία μέσω της εργασίας δημιουργεί συνήθειες, αντιλήψεις και τρόπους ζωής, που επηρεάζουν αποφασιστικά τους ανθρώπους και ότι (Lazarescu, 2015, σ. 69) οι μεταβολές στην επαγγελματική σταδιοδρομία όσο και στην πορεία ζωής των μεταναστών συντελείται μέσα σε ένα καινούργιο καταμερισμό εργασίας κι ένα νέο κοινωνικό περιβάλλον ενώ, ταυτόχρονα, αναδεικνύεται η σημασία τους στην αναπαραγωγή της φτηνής και χαμηλού κύρους εργασίας καθώς και την αποδοχή της από πλευράς των εργαζόμενων μεταναστών.

2.4 Μετανάστευση και οικιακή εργασία-Θεωρίες κοινωνικής σύγκρουσης

Οι θεωρίες κοινωνικής σύγκρουσης, τόσο η μαρξιστική όσο και η θεσμική, βασίζονται στο θέμα της κοινωνικής στρωμάτωσης και ερμηνεύουν τη μετανάστευση σε συνάρτηση με την απασχόληση είτε ως αναπαραγωγή των επαγγελματιών χαμηλού κύρους, όπως η

οικιακή εργασία, στο πλαίσιο των απαιτήσεων του κεφαλαίου (μαρξιστική προσέγγιση) είτε ως οικονομικό διαχωρισμό των εργαζομένων μέσα από εξω-οικονομικούς παράγοντες, όπως συνήθειες, παραδόσεις και αξίες, που εγκλωβίζουν συγκεκριμένες ομάδες σε συγκεκριμένες εργασίες, όπως διαπιστώνεται με τις μετανάστριες οικιακές εργάτριες.

2.4.1 Μαρξιστική Σχολή

Η μαρξιστική προσέγγιση για τη μετανάστευση αναφέρει ότι αυτό που οδηγεί τους ανθρώπους σε μετακίνηση από τον τόπο τους δεν είναι οι οικονομικές ανάγκες αλλά ένα σύνολο σχέσεων, που αναπτύσσουν με το σύστημα οργάνωσης της εργασίας και της ζωής γενικότερα. Η μαρξιστική ανάλυση ξεκινάει από την πάλη των παραγωγών στην κοινωνία προκειμένου να ικανοποιηθούν όχι μόνο οι βιολογικές αλλά και οι πολιτισμικές τους δυνατότητες. Το χάσμα μεταξύ αυτών των δύο δυνατοτήτων οδηγεί στην αποξένωση και την αλλοτρίωση καταλήγοντας στην αναίρεση των αρχικών πολιτισμικών αναγκών. Όπως αναφέρει ο Ψημμένος (2008, σ. 231) βασιζόμενος στην ανάλυση του Abrams (1982) και του Doupré (1983), το κύριο μέρος της μαρξιστικής προσέγγισης αποτελεί το ξεσκέπασμα των πλασματικών κοινών συμφερόντων, που προβάλλονται από τη θρησκεία, το δίκαιο, το κράτος αλλά και τις εθνο-φυλετικές διαφορές και υπεροχές και η ανάλυση της σημασίας της βιομηχανικής οργάνωσης της εργασίας ως κάτι ιδιαίτερο στην πορεία της κοινωνικής ταξικής στρωμάτωσης στον καπιταλισμό. Δεν είναι μόνο τα προτάγματα των πλασματικών κοινών συμφερόντων, που προσεγγίζει η μαρξιστική ανάλυση βάσει του έργου του Abrams. Επίσης, είναι η σύνδεση-διάδραση μεταξύ δομής της κοινωνίας και συλλογικής δράσης των ανθρώπων, ο καταμερισμός της εργασίας ως κύριος μοχλός ανάπτυξης νέων μορφών ατομικότητας και διαδρομών ζωής και νέων κοινωνικών ανισοτήτων αλλά και οι αντιθέσεις μεταξύ παραγωγικών δυνάμεων και σχέσεων παραγωγής ως συστήματα ταξικών σχέσεων και ταξικών κυριαρχιών.

Μία καθοριστική οπτική της μαρξιστικής προσέγγισης βασίζεται στο έργο του Burawoy (1976, 1980), το οποίο αναλύει τη λειτουργία και την αναπαραγωγή της μεταναστευτικής εργασίας ότι, δηλαδή, οι κοινωνικές σχέσεις, η εργατική δύναμη και τα συστήματα εργασίας δεν υπάρχουν έτσι απλά αλλά πρέπει να παραχθούν ξανά και ξανά –με άλλα λόγια πρέπει να αναπαραχθούν (Ξυπολυτάς, 2013, σ. 60-62).

Ένα κλασικό κείμενο, για τη βιομηχανική περίοδο, του Thompson (1963) προτρέπει στην κατανόηση της μετανάστευσης μέσα από την εμπειρία διαχωρισμού των ανθρώπων ανάλογα με την κοινωνική τους θέση και, επίσης, στην κατανόηση ότι το εισόδημα, οι μισθοί, η απασχόληση και οι ανάγκες δεν συνιστούν μόνο παραμέτρους ανάπτυξης ή ενδυνάμωσης του ανθρώπου αλλά και υποτέλειας ή υποταγής σε ένα σύστημα παραγωγής αγαθών και σε τρόπους ζωής με ανάλογες ευκαιρίες και προσδοκίες (στο Ψημμένος, 2008, σσ. 231-232). Στην ίδια βιβλιογραφική αναφορά (ό.π., σ. 233) παρουσιάζεται το συμπέρασμα-κλειδί των αναλύσεων τόσο του Mandel (1987) όσο και του Castells (1975), αναφορικά με το μεταναστευτικό δυναμικό, που σύμφωνα με τους συγκεκριμένους αναλυτές, έρχεται να καλύψει όλες εκείνες τις ανάγκες αναπαραγωγής του ντόπιου εργατικού δυναμικού, τις οποίες η άρχουσα τάξη αρνείται ή δεν επιθυμεί να καλύψει με μεγαλύτερους μισθούς ή/και το ντόπιο δυναμικό αδυνατεί λόγω εργασίας, συνηθειών και τρόπων ζωής να προσφέρει στον εαυτό του.

Ενισχυτικές του παραπάνω συμπεράσματος είναι πάλι οι θέσεις του Mandel, που παρουσιάζει ο Ξυπολυτάς (2013, σ. 58), σύμφωνα με τις οποίες οι μετανάστες στις χώρες υποδοχής καλούνται να καλύψουν θέσεις εργασίας, που σχετίζονται, κυρίως, με την πρόνοια και την υποστήριξη των γηγενών εργατών του τομέα των υπηρεσιών. Πρόκειται για δουλειές χαμηλού κύρους (χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι η πορνεία, η οικιακή εργασία ή η εργασία στον τομέα τροφοδοσίας –catering) και η ένταξη των μεταναστών σε αυτές τις εργασίες αποτελεί μία απαραίτητη στήριξη ενός γηγενούς εργατικού δυναμικού, που εξειδικεύεται σε έναν συγκεκριμένο τομέα της παραγωγής, στον κλάδο των υπηρεσιών.

2.4.2 Θεσμική Σχολή

Η θεσμική προσέγγιση στέκεται στο κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο οι άνθρωποι αποφασίζουν να μεταναστεύσουν και ξεκαθαρίζει ότι οι κοινωνικές δράσεις δεν εμφανίζονται ως ατομικές-ορθολογικές και ψυχρές επιλογές διαβάθμισης αναγκών, που οδηγούν στις μεταναστευτικές ροές. Για τους στοχαστές της συγκεκριμένης Σχολής η οικονομία και οι μεταναστεύσεις του εργατικού δυναμικού κινούνται μέσα στα πλαίσια καθιερωμένων προτύπων δράσεων και κοινωνικών σχέσεων. Όπως αναφέρει ο Ψημμένος (2008, σ. 226) επικαλούμενος τη μελέτη των Tilly και Tilly (1998), η πορεία και η ιστορία

της ανθρώπινης αγοράς και πώλησης της εργασίας βρίσκεται πολλές φορές έξω από την οικονομία και μέσα στα πεδία ζωής, όπως έθιμα, θρησκευτική πίστη αλληλεγγύη κ.λπ. Οι διανοητές της Θεσμικής Σχολής εξηγούν ότι οι οικονομικές ανταλλαγές και οι κοινωνικές σχέσεις των ανθρώπων αναφορικά με το μεταναστευτικό φαινόμενο διέπονται πολλές φορές από συνήθειες, παραδόσεις και πρακτικές, όπως σε θέματα φυλετικού διαχωρισμού των δικαιωμάτων και εθνο-καταμερισμού της εργασίας, που δεν μπορούν να εξηγηθούν σε ατομικό επίπεδο ή με βάση το οικονομικό κόστος και κέρδος.

Εδώ το θεωρητικό μοντέλο ώθησης-έλξης (push-pull) ερμηνεύεται μέσα από την ανάπτυξη κοινωνικών δικτύων, ανταλλαγής πληροφοριών, δράσεις προστασίας πόρων, ιδεών και εθίμων, που μετακινούν τους ανθρώπους προς αναζήτηση αγαθών και υπηρεσιών. Τόσο οι οικονομικές όσο και οι εξω-οικονομικές παράμετροι εμφανίζονται ως τα πλαίσια καθιέρωσης της αγοράς εργασίας.

Εξέχουσας σημασίας για τον οικονομικό διαχωρισμό των μεταναστών είναι η ερμηνεία, που δίνει ο Du Bois (1999 [1920]) μέσα από το έργο του *Dark Water: Voices from within the Veil*. Ο διαχωρισμός αυτός εμφανίζεται να συνδέεται περισσότερο με πράξεις αυθόρμητες και υποσυνείδητες, που απορρέουν από συνήθειες και πολιτισμικές κρίσεις ή αξίες και κανονιστικά πρότυπα παρά από εμπειρίες και ανάγκες οικονομικής φύσης. Με αυτή τη συλλογιστική ερμηνεύεται ο ανορθολογισμός του καπιταλιστικού συστήματος ως προς τη διαχείριση μισθών και καταμερισμού της εργασίας, καθώς υφέρπει στις μεταναστευτικές μετακινήσεις το προϋπάρχον του καπιταλισμού πλαίσιο ζωής, το οποίο ορίζεται βάσει αξιών, παραδόσεων και έξεων. Ο Du Bois παρουσιάζει και εξηγεί τη θεωρία του κοινωνικού αποκλεισμού, ως προς την πρόσβαση αγαθών και υπηρεσιών, από ομάδες προς άλλες ομάδες και ως εκ τούτου την περιθωριοποίηση ομάδων από άλλες ομάδες. Εστιάζει την ερευνητική οπτική του στις αιτίες περιχαράκωσης του μεταναστευτικού πληθυσμού, περιχαράκωση, που αφήνει ελεύθερο το πεδίο ανέλιξης των κυρίαρχων ομάδων εντός της καπιταλιστικής οικονομίας μέσα από την ενορχήστρωση φυλετικών και έμφυλων αγορών εργασίας και υπηρετικών επαγγελμάτων, όπως αυτό της οικιακής έμμισθης εργασίας. Τη συγκεκριμένη ανάλυση παρουσιάζει ο Ψημμένος (2008, σσ. 228-229) ενισχύοντας τις ουσιώδεις διεργασίες διακρίσεων και κοινωνικών αποκλεισμών μέσω του όρου *περίφραξη* (*enclosure*) ή/και του όρου του Max Weber *κοινωνική κλειστότητα*

(*social closure*) χωρίς να παραλείπεται η σημαντικότερη αναφορά του De Coulanges στον αντίστοιχο αρχαιοελληνικό όρο *έρκος* και στον λατινικό *herctum*.

Αυτός ο περίβολος, που χάραξε η θρησκεία, η οποία και τον προστατεύει, είναι το αδιάσειστο σύμβολο, η αναμφισβήτητη σφραγίδα του δικαιώματος της ιδιοκτησίας. Ο ιερός περίβολος, που οι Έλληνες ονόμαζαν *έρκος* και οι Λατίνοι *herctum*, είναι ένα αρκετά εκτεταμένο περίφραγμα, μέσα στο οποίο η οικογένεια έχει το σπίτι της, τα κοπάδια της, το μικρό χωράφι, που καλλιεργεί. Στο κέντρο υψώνεται η προστάτιδα εστία (De Coulanges, 1991[1874], σ. 100-101).

Η δυναμική περιодολόγηση του όρου φωτίζει το ιστορικό βάθος από το οποίο ανασύρεται και φτάνει στις μέρες μας η έννοια του σύγχρονου κοινωνικού αποκλεισμού, που ερμηνεύει τις περιορισμένες δράσεις των αποκλεισμένων ομάδων, όπως των μεταναστών.

Σύμφωνα με τον Ξυπολυτά (2013, σ. 72), οι εργασίες χαμηλού κύρους, που εκτελούν οι μετανάστες, μπορούν να ειπωθούν ως αποτέλεσμα αποκλεισμών των μεταναστών από το ντόπιο εργατικό δυναμικό, το οποίο θέτει φραγμούς στην είσοδο σε αγορές εργασίας και σε επαγγέλματα, που προσδίδουν κοινωνική αναγνώριση.

Οι μετανάστες, που καταφθάνουν στη χώρα υποδοχής, έρχονται για να καλύψουν θέσεις εργασίας, που ο γηγενής πληθυσμός απαξιεί να αναλάβει, λόγω των χαμηλών απολαβών, των κακών συνθηκών εργασίας και του χαμηλού κύρους τους, που διακατέχονται από προσωρινότητα και περιθωριοποίηση (Ψημμένος, 2004, 204-209).

Συμπερασματικά, μπορούμε να κατανοήσουμε ότι τα επαγγέλματα χαμηλού κύρους ή υποτιμημένα ή περιθωριοποιημένα, όπως είναι η οικιακή εργασία, «αφήνονται» έξω από τον «περίβολο» προς διάθεση ως «υπολείμματα»³² για τις υποτιμημένες ή περιθωριοποιημένες εργάτριες, που δεν είναι άλλες από τις ήδη αποκλεισμένες (έμφυλος εθνοτικός, ταξικός αποκλεισμός) μετανάστριες.

³² Ξυπολυτάς, 2013, σ. 72.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Δομικά και αξιακά πρότυπα της κρυσταλλοποίησης

Η κρυσταλλοποίηση του κύρους (status crystallization) της οικιακής εργασίας, δηλαδή, η συνέπεια παραμονής στο επάγγελμα και η αναπαραγωγή της υπηρετικότητας, είναι μία μακρά διαδικασία, που οδηγεί στην απόκτηση νοοτροπίας περί του χαμηλού κύρους ως αναπόδραστης συνθήκης. Η εσωτερική οικιακή εργασία εγκλωβίζεται όχι μόνο χωροταξικά μέσα στο εργοδοτικό σπίτι αλλά κυρίως υπαρξιακά, καθώς διαμορφώνει έναν αξιακό κώδικα συναίνεσης και αποδοχής της υφιστάμενης κατάστασης χωρίς αντιστάσεις και προσδοκίες. Η υποταγή και η υποτέλεια αλλά και η αποδοχή σμιλεύονται σε βάθος χρόνου, όχι όμως ανεξέλεγκτα. Η διαδικασία κρυσταλλοποίησης είναι μία διαδικασία ελεγχόμενης και σταδιακής ωρίμανσης, που επιτυγχάνεται: *πρώτον*, μέσω αντικειμενικών συνθηκών (απασχόληση, συνθήκες εργασίας, δυνατότητα πρόσβασης σε χώρες και υπηρεσίες, κρατικές κοινωνικές πολιτικές) και *δεύτερον*, μέσω υποκειμενικών παραγόντων (νοήματα, αντιλήψεις, αξίες, προσδοκίες). Σχετικά με την πρώτη παράμετρο θα εξετάσουμε τα δομικά στοιχεία του κοινωνικού αποκλεισμού και ειδικότερα της προνοιακής περιθωριοποίησης. Σχετικά με τη δεύτερη θα εξετάσουμε τις υποκειμενικές ψυχοκοινωνικές διεργασίες, που συναρθρώνουν τον αξιακό κώδικα των μεταναστριών οικιακών εργατριών και τελεολογικά τις οδηγούν στην αναπαραγωγή τους και στο πρώτο σε αντιπροσώπευση είδος μεταναστευτικής απασχόλησης παγκοσμίως (βλ. Κεφ. 1, υποενότητα 1.2.3).

3.1 Κοινωνικός αποκλεισμός και προνοιακή περιθωριοποίηση

Οι μορφές κοινωνικού αποκλεισμού, που αναπτύσσονται για τον γυναικείο εργαζόμενο πληθυσμό, σύμφωνα με μελέτες, για την οικογένεια, την εργασία και τη θέση της γυναίκας, οφείλονται στις σύγχρονες μεταρρυθμίσεις και την αλλαγή φιλοσοφίας στην απασχόληση και στις παροχές κοινωνικών αγαθών ή/και υπηρεσιών –όπως οικονομικά βοηθήματα και συμβουλευτικές ενέργειες πρόληψης (Ψημμένος & Σκαμνάκης, 2008, σ. 31).

Η παραπάνω επιχειρηματολογία αναδεικνύει τη σύνθετη μορφή κοινωνικού αποκλεισμού με τον οποίο έρχονται αντιμέτωπες οι οικιακές εργάτριες καθώς δεν αφορά μόνο στο προσωπικό βίωμα της στέρησης και τη νοσηματοδότηση της καθημερινής ζωής μέσα από την εργασία αλλά και στην επιβολή αντικειμενικών κανόνων της σύγχρονης

απασχόλησης όπως, επίσης, και στην άσκηση κοινωνικών πολιτικών, που σχετίζονται με την ελλειμματική (ή και ανύπαρκτη) κοινωνική προστασία και ασφάλεια των μεταναστριών εργατριών.

Ο *κοινωνικός αποκλεισμός*³³ αποτελεί ένα αρχέγονο φαινόμενο, άμεσα συνδεδεμένο με όλα τα κοινωνικά συστήματα την πρωτογενή και δευτερογενή κοινωνικοποίηση του ατόμου καθώς και τη σχέση του με ολόκληρη την κοινωνία. (Παπαδοπούλου, 2004, σ. 368). Στο επίκεντρο της φύσης του κοινωνικού αποκλεισμού βρίσκεται η σχέση με τον άλλο³⁴, με τον διαφορετικό. Ο κοινωνικός αποκλεισμός (ό.π., σ. 385) ως σύνθετο πολιτικό και κοινωνικό φαινόμενο έρχεται να ερμηνεύσει μία σειρά από ετερόκλητα φαινόμενα, μεταξύ των οποίων και η κατάσταση της μετανάστευσης (επίσης η φτώχεια, η έλλειψη στέγης, η σχολική αποτυχία κ.λπ.). Κατά τον Barry (2002, σ. 20), ο κοινωνικός αποκλεισμός αντιμάχεται την ισότητα ευκαιριών με τουλάχιστον δύο τρόπους: αφενός συνεπάγεται ανισότητα εκπαιδευτικών και επαγγελματικών ευκαιριών και αφετέρου ανισότητα ευκαιριών σχετικά με την πολιτική.

Αποκλεισμός είναι μία κατάσταση (Μουσούρου, 2001, σ. 67), που την προσδιορίζει η έλλειψη: ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, συμμετοχής στην παραγωγή και απόλαυση κοινωνικών και δημοσίων αγαθών, συμμετοχής στη διαμόρφωση της έννοιας αλλά και στην άσκηση της εξουσίας ενώ, πλέον, ερμηνεύεται (ό.π., σ. 69) ως μία διαδικασία έκπτωσης, που συνδέεται με την ανισότητα και τη φτώχεια.

Στις μέρες μας, ο αποκλεισμός (Παπαδοπούλου, 2012, σσ. 187-190) συνθέτει ένα μωσαϊκό προβλημάτων και χαρακτηριστικών, που οδηγεί σ' έναν πολυεπίπεδο αποκλεισμό από δημόσια αγαθά και κοινωνικές σχέσεις με συνέπεια τη διάρρηξή τους, την όξυνση των κοινωνικών ανισοτήτων, την αύξηση των διακρίσεων και του ρατσισμού καθώς και των διαδικασιών περιθωριοποίησης. Οι σύγχρονες μορφές αποκλεισμού, οι οποίες επισύρουν όλα τα κακά, πλήττουν πληθυσμούς, ομάδες και άτομα, που έτσι γίνονται παραδείγματα

³³ Ο σύγχρονος όρος *κοινωνικός αποκλεισμός* εμφανίζεται για πρώτη φορά τη δεκαετία του 1960 σε έργο του Pierre Massé, γενικού γραμματέα του Υπουργείου Σχεδιασμού της Γαλλίας. Ωστόσο, η πατρότητα του όρου «exclusion» αποδίδεται στον Γάλλο René Lenoir (1974). Στη βάση του ο όρος «αποκλεισμός» σχετίζεται με τον όρο της «φτώχειας», έτσι όπως ορίστηκε από τους θεωρητικούς του 19ου αιώνα (Παπαδοπούλου 2004, σσ. 369-370). Για την περιοδολόγηση του όρου *αποκλεισμός* βλ. σ. 46 του παρόντος.

³⁴ «Η σχέση με τον άλλο» είναι αυτό που πραγματεύεται στο δοκίμιό της η Dominique Schnapper (1998, στο Πετμεζίδου & Παπαθεοδώρου, 2004, σ. 368).

προς αποφυγήν όπως: άστεγοι, άνεργοι ηλικιωμένοι, άγαμες μητέρες, κακοποιημένες ή μόνες γυναίκες, ρομά και τσιγγάνοι, μετανάστες χωρίς τίτλο παραμονής (ιδιαίτερα οι ανήλικοι). Αυτές οι μορφές αποκλεισμού, που είναι προϊόν συσσώρευσης, λειτουργούν ακραία δημιουργώντας πολύ δύσκολους όρους εξόδου από την αρνητική αυτή ταυτότητα και, ακριβώς, επειδή τα προβλήματα είναι πολλαπλά και δεν βρίσκουν εύκολες λύσεις, λειτουργούν συμπληρωματικά τρέφοντας το ένα το άλλο ενώ η απόσταση, που χωρίζει αυτούς τους πληθυσμούς από κάθε μορφή κοινωνικής βοήθειας ή εξειδικευμένης γνώσης, τους κρατάει εγκλωβισμένους σε έναν ακραίο αποκλεισμό.

Η αύξηση, μέσω επίσημων κρατικών πρακτικών, των δυσκολιών πρόσβασης σε μία χώρα ή/και αγορά εργασίας, όπως τα ποσοστά χορήγησης ασύλου, οι φράκτες και τα ποσοστά απασχόλησης στον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα της οικονομίας, θέτουν υπό αμφισβήτηση τα βασικά δικαιώματα στη ζωή, επιβίωση και αναπαραγωγή των χιλιάδων ανεπίσημων μεταναστών, οικιακών βοηθών και άτυπα εργαζομένων στις προσωπικές υπηρεσίες. Τα βασικά δικαιώματα αμφισβητούνται και μέσω άτυπων κρατικών πρακτικών, όπως για παράδειγμα η μη παρέμβαση στις βίαιες σωματικές επιθέσεις, η σύνδεση της παραβατικότητας-καταγωγής με την τροφοδότηση του φυλετισμού/εθνικισμού, ο διαχωρισμός των οικογενειών καθώς και η αύξηση των φραγμών πρόσβασης στην υγεία (Therbon, 2006 στο Ψημμένος, 2013, σ. 15).

Προκειμένου να ρυθμίσουν τις μεταναστευτικές ροές, οι κοινωνίες επιχειρούν (Βενιέρης, 2006, σ. 16) με διάφορους τρόπους –αυστηρούς περιορισμούς, ελεγχόμενες εισόδους, πρακτικές εκμετάλλευσης, πολιτικές κοινωνικής ενσωμάτωσης, κ.λπ.– ανάλογα με την κοινωνική, οικονομική και διοικητική τους οργάνωση, τα κοινωνικά πρότυπα και τις πολιτιστικές τους καταβολές ενώ με θεσμοθετημένα μέτρα αλλά και με άτυπες πρακτικές μεταναστευτικής πολιτικής προσπαθούν να αντιμετωπίσουν τα ζητήματα, που αφορούν τόσο τους μετανάστες και τις οικογένειές τους όσο και τις αναταράξεις στην κοινωνία υποδοχής.

Μία σειρά από συνέπειες, που αγγίζουν το σύνολο της καθημερινής ζωής του μετανάστη, με επίκεντρο την πλημμελή και στιγματισμένη συμμετοχή στην αγορά εργασίας και άρα την ημιτελή του ένταξη, είναι η απουσία ή η πλημμελής συμμετοχή του στους θεσμούς μίας εθνικής κοινωνίας (Παπαδοπούλου, 2003, σ. 194). Επίσης, το κράτος

συχνά εφαρμόζει «πατριαρχικές» πολιτικές (Παπαταξιάρχης κ. ά, 2008, σ. 19), που εμποδίζουν τις μετανάστριες να έχουν νόμιμη πρόσβαση στην αγορά εργασίας, ωθώντας τις σε άτυπες μορφές εργασίας, που συνδέονται με τον οικιακό χώρο, περιορίζοντάς τις στις χαμηλότερες βαθμίδες της εργασιακής ιεραρχίας στον τομέα των υπηρεσιών.

Γίνεται κατανοητό, ότι η ενίσχυση της υπηρετικής τάξης με την ώθηση μεταναστευτικού πληθυσμού σε χαμηλού κύρους εργασίες (οικιακή εργασία, προσωπικές υπηρεσίες κ.λπ.) διενεργείται, μέσω των κοινωνικών πολιτικών, που ασκεί το εκάστοτε κράτος καλλιεργώντας, ταυτόχρονα, κατάλληλα εδάφη κοινωνικού αποκλεισμού. Η διαρκής αναπτυσσόμενη ανάγκη για υπηρεσίες φροντίδας στη χώρα υποδοχής οδηγεί στην υποκατάσταση των κοινωνικών παροχών από τις μετανάστριες εργάτριες. Όπως αναφέρει η Anderson (2000, σσ. 110-111), επειδή οι εγχώριες γυναίκες αδυνατούν ή είναι απρόθυμες να παρέχουν απλήρωτη φροντίδα σε ηλικιωμένους, νέους και ανάπηρους, έρχονται οι μετανάστριες να καλύψουν το κενό αυτό που προκύπτει από τις ανεπαρκείς πολιτικές πρόνοιας καθώς ολοένα περικόπτονται οι διαθέσιμες κοινωνικές παροχές.

Στην Ελλάδα, η κοινωνική πρόνοια, ως κρατική παροχή, στερεί στην πράξη την πρόσβαση³⁵ των μεταναστριών εργατριών σε φορείς κοινωνικής προστασίας. Όπως αναλύεται στη μελέτη των Ψημμένου και Σκαμνάκη (2008) *Οικιακή Εργασία των Μεταναστριών και Κοινωνική Προστασία*, οι μετανάστριες, που εργάζονται ως οικιακές εργάτριες (εξωτερικές οι Αλβανίδες και εσωτερικές οι Ουκρανές) αποκλείονται στην πρόσβασή τους στις κοινωνικές δομές προστασίας μέσα από μία σειρά εμποδίων, που θέτει ο κρατικός γραφειοκρατικός μηχανισμός –πολιτικά αλλά και μέσω των λειτουργιών του– σχετικά με την κοινωνική ασφάλιση και υγεία, την προσχολική φροντίδα-αγωγή και τη βρεφονηπιακή περίθαλψη, θέματα που μελετήθηκαν διεξοδικά. Η μελέτη φώτισε τον όρο *κοινωνική περιθωριοποίηση* (welfare marginalization), καθώς οι μετανάστριες τίθενται στο περιθώριο των κοινωνικών παροχών και της κοινωνικής προστασίας λόγω αντικειμενικών

³⁵ Πρόσβαση: η γενική δυνατότητα του ατόμου κατανάλωσης κοινωνικών υπηρεσιών όπως υγεία, φροντίδα, εκπαίδευση νηπίων αλλά και η *οικονομική* πρόσβαση (ισότιμη διάθεση αγαθών, ανεξαρτήτως οικονομικής δυνατότητας του ατόμου, με την προσφορά κοινωνικών αγαθών βάσει αναγκών), *γεωγραφική* πρόσβαση (ισότιμη διανομή των αγαθών ανά περιοχές ή/και δυνατότητα μετακίνησης, προσφυγής καθώς και η συνεχής παρακολούθηση της γραφειοκρατικής διαδικασίας για την παροχή των υπηρεσιών) και *πολιτισμική* πρόσβαση (σχέση ανάμεσα στους αιτούντες παροχών και στους κρατικούς λειτουργούς/δημιουργία εμποδίων στην παροχή κοινωνικών υπηρεσιών λόγω διαφορών σε φύλο, καταγωγή, εθνικότητα) (Ψημμένος & Σκαμνάκης, 2008, σ. 21).

εμποδίων και ως εκ τούτου αναζητούν την κοινωνική προστασία μέσα από άτυπες σχέσεις και μορφές κοινωνικής αλληλεγγύης (συνήθως μέσω των δεσμών τους με την εργοδοτική οικογένεια). Τα εμπόδια προσβασιμότητας ως προς το όφελος βασικών κοινωνικών παροχών «διαμορφώνουν συνθήκες ζωής, συνήθειες, τρόπους αντιμετώπισης των ανισοτήτων, αξίες και συμπεριφορές απέναντι στο κράτος και τις κοινωνικές του μορφές αλληλεγγύης. Πάνω απ' όλα, διαμορφώνουν εναλλακτικά “σενάρια” και τακτικές επιβίωσης με τους δικούς τους κανόνες ή πρότυπα» (Ψημμένος & Σκαμνάκης, 2008, σ.19). Προκειμένου η οικιακή εργάτρια να εξασφαλίσει την εργασία της και τη συνέχεια της ζωής της μετέρχεται όλους τους ανάλογους τρόπους, στους οποίους εκπαιδεύεται και με τους οποίους χειραγωγείται στο επάγγελμα. Κατά αυτόν τον τρόπο ο μηχανισμός της *κοινωνικής περιθωριοποίησης* αποτελεί μέρος «της οικονομικής δραστηριότητας και της κοινωνικής ένταξης στην αγορά της οικιακής απασχόλησης» (ό.π., 2008, σ. 112).

3.2 Αναπαραγωγή της μετανάστριας οικιακής εργάτριας

Οι παντός είδους αποκλεισμοί, εμπόδια στην πρόσβαση, διαχωρισμοί και διακρίσεις, ταξινομήσεις και κριτήρια, ελλείψεις και στερήσεις συντελούν με τον έναν ή τον άλλον τρόπο στην προετοιμασία και την κατασκευή αλλά και τον έλεγχο του εργατικού δυναμικού των μεταναστών –και δη των, θεαματικής αντιπροσώπευσης, οικιακών εργατριών– με σκοπό την αναπαραγωγή του. Ο καμβάς της εργασίας χαμηλού κύρους, μέσω της απασχόλησης μεταναστευτικού δυναμικού, δομείται αριστοτεχνικά, με απώτερο σκοπό τη σύνθεση ενός στιβαρού έργου, που δύναται να συντηρεί και ν' αναπαράγει τον εαυτό του.

Το σώμα του μετανάστη (Sayad, 2004, σσ. 207, 213-214) αποτελεί αντικείμενο επενδύσεων για τον εργοδότη καθώς του παρέχει εργατική δύναμη σε πολύ χαμηλό κόστος, που θα ήταν αδύνατον να το καταφέρει με ντόπιο εργατικό δυναμικό, ενώ εκπαιδεύεται σε τεχνικό και ηθικό επίπεδο, προκειμένου να ανταποκριθεί στις εργασιακές απαιτήσεις. Ιδιαίτερα, στην οικιακή εργασία, παρομοιάζεται με ένα παιδί, που οφείλει να μάθει να φέρεται σύμφωνα με αυτό, που του επιβάλλεται, και να προσαρμόζεται στις απαιτήσεις και στον τρόπο ζωής της χώρας υποδοχής.

Επισημαίνουμε την καίρια διατύπωση του Noam Chomsky, ότι η ζωή και η πολιτική της Δύσης αλλάζει δημιουργώντας χώρους, όπου το ένα τρίτο του Τρίτου Κόσμου (και τώρα

του Δεύτερου) γυαλίζει τα παπούτσια των δύο τρίτων στην κοινωνία των δύο τρίτων (Lash Urry 1994, στο Ψημμένος, 2001, σ. 223). Τόσο η μεταφορά όσο και η διοίκηση του μεταναστευτικού δυναμικού είναι αλληλένδετες καταστάσεις της οργάνωσης της παγκόσμιας οικονομίας και, όπως αναφέρουν οι Castles και Miller (1993, στο ίδιο, σ. 225), η ένταξη της οικονομίας σε ένα παγκόσμιο δίκτυο αγοράς προϊόντων και εργασίας και η ανάπτυξη των τεχνολογικών δικτύων επικοινωνίας και μεταφοράς μετατρέπουν τις τοπικές αγορές σε στοιχεία ανάπτυξης της διεθνούς αγοράς.

Στους σχηματισμούς της παγκόσμιας οικονομίας αποδίδει και ο Cohen (1997 [1987]), στο έργο του *The New Helots: Migrants in the International Division of Labour*, τη σημασία της μετανάστευσης ως προς τη σύνδεσή της με την καπιταλιστική παραγωγή και την κατασκευή του εργατικού δυναμικού, χαρακτηρίζοντας τους μετανάστες ως τους σύγχρονες είλωτες, που χρησιμοποιούνται στον διεθνή καταμερισμό της εργασίας. Σημαντική είναι η επιχειρηματολογία του Cohen επί της μεταναστευτικής διαδικασίας και των σοβαρών ερωτημάτων, που αναδύονται, για το πώς εσωτερικεύεται ο έμφυλος και ο εθνικός/ εθνοτικός ή φυλετικός καταμερισμός της εργασίας.

Οι μετανάστες, σύμφωνα με τον Castells (1979, στο Cohen, 1997, σ. 123), θεωρούνται ιδανικοί για τα κέρδη των επιχειρήσεων αφού πρόκειται για μεγάλο πληθυσμό, που εξυπηρετεί καλύτερα τη μεγάλη παραγωγή, ενώ δεν τίθεται ζήτημα οικονομικής επιβάρυνσης της αναπαραγωγής του (έρχεται έτοιμο από άλλες χώρες) και, επιπλέον, οι μετανάστες αποτελούν φθηνή εργατική δύναμη καθώς δεν είναι συλλογικά οργανωμένοι και έχουν χαμηλές οικονομικές/κοινωνικές απαιτήσεις, γεγονός που καθιστά πιο εύκολη την πρόσληψη και την απόλυσή τους. Ταυτόχρονα, εισήλθε ο φυλετικός και εθνικός καταμερισμός της εργασίας, που λειτούργησε θετικά ως προς τις επιχειρήσεις καθώς προκάλεσε διάρρηξη της ταξικής σύνθεσης (όρος, που χρησιμοποιήθηκε για να αποδώσει τη συνδικαλιστική, συνειδησιακή και διαπραγματευτική δύναμη) των εγχώριων εργατών.

Ο Castells (1977, στο Savage & Warde, 2005, σ. 281) ανέπτυξε την ιδέα της αναπαραγωγής του εργατικού δυναμικού θεωρώντας ότι ο καπιταλισμός δεν στηρίζεται μόνον στους φυσικούς πόρους αλλά και σε ένα εύρωστο εργατικό δυναμικό, που μπορεί να επιβιώσει μέσω του κρατικού παρεμβατισμού (κοινωνικές παροχές στέγασης, εκπαίδευσης, υγείας κ.λπ.) καθώς έτσι διασφαλίζεται η διατήρηση και η αναπαραγωγή του ενώ,

ταυτόχρονα και με αυτόν τον τρόπο, το κράτος καθίσταται ο εγγυητής για τη διαρκή αποτελεσματική κεφαλαιοκρατική συσσώρευση.

Όσον αφορά στην οικιακή εργασία, σύμφωνα με την επιχειρηματολογία του Coser (1973, στο Ψημμένος, 2013, σ. 22) αλλά και άλλων στοχαστών, θα έπρεπε να είχε υποχωρήσει με την επέκταση της βιομηχανίας και της νεωτερικότητας, ωστόσο, όπως υποστηρίζει η Horn (2003), συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο καθώς η ανάπτυξη της σύγχρονης υπηρετικότητας ερμηνεύεται ως συστατικό στοιχείο της σύγχρονης οικονομικής και κοινωνικής στρωμάτωσης. Βασικές διαδικασίες αναπαραγωγής της κοινωνικής ανισότητας, όπως τονίζει ο Therborn (2006, στο Ψημμένος, 2013, σ. 15), είναι το στίγμα και η στιγματοποίηση, που λειτουργούν για τους μετανάστες (Cohen, 1997, σ. 188) ως μηχανισμοί έξης (habituation) και τους οδηγούν στην εσωτερίκευση της υποτέλειας καθώς βιώνουν ότι παραγκωνίζονται σε τέτοιο βαθμό ώστε δύσκολα καταφέρνουν να αποβάλουν την παρασιτική εικόνα του παρία.

Το βίωμα του μετανάστη εργάτη είναι μία κατάσταση ανελευθερίας, που μπορεί να κατανοηθεί μόνο εάν οι αντικειμενικοί παράγοντες του οικονομικού συστήματος συσχετιστούν με την υποκειμενική εμπειρία των ατόμων που έχουν παγιδευτεί σε αυτό. Τελικά, η ανελευθερία είναι αυτή καθαυτή η σχέση (Berger & Mohr, 1975, σ. 7).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Έρευνα πεδίου-Μεθοδολογικές προσεγγίσεις

Το κύριο ζήτημα της συγκεκριμένης έρευνας πεδίου είναι η κοινωνιολογική διερεύνηση των μηχανισμών, που διαμορφώνουν τον αξιακό κώδικα των μεταναστριών εσωτερικών οικιακών εργατριών, ώστε να συναινούν και να διεκδικούν την παραμονή τους σε υπηρετικά επαγγέλματα χαμηλού κύρους, παρότι στερούνται ιδιωτικότητας, βασικών δικαιωμάτων και κοινωνικής προστασίας. Η ερευνητική υπόθεση εργασίας αφορά στα δομικά (αντικειμενικές συνθήκες) και αξιακά (υποκειμενικές σχέσεις) πρότυπα, που οδηγούν τις μετανάστριες στην *κρυσταλλοποίηση του κύρους* (status crystallization) της υπηρετικής εργασίας.

Προκειμένου να ελεγχθεί το πλαίσιο της θεωρητικής μας διερεύνησης, πραγματοποιήσαμε ποιοτική εμπειρική έρευνα λαμβάνοντας συνεντεύξεις από δύο Γεωργιανές μετανάστριες, που εργάζονται αποκλειστικά ως εσωτερικές οικιακές εργάτριες στο ίδιο εργοδοτικό σπίτι στην Αθήνα.

Οφείλουμε να επισημάνουμε ότι η εμπειρική έρευνα, που παρουσιάζεται σε αυτή τη μελέτη, έγινε σύμφωνα με την τήρηση των κανόνων δεοντολογίας της Διεθνούς Κοινωνιολογικής Εταιρείας (International Sociological Association /ISA)³⁶.

4.1. Επιλογή πληθυσμού της έρευνας

Η επιλογή του πληθυσμού της έρευνας έγινε σύμφωνα με τις απαιτήσεις του ερευνητικού ζητήματος, δηλαδή επελέγησαν μετανάστριες, που απασχολούνται ως εσωτερικές οικιακές εργάτριες. Επειδή μας αφορά η κρυσταλλοποίηση του κύρους τους, αναζητήθηκαν εργάτριες, που ασκούν αρκετά χρόνια το επάγγελμα ώστε να μπορούν να ερευνηθούν τα αποτελέσματα της μακράς παραμονής τους σε αυτό. Στην περίπτωση μας, οι εργάτριες απασχολούνται στο συγκεκριμένο επάγγελμα σχεδόν μία δεκαετία.

Ο κύριος λόγος, που επελέγησαν μετανάστριες από τη Γεωργία, είναι ότι συγκροτούν μία εθνική ομάδα μεταναστριών, που κατέχει τη δεύτερη κατά σειρά θέση αντιπροσώπευσης³⁷ στην απασχόληση της οικιακής εργασίας και, ειδικότερα, την πρώτη

³⁶ <http://www.isa-sociology.org/en/>

³⁷ Σύμφωνα με την ποσοστιαία κατανομή απασχόλησης των μεταναστριών ανά υπηκοότητα, κλάδο και οικονομική δραστηριότητα έτους 2007, οι Γεωργιανές απασχολούνται κατά 66,8% στα ιδιωτικά νοικοκυριά,

θέση συγκριτικά με τις αντίστοιχες εθνικές ομάδες των χωρών, που μας ενδιαφέρουν, από τα Βαλκάνια και την Ανατολική Ευρώπη.

Ο δεύτερος λόγος είναι ότι ανήκουν σε μία τυπική μορφή μετανάστευσης από τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες της Ανατολικής Ευρώπης προς την Ελλάδα, από το 1990 και μετά, δηλαδή καλύπτεται το ιστορικό πλαίσιο αναφοράς, που εξετάζουμε.

Ο τρίτος λόγος αφορά στην προτίμηση προς την Ελλάδα, που δείχνουν οι μετανάστριες από την Γεωργία, καθώς οι δύο χώρες συνδέονται τόσο θρησκευτικά όσο και με κοινές παραδόσεις και έθιμα, γεγονός που λειτούργησε θετικά στην απόφασή τους να δεχθούν τη συμμετοχή τους στην έρευνα.

Ο τέταρτος λόγος είναι ότι οι συγκεκριμένες Γεωργιανές μπορούν να συνομιλούν στην ελληνική γλώσσα και έτσι διασφαλίστηκε η καλύτερη δυνατή επικοινωνία μαζί τους, στην οποία βοήθησε αρκετές φορές η εργοδότηρια, που παρευρισκόταν στο σπίτι.

Ο πέμπτος λόγος, που επελέγησαν είναι ότι δεν έχουν γίνει μέχρι σήμερα ελληνικές μελέτες στον τομέα της μεταναστευτικής οικιακής εργασίας, αναφορικά με τις μετανάστριες από τη Γεωργία ενώ αντίθετα έχουν προσεγγιστεί κοινωνιολογικά άλλες αντίστοιχες εθνικές ομάδες μεταναστριών, όπως οι προερχόμενες από την Αλβανία, την Ουκρανία και τη Ρουμανία. Έτσι, επιτυγχάνεται ένα είδος πρωτοτυπίας, στο μέγεθος που αναλογεί στην παρούσα διπλωματική εργασία, και δίνεται το έναυσμα για μία περαιτέρω διερεύνηση, στο μέλλον, του συγκεκριμένου γυναικείου μεταναστευτικού πληθυσμού ώστε να αποκτηθούν συγκριτικά στοιχεία σχετικά με αντίστοιχους άλλους, ήδη ερευνημένους πληθυσμούς, που ενδεχομένως εμπίπτουν στα ερευνητικά ενδιαφέροντα της ακαδημαϊκής κοινότητας.

Ο έκτος και εξαιρετικά σημαντικός λόγος είναι η ιδιομορφία του εργοδοτικού σπιτιού, στο οποίο ζουν και εργάζονται οι μετανάστριες, στην Αθήνα. Η εργοδότηρια, παρότι παρουσιάζει εκτεταμένη αναπηρία (αδυνατεί να χρησιμοποιήσει τα χέρια της και είναι καθηλωμένη σε αναπηρικό καροτσάκι), έχει βρει τρόπο να δημιουργεί καλλιτεχνικά έργα (βλ. Παράρτημα 2), τα οποία κατασκευάζει η μία Γεωργιανή οικιακή εργάτρια, η Βιολέτα. Με άλλα λόγια η μετανάστρια, πέραν των τυπικών οικιακών καθηκόντων, υποκαθιστά τα

με πρώτες τις μετανάστριες από τις Φιλιππίνες (76,9%) και τρίτες τις Ουκρανές (60,5%) (Ξυπολυτάς, 2013, σ. 165). Πάντως, όπως είναι φανερό, καταλαμβάνουν την πρώτη θέση ανάμεσα στις εθνικές ομάδες, που έχουν εισέλθει στη χώρα μας από τα Βαλκάνια και τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης.

«δημιουργικά» χέρια της ανάπηρης εργοδότριας της. Στο ίδιο σπίτι, επίσης, διαμένει η αδερφή της εργοδότριας με σοβαρό ψυχολογικό πρόβλημα –καθηλωμένη στο κρεβάτι– την οποία εξυπηρετεί η άλλη Γεωργιανή οικιακή εργάτρια, η Αικατερίνη.

Ο τελευταίος λόγος αφορά στο θεμελιώδες θέμα της πρόσβασης στο εργοδοτικό σπίτι και της προσέγγισης των Γεωργιανών οικιακών εργατριών. Η επαφή επιτεύχθηκε καθώς υπήρξε ο κατάλληλος «άνθρωπος-κλειδί», που αποτέλεσε τον καταλυτικό σύνδεσμο μεταξύ αφηγητριών και ερευνήτριας. Το πρόσωπο, που μεσολάβησε χαίρει της εμπιστοσύνης τόσο της εργοδότριας όσο και των πληροφορητριών και έτσι δημιουργήθηκε ένα κλίμα αμοιβαίας εμπιστοσύνης, που οδήγησε στην απρόσκοπτη διεξαγωγή της έρευνας.

4.2. Ποιοτική μέθοδος διερεύνησης

Για την επίτευξη του σκοπού της έρευνας, δηλαδή της εμπειρικής διερεύνησης της θεωρητικής υπόθεσης εργασίας, που αφορά στην κρυσταλλοποίηση του κύρους της μετανάστριας οικιακής εργάτριας, επιλέξαμε την ποιοτική μέθοδο, καθώς ταιριάζει στις απαιτήσεις του προς διερεύνηση ζητήματος. Η αντίστοιχη εμπειρία ανάλυσης τέτοιων ζητημάτων οδηγεί στον δρόμο της ποιοτικής έρευνας, καθώς θεωρείται ως το καταλληλότερο εργαλείο προκειμένου να ανιχνευθούν οι μηχανισμοί, που εδραιώνουν την κοινωνική θέση κύρους μέσα από αντιλήψεις, αξίες καθώς και νοηματοδοτήσεις των υποκειμένων ως προς το επάγγελμά τους αλλά και τις προσδοκίες ζωής, που επιδιώκουν.

Θα ξεκινήσουμε την αναφορά μας στην ποιοτική κοινωνική έρευνα με τη δημιουργική θέση της Jennifer Mason (2002, σ. 1) ότι η ποιοτική έρευνα είναι συναρπαστική και σημαντική καθώς πρόκειται για μία άκρως ικανοποιητική δραστηριότητα, που μας εισάγει σε πράγματα που έχουν σημασία με τρόπους που έχουν σημασία.

Οι ρίζες της ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες εντοπίζονται στις απαρχές του 20^{ου} αιώνα και συνδέονται με την πρωτοπόρο μεθοδολογία που ανέπτυξαν, για την εποχή της, οι μελετητές της Σχολής του Σικάγου, Thomas και Znaniecki (1984 [1918]) συγγράφοντας το πεντάτομο βιβλίο-σταθμό για την βιογραφική μέθοδο *Ο Πολωνός Αγρότης στην Ευρώπη και την Αμερική*³⁸. Σκοπός των μελετητών ήταν να αντλήσουν

³⁸ Βλ. σ. 40 κ.ε. του παρόντος, σχετικά με την προσέγγιση των Thomas & Znaniecki, για την ζωή των Πολωνών αγροτών μεταναστών στην Αμερική.

στοιχεία για την κοινωνία μέσα από την οπτική των Πολωνών μεταναστών στην Αμερική και τις ιστορίες ζωής τους εισάγοντας στην έρευνα την αυτοβιογραφία και τα τεκμήρια ζωής.

Το επιτυχημένο εγχείρημα των παραπάνω μελετητών και, πλέον, δοκιμασμένο και αναγνωρισμένο μεθοδολογικό εργαλείο, για την ποιοτική ανίχνευση των μεταναστευτικών ομάδων, ακολουθούμε κι εμείς στη συγκεκριμένη διερεύνηση.

4.2.1 Συνέντευξη σε βάθος

Στις κοινωνικές επιστήμες, η ποιοτική κοινωνική έρευνα και οι ποιοτικές μέθοδοι συνιστούν δύο βασικά ερευνητικά εργαλεία άντλησης δεδομένων από το πεδίο της εμπειρικής έρευνας. Εκ των μεθόδων της ποιοτικής κοινωνικής έρευνας είναι και η ερευνητική συνέντευξη, η συνέντευξη σε βάθος, την οποία θα εφαρμόσουμε στην παρούσα μελέτη μας.

Η συνέντευξη σε βάθος κρίθηκε ως το καταλληλότερο εργαλείο για την ανάπτυξη της διερευνητικής μας προσέγγισης καθώς «ο ερευνώμενος έχει την ευκαιρία να εκθέσει τις απόψεις του και συχνά πληροφορίες εξάγονται μέσα από κοινότοπες συνομιλίες» (Λυδάκη, 2012, σσ. 256-257).

Πρόκειται για βιογραφική αφηγηματική συνέντευξη, που ανταποκρίνεται πλήρως στις απαιτήσεις της έρευνάς μας, καθόσον επιχειρούμε να αντλήσουμε πληροφορίες από τις Γεωργιανές μετανάστριες οικιακές εργάτριες, που αφορούν σε προσωπικά βιώματα, γεγονότα και εμπειρίες, στάσεις και αντιλήψεις, νοήματα και αξίες. Ο ερωτώμενος καλούνται απροσχεδίαστα να αφηγηθούν την ιστορία της ζωής τους (Τσιώλης, 2006, σ. 62). Μία ιστορία, που αφορά στην περίοδο πριν από την απόφαση για μετανάστευση, την καθοριστική απόφαση, το μεταναστευτικό ταξίδι, την εγκατάσταση στην Ελλάδα και την πορεία ζωής έως σήμερα καθώς και τις προσδοκίες για το μέλλον αλλά και τις μνήμες από το παρελθόν.

Στην ουσία, η σε βάθος συνέντευξη, αποκαλύπτει, πολλές φορές, άρρητες εκδοχές του κοινωνικού κόσμου, που αναδύονται μέσα από την προσέγγιση των ερευνώμενων οντοτήτων αφήνοντας ελεύθερο τον ερωτώμενο «να αναπτύξει τα θέματα όπως εκείνος θέλει, καθώς περιγράφει ελεύθερα τις εμπειρίες του, αναφέρεται σε γεγονότα και

καταστάσεις, που είχαν ιδιαίτερη σημασία για τον ίδιο και εκφράζει γενικώς τις απόψεις του» (Κυριαζή, 2011, σ.254).

Η μη δομημένη συνέντευξη βασίζεται σε θεματικές ενότητες πάνω στις οποίες καλλιεργείται μία ελεύθερη, ανοιχτή συζήτηση σε βάθος, που, ενδεχομένως, να ανασύρει και άλλα ενδιαφέροντα προς έρευνα θέματα φωτίζοντας πλευρές, που δεν είχαν καν τεθεί. Ο ερευνητής (Κυριαζή, 2011, σ. 254) παρεμβαίνει με κατάλληλες ερωτήσεις εκεί όπου χρειάζεται για να εκμαιεύσει περισσότερες πληροφορίες ή να προκαλέσει άλλο θέμα συζήτησης, το οποίο θεωρεί πιο σημαντικό για την έρευνα.

Για να προχωρήσουμε στη συνέντευξη αυτού του τύπου κατασκευάζουμε τον οδηγό με τις θεματικές ενότητες. Κατόπιν χωρίζουμε το μεγάλο ερώτημα σε επιμέρους ερωτήματα και ορίζουμε τα σημεία σύνδεσης. Δεν είναι ένας άκαμπος σχεδιασμός αλλά προκύπτει και κατά τη διάρκεια της συνέντευξης. Όπως έχει μελετηθεί, πρέπει να εστιάσουμε τη σκέψη μας σχεδιάζοντας δεσμούς, κόμβους, συνδέσεις, μεταξύ μεθόδων και ερευνητικών ερωτημάτων (Mason, 2002, σ.27).

Ο οδηγός της συνέντευξης περιλαμβάνει πέντε θεματικές ενότητες (βλ. Παράρτημα 1), που σκοπεύουν να αναδείξουν τη νοηματοδότηση της ζωής των Γεωργιανών οικιακών εργατριών μέσω της απασχόλησής τους στην υπηρετική οικιακή εργασία καθώς και να ερμηνεύσουν τους μηχανισμούς, που τις σταθεροποιούν στο επάγγελμα.

Προκειμένου να τηρηθεί η ανωνυμία και το απόρρητο των προσωπικών στοιχείων των Γεωργιανών αφηγητριών, έγινε χρήση άλλων ονομάτων, που τα επέλεξαν οι ίδιες, όπως αξιώνει ο διεθνής κοινωνιολογικός κώδικας δεοντολογίας.

4.3. Διεξαγωγή τη έρευνας

Προκειμένου να επιλεγεί ο υπό έρευνα πληθυσμός, ακολουθήθηκε η μέθοδος της χιονοστιβάδας, σύμφωνα με την οποία ο ερωτώμενος συστήνει κάθε φορά και άλλο μέλος της ομάδας. Στην περίπτωσή μας αυτό επετεύχθη με την ευτυχή συγκυρία να συνευρίσκονται στο εργοδοτικό σπίτι δύο οικιακές εργάτριες από την Γεωργία με την πρώτη να προτρέπει την άλλη για συμμετοχή της στην έρευνα. Η διαδικασία πρόσβασης στον πληθυσμό έγινε, όπως προείπαμε, μέσω του γνωστού προσώπου, που λειτούργησε ως ο «άνθρωπος-κλειδί» και ως προ-ερευνητικός πληροφορητής.

Η αρχική επιλογή ήταν η έρευνα να στηριχτεί σε μία συνέντευξη σε βάθος. Ωστόσο, κατά την πορεία της εμφανίστηκε και η δεύτερη Γεωργιανή οικιακή εργάτρια, που με την αφήγησή της πρόσθεσε ιδιαίτερα στοιχεία στην έρευνα με βασικότερο την ανάδειξη των σχέσεων αλληλεγγύης μεταξύ των Γεωργιανών μεταναστριών και ειδικότερα την ανάπτυξη οιονεί συγγενικών σχέσεων καθώς ζουν και εργάζονται κάτω από την ίδια στέγη.

Οι δύο συνεντεύξεις σε βάθος πραγματοποιήθηκαν την επομένη των Χριστουγέννων, στις 26 Δεκεμβρίου 2016, αργά το απόγευμα, στο εργοδοτικό σπίτι, όπου παρέχουν τις υπηρεσίες τους η Αικατερίνη και η Βιολέτα, παρουσία της εργοδότριάς τους. Η ημερομηνία εξυπηρετούσε καθώς ήταν μία εορταστική ημέρα και θα υπήρχε χρόνος για μία ήρεμη επίσκεψη, η οποία, όμως διήρκεσε σχεδόν οκτώ ώρες, λόγω ενός έκτακτου περιστατικού, και αποτέλεσε ένα είδος συμμετοχικής παρατήρησης καθώς η συνέντευξη πήρε διαστάσεις *μακράς συνέντευξης* (long interview), που σύμφωνα με τον McCracken (1998, στο Robson, 2010, σ. 334) μπορεί να υποκαταστήσει, ως ένα εθνογραφικό στυλ, τη συμμετοχική παρατήρηση.

Η ερευνήτρια παρέμεινε για πολλές ώρες στο εργοδοτικό σπίτι καθώς με την άφιξή της έπρεπε να αντιμετωπιστεί το έκτακτο περιστατικό ασθένειας της μητέρας της εργοδότριας, που είχε επισκεφθεί τις κόρες της από νωρίς και θα αποχωρούσε σε λίγο. Η μητέρα, που πάσχει από αλτσχάιμερ, συνοδευόταν από τη δική της, επίσης Γεωργιανή, οικιακή εργάτρια. Η αναστάτωση, που προκλήθηκε από την αδιαθεσία της ηλικιωμένης μητέρας, ήταν μεγάλη και το περιστατικό αντιμετωπίστηκε με τη διακομιδή της με ασθενοφόρο σε εφημερεύον νοσοκομείο. Η κατάσταση από εορταστική έλαβε άλλη τροπή και οι τρεις Γεωργιανές άρχισαν να φροντίζουν την ασθενή και, στη συνέχεια, οι δύο εξ αυτών τη συνόδευσαν στο νοσοκομείο.

Το γεγονός ανέδειξε, την απόλυτη ταύτιση των Γεωργιανών με τα καθήκοντά τους και το αίσθημα ευθύνης, που επέδειξαν, καθώς η καθηλωμένη στο αναπηρικό καροτσάκι εργοδότριά τους έδινε μόνο οδηγίες. Κυρίως, όμως, ανέδειξε το πλαίσιο των ευέλικτων μορφών εργασίας και της ελαστικοποίησης του χρόνου εργασίας, στο οποίο προσαρμόζεται η εσωτερική οικιακή εργάτρια και ειδικότερα ως προς τη διαθεσιμότητά της και την κινητικότητά της στις εκάστοτε ανάγκες και συνθήκες του εργοδοτικού σπιτιού (Γεωργακοπούλου, 1996; Κουζής, 2001).

Έτσι, η Αικατερίνη, που παρέμεινε στο σπίτι έδωσε αρχικά τη συνέντευξη και πολύ αργότερα αφηγήθηκε την πορεία ζωής της η Βιολέτα.

Η παρουσία της εργοδότριας ήταν αναπόφευκτη λόγω του ζητήματος υγείας που αντιμετωπίζει, η οποία αντιλαμβανόμενη πλήρως τον σκοπό της έρευνας λειτούργησε παροτρυντικά δημιουργώντας ένα αίσθημα ασφάλειας στις Γεωργιανές ότι θα τις βοηθήσει στην απόδοση των ελληνικών τους. Κάποιες φορές ερμήνευε γλωσσικές ασάφειες, διευκρίνιζε νοήματα και συμπλήρωνε λεπτομέρειες, που γνώριζε για τη ζωή τους. Η παρέμβαση της ερευνήτριας αποφεύχθηκε, όσο το δυνατόν περισσότερο, αφήνοντας τις αφηγήτριες να ακολουθήσουν τον ειρμό της σκέψης τους και τα μονοπάτια της μνήμης. Στο τέλος, μόνο, ζήτησε διευκρινίσεις και συμπληρώσεις για τα κοινωνικά και δημογραφικά τους χαρακτηριστικά. Διευκρινίσεις αναζητηθήκαν και σε έτερο χρόνο τηλεφωνικά. Κατά τη διάρκεια των αφηγήσεων η ερευνήτρια κατέγραφε τα κομβικά σημεία φροντίζοντας να μην αποσπά την προσοχή των Γεωργιανών παρακολουθώντας με πραγματικό ενδιαφέρον την αφήγηση. Ύστερα από την ολοκλήρωση των συνεντεύξεων κατέγραψε μία σχετική έκθεση με στοιχεία, που θεωρήθηκαν ιδιαίτερος σημαντικά για την αποκωδικοποίηση των διαθέσεων και των συναισθημάτων, όπως για παράδειγμα ότι η Βιολέτα κατά τη διάρκεια της αφήγησης, έσφιγγε και χάιδευε με στοργή τα χέρια της εργοδότριάς της, που είχε στεναχωρηθεί και ανησυχήσει λόγω της εισαγωγής της μητέρας της στο νοσοκομείο.

Μετά την ολοκλήρωση των συνεντεύξεων ακολούθησε η απομαγνητοφώνησή τους και καταβλήθηκε προσπάθεια ώστε να αποδοθούν όσο το δυνατόν πιστότερα τα λεγόμενα των Γεωργιανών.

Η διαδικασία της ανάλυσης, προκειμένου να συνθέσουμε και να θεωρητικοποιήσουμε καθώς και να νοηματοδοτήσουμε τα ευρήματά μας, δηλαδή η ανάλυση των δεδομένων της έρευνάς μας, είναι το θέμα του αμέσως επόμενου κεφαλαίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Ανάλυση Δεδομένων

5.1 Εργασία και ζωή στη χώρα προέλευσης

Προκειμένου να μελετήσουμε τα αποτελέσματα των συνεντεύξεων σχετικά με την εργασία και τη ζωή των μεταναστριών Γεωργιανών στη χώρα προέλευσης, απαιτείται η παρουσίαση των δημογραφικών και κοινωνικών τους χαρακτηριστικών ώστε να κατανοήσουμε τις παραμέτρους, που συνετέλεσαν στη μετανάστευση.

5.1.1 Δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά

Πρώτα θα παρουσιάσουμε τα δημογραφικά τους χαρακτηριστικά, που αφορούν στον τόπο διαμονής, την ηλικία και την οικογενειακή τους κατάσταση. Η Αικατερίνη είναι από την πρωτεύουσα της Γεωργίας Τιφλίδα (Tbilisi), στα δυτικά της χώρας, 59 ετών σήμερα, έγγαμη με δύο ενήλικα παιδιά, μία κόρη κι έναν γιο. Η Βιολέτα είναι από τη Βάνη, ένα χωριό κοντά στην πόλη Κουτάισι (Kutaici), της κεντρική Γεωργίας, 51 ετών σήμερα. Και οι δύο είναι στη μέση ηλικία και έφυγαν από τη χώρας τους πριν από μία δεκαετία, σχεδόν, όταν είχαν ενηλικιωθεί τα παιδιά τους. Στην πατρίδα τους δεν εργάζονταν και ασκούσαν το επάγγελμα της νοικοκυράς. Και οι δύο έχουν από τρία αδέρφια η κάθε μία και αναφέρονται στην επαγγελματική σταθερότητα όλης της οικογένειάς τους (και της πατρικής και της δικής τους) πριν την κατάρρευση των σοσιαλιστικών καθεστώτων, το 1990. Μετά την απόσχιση από τη Σοβιετική Ένωση, τους εμφύλιους πολέμους και την αστάθεια, η ιδέα της μετανάστευσης είχε εγκατασταθεί μέσα τους αλλά δεν έπαιρναν την απόφαση, διότι τα παιδιά τους ήταν ακόμη μικρά. Και οι δύο έφυγαν από τη χώρα τους αφού ενηλικιώθηκαν τα παιδιά τους.

Εκεί ήμουνά πάρα πολύ καλά . Ο άντρας μου είχε δουλειά κι έμενα κοντά στην Τιφλίδα, σε μονοκατοικία, κι είχα και σπίτι μέσα στην Τιφλίδα. Αλλά από το 1990 μέχρι τώρα είχαμε φασαρίες. Μετά ήτανε πολύ μεγάλη ανάγκη. Σκέφτηκα πολύ την οικογένεια και είπα θα πάω έξω. Πριν ήτανε τα παιδιά μικρά δεν μπορούσα να τ' αφήσω (Αικατερίνη).

Ήθελα να φύγω αλλά έβλεπα τα παιδιά, που ήτανε μικρά, και δεν το αποφάσιζα. Πέρασαν χρόνια έτσι... Όταν μεγάλωσαν τα παιδιά κι έφυγαν να σπουδάσουν, τότε αποφάσισα να φύγω (Βιολέτα).

Η οικογένεια για τις Γεωργιανές μετανάστριες «αποτελεί στη συνείδησή τους τον σημαντικότερο λόγο μετανάστευσης» (Βασιλικού, 2013, σ. 223). Αυτό διαφάνηκε σε όλη

τη διάρκεια των συνεντεύξεων όχι μόνο από τα όσο είπαν αλλά και από τα όσα φάνηκαν να εννοηθούν μέσα από τις εκφράσεις του προσώπου τους, τι κινήσεις των χεριών, τα επιφωνήματα και την τονικότητα της φωνής τους. Η αγάπη τους για την οικογένειά τους εμπεριέχει το παράδοξο ότι πρέπει να την εγκαταλείψουν για να τη διασφαλίσουν. Οι «διεθνικές μητέρες» (ό.π., σ. 234-235) κατέχουν τη θέση του εγγυητή του δεσμού (tied migrants) κι επωμίζονται τη διασφάλιση όλων των μελών της οικογένειας.

Οι αφηγήσεις ζωής για τη χώρα προέλευσης επικεντρώνονται μόνο στην οικογένεια, τη δική τους και την ευρύτερη, που περιλαμβάνει τους γονείς τους και τα αδέρφια τους και η μνήμη τους ανακαλεί τα ωραία γεγονότα και την καλή ζωή στη χώρα τους πριν αρχίσουν οι «φασαρίες».

Σε αυτό το σημείο θα παρουσιάσουμε τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των μεταναστριών, που αφορούν στο εκπαιδευτικό επίπεδο και την εργασία τους στη Γεωργία. Οι δύο εσωτερικές οικιακές εργάτριες από τις οποίες πήραμε συνέντευξη δεν έχουν ιδιαίτερη μόρφωση. Η Αικατερίνη ολοκλήρωσε την υποχρεωτική εκπαίδευση (10 χρόνια) ενώ η Βιολέτα βρίσκεται σε καλύτερο επίπεδο καθώς έχει σπουδάσει οικονομικά σε μεταδευτεροβάθμια εκπαίδευση (όπως τα ελληνικά ΙΕΚ). Αντιθέτως, τα παιδιά τους σπούδασαν και των δύο στο Πανεπιστήμιο. Σε ό,τι αφορά το ζήτημα της απασχόλησης στη Γεωργία και οι δύο δεν εργάζονταν, γεγονός που εμφανίζει μία κοινωνία με παλαιότερα πρότυπα έγγαμων γυναικών, που απασχολούνται με τα οικιακά καθήκοντα. Το θέμα της εργασίας στην οικογένεια το είχε αναλάβει ο άντρας, τότε που η κατάσταση ήταν ομαλή (πριν από το 1990). Οι σύζυγοί τους εργάζονταν, της μεν Αικατερίνης ως οδηγός φορτηγού σε εργοστάσιο, της δε Βιολέτας ως μάγειρας σε εστιατόριο. Τώρα, οι σύζυγοί τους απασχολούνται ως εξής: υπό καθεστώς μερικής απασχόλησης της Αικατερίνης ως οδηγός σχολικού λεωφορείου, τρεις φορές την εβδομάδα και της Βιολέτας περιστασιακά σε διάφορες δουλειές.

5.2 Διαδικασία μετανάστευσης

Η διαδικασία της μετανάστευσης ήταν μια επίπονη περιπέτεια απομάκρυνσης από τη χώρα προέλευσης, τη Γεωργία, αλλά ήταν μία ιδέα που είχε εμφυτευθεί και καλλιεργηθεί πολλά χρόνια πριν από την οριστική απόφαση για τη μετακίνηση στην Ελλάδα. Οι Γεωργιανές προτιμούν ως προορισμό την Ελλάδα, διότι έχουν πληροφόρηση από τις ομοεθνείς τους,

που εργάζονται στη χώρα μας, ότι είναι καλή επιλογή και ταιριάζει στη νοοτροπία τους. Άλλωστε οι δύο χώρες συνδέονται με κοινή ιστορία και κυρίως με κοινή θρησκεία. Σημειωτέον, το 82% του πληθυσμού των περίπου 3,5 και πλέον εκατομμυρίων κατοίκων της Γεωργίας είναι χριστιανοί ορθόδοξοι³⁹.

Ωστόσο, το πέρασμα από τη σκέψη στην απόφαση και από την απόφαση στην πράξη είναι το τμήμα της διαδικασίας της μετανάστευσης, που συγκεντρώνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για το πώς η καλλιεργημένη ιδέα, από χρόνια, γίνεται πραγματικότητα. Προέχει η απόφαση· και σχετικά με την απόφαση οι αντιδράσεις των δύο Γεωργιανών ήταν ακριβώς ίδιες. Πάρθηκε ξαφνικά και απότομα αλλά αποφασιστικά, αυτή τη φορά χωρίς δεύτερη σκέψη αλλά με το υπόβαθρο να έχει λειτουργήσει πιεστικά.

Δεν το σκέφτηκα καθόλου. Μετά τρελάθηκα. Πού πάω... Κανείς δεν με ξέρει, τίποτα... Μίλησα με κάποια συγγενή εδώ αλλά δεν βοήθησε. Πηγαίνουν στην Τουρκία χωρίς βίζα. Φοβήθηκα να πάω εκεί. Πούλησανε, έμαθα, μια γυναίκα εκεί, φοβήθηκα (Αικατερίνη).

Ο γιος μου έφυγε στη Μόσχα και είχα να τον δω 12 χρόνια. Ήμουν στεναχωρημένη, που μου έστελνε χρήματα. Κι έτσι το πήρα απόφαση να φύγω. Ο άντρας μου είχε δουλειά αλλά δεν τον πλήρωνε κανένας. Πρέπει να φύγω είπα και πήρα εδώ τηλέφωνο σε μια συγγενή του άντρα μου να με βοηθήσει (Βιολέτα).

Όπως διαφαίνεται από τα αποσπάσματα των συνεντεύξεων, το ξεκίνημα της μεταναστευτικής διαδικασίας περιλαμβάνει πληροφορίες σχετικά με τη χώρα και την εργασία μέσω συγγενών ή γνωστών, που εργάζονται στην Ελλάδα και αποκλεισμό άλλων προορισμών (π.χ. Τουρκία παρότι δεν απαιτείται βίζα) λόγω φημών για αγριότητες.

Η διαδρομή, που ακολουθήθηκε ήταν μία τυπική μεταφορά μεταναστευτικού πληθυσμού με λεωφορεία από τη Γεωργία προς την Ελλάδα, αφού το σχετικό γραφείο έλαβε το ποσό των 3.500 €, για την έκδοση βίζας και για τα εισιτήρια (το ποσό αυτό οι μετανάστριες το έχουν δανειστεί από τράπεζες και συγγενείς τους και πρώτο τους μέλημα μόλις εγκατασταθούν στη νέα χώρα είναι η άμεση τακτοποίηση των οφειλών τους). Η μεν Αικατερίνη έφτασε στην Αθήνα ομαλά με λεωφορείο. Η δε Βιολέτα έφτασε κάπου κοντά στην Κωνσταντινούπολη και μετά προχώρησε με μία ομάδα άλλων μεταναστών

³⁹ Οι πληροφορίες προέρχονται από τον διαδικτυακό τόπο: wikipedia
<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%93%CE%B5%CF%89%CF%81%CE%B3%CE%AF%CE%B1>

(Πακιστανών) περί τα δύο χιλιόμετρα για να βρει το επόμενο λεωφορείο ενώ ακολούθησαν πολλές εναλλαγές λεωφορείων-πεζοπορίας και μεγάλη ταλαιπωρία μέχρι να φτάσει στην Αθήνα.

Η άφιξη στην ελληνική πρωτεύουσα είναι τραυματική καθώς συμπίπτει με την ολοκλήρωση του μεταναστευτικού ταξιδιού και τη σκληρή συνειδητοποίηση ότι η μετανάστρια είναι ολομόναχη χωρίς να ξέρει ούτε από τον τόπο, ούτε από τους ανθρώπους, ούτε από τη γλώσσα.

Ο οδηγός με πήγε στο γραφείο (ευρέσεως εργασίας). Δεν είχα τίποτα. Κανέναν να μιλήσω. Ούτε λεφτά. Μόνο ένα πενηντάρι. Ούτε ψωμί. Περίπου 3 εβδομάδες έμεινα εκεί (Αικατερίνη).

Όταν έφτασα δεν με περίμενε κανείς. Ήμουν φοβισμένη. Δεν ήξερα γλώσσα. Δεν ήξερα πώς είναι οι άνθρωποι. Αν θα είναι σαν εμένα... (Βιολέτα).

Η μεταναστευτική πραγματικότητα προβαίνει αμείλικτη για τις δύο Γεωργιανές. Η πρώτη, η Αικατερίνη, αναγκάστηκε να παραμείνει για 15 ημέρες στο γραφείο ευρέσεως εργασίας, το οποίο διέθετε έναν υποτυπώδη κοιτώνα επί πληρωμή αντί του ποσού 5€ ημερησίως. Παρότι άργησε να βρει εργασία είχε την τύχη με το μέρος της αφού συνάντησε τυχαία μία Γεωργιανή, γειτόνισσα της αδερφής της, στην Ομόνοια, η οποία την περιέθαλψε και της βρήκε εργασία σε ένα εργοδοτικό σπίτι όπου παρέμεινε για οκτώ συνεχή έτη.

Η δεύτερη, η Βιολέτα, παρότι ταλαιπωρήθηκε στο ταξίδι, βρήκε αμέσως το σύνδεσμό της, μία εξαδέλφη του συζύγου της, και άρχισε να ψάχνει για δουλειά. Ωστόσο, ταλαιπωρήθηκε στη συνέχεια με διαρκείς μετακινήσεις, ώσπου να καταλήξει σταθερά σε ένα εργοδοτικό σπίτι.

5.3 Εργασία και ζωή στην Ελλάδα

Το πρώτο μέλημα των μεταναστριών με την άφιξή τους στην Ελλάδα είναι η άμεση εξεύρεση εργασίας, η οποία σημαίνει την απασχόληση της μετανάστριας ως εσωτερική οικιακή εργάτρια. Αυτό είναι κάτι, που το επιδιώκει από τη χώρα προέλευσης καθώς η μετανάστευσή της συνδέεται με τον συγκεκριμένο τύπο εργασίας. Αρχικά, δεν υπάρχουν χρήματα και χρόνος ώστε να μπορεί η μετανάστρια να διερευνήσει τυχόν άλλες επιλογές. Ο αγώνας για επιβίωση και άμεση αποστολή χρημάτων στην οικογένεια, που περιμένει στη Γεωργία, είναι επιτακτική ανάγκη. Οι μετανάστριες αποδέχονται και υπομένουν τα πάντα προκειμένου να εισέλθουν σε ένα σπίτι να εργαστούν, γιατί αυτό τις εισάγει σε ένα

ασφαλές περιβάλλον με εξασφάλιση στέγης και τροφής αλλά στην ουσία είναι η απόδειξη της επιτυχούς εισαγωγής στη χώρα υποδοχής.

Τρελάθηκε η οικογένεια... Περίμενε να βοηθήσω αλλά τίποτα... Και ξαφνικά βλέπω μπροστά μου τη γειτόνισσα της αδερφής μου. Τρελάθηκα! Κι αυτή με είδε και δεν το πίστευε. Με αγκάλιασε, με φίλησε. Μη φοβάσαι μου είπε θα ψάξω εγώ τώρα για δουλειά. Με πήγε σπίτι, μου έδωσε να φάω, μου έδωσε και 10 ευρώ. Με βοήθησε πάρα πολύ (Αικατερίνη).

Η πρώτη επαφή με τα καθήκοντα της εσωτερικής εργασίας και με την εργοδοτική οικογένεια ξενίζουν αρκετά τις μετανάστριες, γιατί, συνήθως, το εργασιακό περιβάλλον επιτάσσει και τον τρόπο και τον χρόνο εκτέλεσης των οικοκυρικών καθηκόντων.

Ξεκουράστηκα μια-δυο μέρες και πήγα σε γραφείο για δουλειά. Με στείλανε στην Κεφαλληνία αλλά σε επτά μέρες γύρισα πάλι πίσω στην Αθήνα. Προτίμησαν μια Αλβανίδα. Μετά βρήκα δουλειά στο Κολωνάκι αλλά η κυρία ήταν ψηλομύτα. Έλλειπε διακοπές και τα είχα κάνει όλα. Όταν γύρισε ήθελε να κατεβάσω τις κουρτίνες. Τα έχω κάνει, της είπα: δεν είναι καθαρά; Όχι, εγώ θέλω έτσι, μου απάντησε (Βιολέτα).

Η Βιολέτα δεν στέριωσε ούτε σε αυτό το σπίτι και βρήκε δουλειά σε ένα άλλο σπίτι, στο Άστρος, για να προσέχει μία ηλικιωμένη, η οποία δεν ήταν και πολύ καλά στα λογικά της και η οποία δεν την άφηνε να κάνει μπάνιο. Η περιπέτεια της εξεύρεσης εργασίας συνεχίστηκε με άλλο επεισόδιο. Μία κυρία ζήτησε τη Βιολέτα γιατί ο σύζυγός της μόλις την είδε είπε «αυτή είναι η κοπέλα μας;» ενώ σε άλλο σπίτι που βρέθηκε για δουλειά την κατηγόρησαν ότι έπινε (αλκοόλ).

Η Αικατερίνη, από την άλλη βρήκε μία ηλικιωμένη εργοδότη, που έπινε πολύ κρασί, και δεν της έδινε να φάει, όπως μας αφηγήθηκε, παρά μόνο ένα ποτήρι γάλα μία φορά την ημέρα και τίποτε άλλο.

Οι αφηγήσεις των δύο Γεωργιανών φέρνουν στην επιφάνεια πολλές από τις ιδιαίτερες συνθήκες, που αντιμετωπίζουν οι μετανάστριες στην αρχή της απασχόλησής τους στο συγκεκριμένο επάγγελμα. Οι παράλογες απαιτήσεις, οι κατηγορίες εις βάρος των μεταναστριών, οι απαγορεύσεις από την ικανοποίηση βασικών αναγκών είναι κάποιες από τις συμπεριφορές της εργοδοσίας, που αναδύθηκαν μέσα από τη συνέντευξη.

Η Αικατερίνη κατάφερε να μείνει σε ένα εργοδοτικό σπίτι, σταθερά για οκτώ χρόνια, φροντίζοντας ένα ζευγάρι ηλικιωμένων, που ήταν και οι δύο καθηλωμένοι σε αναπηρικό καροτσάκι. Από τη συνύπαρξή της σε αυτό το σπίτι η Αικατερίνη έχει έντονες καλές αναμνήσεις και διατηρεί ακόμη σχέσεις με την οικογένεια του γιου του ζαγαριού, που

φρόντιζε. Η σύζυγος απεβίωσε ύστερα από έξι χρόνια, αφότου η Αικατερίνη είχε βρεθεί εκεί. Τα επόμενα δύο χρόνια φρόντιζε μόνο τον ηλικιωμένο χήρο.

Πάρα πολύ δύσκολη δουλειά. Με δύο αρρώστους και οι δύο στο καρότσι. Αλλά ήτανε πάρα πολύ καλός ο γιος τους. Ακόμη και σήμερα με πήρε τηλέφωνο. Έτσι ήτανε...δύσκολα. Αλλά έμαθα τη γλώσσα έμαθα τη δουλειά. Όταν πέθανε και παππούλη, τρελάθηκα... σαν δική μου οικογένεια (Αικατερίνη).

Από την αφήγηση τούτη προκύπτουν μία σειρά ζητήματα, που έχουν μελετηθεί αναφορικά με τις συγκινησιακές σχέσεις, που αναπτύσσονται στην εργασία (Hochschild, 2003) καθώς και τις ψευδο-οικογενειακές σχέσεις (Ξυπολυτάς, 2013) αλλά και τις μορφές πατρωνίας που αναδύονται. Στη συγκεκριμένη περίπτωση διαπιστώνεται μία μη μισθωτή «στοργική εργασία» (labour of love), σύμφωνα με την Oakley (1974, στο Ξυπολυτάς, 2013, σ. 299), που ερμηνεύει τις ισχυρές σχέσεις δέσμευσης με τους εργοδότες, όπως αυτές προκύπτουν από την ίδια την εκτέλεση των καθηκόντων, και επιτρέπουν στις μετανάστριες την έκφραση στοργής απέναντι στους εργοδότες.

Η Βιολέτα, από την πλευρά της έχει αναπτύξει μία τόσο ισχυρή σχέση στοργής με την ανάπηρη εργοδότριά της ώστε να μπορεί να κατασκευάζει καλλιτεχνικά δημιουργήματα με τις οδηγίες και τις λεπτομερείς περιγραφές της εργοδότριας, η οποία δεν μπορεί να κινήσει τα χέρια της. Έτσι τα χέρια της Βιολέτας ανταποκρίνονται στις εμπνεύσεις της εργοδότριας και λειτουργούν ως υγιής προέκταση των παράλυτων άκρων υπακούοντας στην αισθαντικότητα, που απαιτεί η καλλιτεχνική δημιουργία. Το αποτέλεσμα είναι αντικειμενικά εντυπωσιακό (βλ. παράρτημα 2). Οι δύο τους εξέφραζαν αυτή τη στοργή καθ' όλη τη διάρκεια της συνέντευξης αφού η Βιολέτα ενώ μιλούσε έτριβε και μάλασε τα παράλυτα χέρια της εργοδότριάς της με φανερά αισθήματα στοργής. «Την έχω σαν παιδί μου», είπε κάποια στιγμή. Η εργοδότρια έχει φιλοξενηθεί στην οικογένεια της Βιολέτας στη Γεωργία και έχει αναπτυχθεί μία ιδιαίτερη σχέση αμοιβαιότητας, τόσο δυνατή που εκφράζεται από τις ίδιες ως μία ιδιότυπη σχέση συγγένειας.

Σε ό, τι αφορά τη φυσική οικογένεια των μεταναστριών στη Γεωργία, διατηρείται μία επαφή σε καθημερινή βάση, κάτι που επιτυγχάνεται μέσω της δωρεάν σύνδεσης στο διαδίκτυο. Η καθημερινή επικοινωνία σε ζωντανή σύνδεση, που περιλαμβάνει εικόνα, ενισχύει τους δεσμούς της «διεθνικής» οικογένειας. Η Αικατερίνη έχει αναπτύξει τη σχέση με την τρίχρονη, πλέον, συνονόματη εγγονή της, μόνο μέσω της εικόνας του διαδικτύου.

Όταν σκέφτομαι ανάγκη δικής μου οικογένειας, πού να φύγω... Κάθε μέρα μιλάω με τον άντρα μου. Και η μικρή Αικατερίνη να μου λέει: θέλω αγκαλιά σου, θέλω φιλί σου. Τώρα στείλανε ένα βίντεο, που με παρακαλούσε: γιαγιά πάρε μου, σε παρακαλώ πολύ, πάρε μου ένα τάμπλετ (σ.σ ένα ηλεκτρονικό παιδικό παιχνίδι). Κι εγώ πήρα βέβαια...(Αικατερίνη).

Η Αικατερίνη, που βλέπει τον κόσμο της οικογένειάς της μέσω του υπολογιστή ως «τηλε-εικονική» πραγματικότητα, ζει απομονωμένη στη χώρα υποδοχής. Δεν έχει επίσημα έγγραφα και δεν παίρνει ποτέ ρεπό. Βγαίνει μόνο μία φορά το μήνα έξω, για λίγες ώρες, προκειμένου να στείλει όλα τα χρήματά της στην οικογένειά της στη Γεωργία και δηλώνει πολύ ευχαριστημένη από τη δουλειά της στο συγκεκριμένο εργοδοτικό σπίτι. Δεν το σκέφτεται καθόλου να επιστρέψει στη Γεωργία. Το ίδιο δηλώνει και η Βιολέτα, που μας ενημέρωσε ότι η ζωή στη Γεωργία είναι πιο ακριβή από την Ελλάδα αλλά οι μισθοί και οι συντάξεις είναι μόνο 30 ευρώ το μήνα και όλα λειτουργούν ως ιδιωτικά: εκπαιδευτήρια και νοσοκομεία. Οι άνθρωποι στη Γεωργία πληρώνουν με τα χρήματα, που τους στέλνουν οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες καθώς έχουν μεταναστεύσει οι περισσότερες γυναίκες από εκεί. Και όσες έχουν επιστρέψει, όπως είπαν με μία φωνή ταυτόχρονα και οι δύο Γεωργιανές αφηγήτριες, «το έχουν μετανιώσει».

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στην παρούσα μελέτη, διερευνήσαμε κοινωνιολογικά τους μηχανισμούς, που κατασκευάζουν ένα σταθερό και καθλωμένο υπηρετικό εργατικό δυναμικό, αποτελούμενο από γυναίκες μετανάστριες, απασχολούμενες ως εσωτερικές οικιακές εργάτριες, οι οποίες καταλήγουν να συναινούν ως προς την κοινωνική τους θέση και να την αναπαράγουν μέσα από τη διαδικασία *κρυσταλλοποίησης του κύρους* (status crystallization) των υποτιμημένων και απαξιωμένων επαγγελμάτων τους. Με άλλα λόγια, επιδιώξαμε να κατανοήσουμε και να ερμηνεύσουμε τόσο τα δομικά πρότυπα όσο και τις υποκειμενικές συνθήκες, που συμβάλλουν στην αναπαραγωγή της υπηρετικότητας μέσα από το επάγγελμα της εσωτερικής οικιακής εργάτριας.

Ο λόγος που μας ώθησε να εξετάσουμε την αιτία και τον τρόπο αποκρυστάλλωσης της οικιακής εργασίας αφορά στην παραδοξότητα, που συνδέει τη συναίνεση παραμονής στο επάγγελμα με την αποστέρηση βασικών δικαιωμάτων, κοινωνικής προστασίας και κυρίως αυτοδιάθεσης και ιδιωτικότητας. Το ερευνητικό μας ενδιαφέρον προκλήθηκε από το γεγονός ύπαρξης στην Ελλάδα, από το 1990 κι έπειτα, ενός εύρωστου ποσοτικά πληθυσμού μεταναστριών από τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες της Βαλκανικής και της Ανατολικής Ευρώπης, που παραμένει αγκυλωμένος, αν και έχουν περάσει πάνω από 25 χρόνια, στο ίδιο επάγγελμα.

Προκειμένου να προσεγγίσουμε το ερευνητικό μας αντικείμενο, ακολουθήσαμε την ανασκόπηση των θεωρητικών προσεγγίσεων και των σχετικών μελετών καθώς και την εμπειρική έρευνα. Όσον αφορά στο σκέλος της θεωρητικής διερεύνησης διατρέξαμε τις κλασικές κοινωνιολογικές προσεγγίσεις τόσο των Σχολών της συναίνεσης όσο και των Σχολών της σύγκρουσης σε δύο αναλυτικά επίπεδα: *πρώτον* του κύρους της εργασίας και *δεύτερον* του καθεστώτος μετανάστευσης σε σχέση με την οικιακή εργασία.

Ως προς το κύρος της εργασίας εξετάσαμε τις συναινετικές θεωρίες του λειτουργισμού: (*σύμπλεγμα ρόλων/ role-set* του Merton) και της Σχολής του Σικάγου (*κατοπτρικός εαυτός /reflected self* του Cooley, *ομάδες αναφοράς/reference groups*, *σχετική αποστέρηση/relative deprivation*). Από τις Σχολές της σύγκρουσης εξετάσαμε τη Μαρξιστική Σχολή (*νοηματοδοτήσεις της εργασίας από τους εργαζόμενους και τη Βεμπεριανή Σχολή (κύρος/status, κοινωνική κλειστότητα/social closure)*).

Ως προς τη μετανάστευση και την οικιακή εργασία μελετήσαμε τις συναινετικές θεωρίες, σύμφωνα με τη Νεοκλασική Σχολή (μοντέλο *ώθησης-έλξης*/push and pull) και τη Σχολή του Σικάγου (*αποδιοργάνωση*/Thomas και Znaniecki) καθώς και τις συγκρουσιακές θεωρίες, σύμφωνα με τη Μαρξιστική Σχολή (*σύστημα οργάνωσης της εργασίας και της ζωής*) και τη Θεσμική Σχολή (*κοινωνικό πλαίσιο και πρότυπα δράσεων*).

Αναφορικά με την εμπειρική έρευνα επιλέξαμε την ποιοτική έρευνα και συγκεκριμένα τη συνέντευξη σε βάθος καθώς το ζήτημα, που προσεγγίσαμε αφορά περισσότερο σε κοινωνικο-ψυχολογικούς μηχανισμούς, που επηρεάζουν τις αξίες και τις αντιλήψεις του πληθυσμού, που διερευνήσαμε. Στην εμπειρική έρευνα εξετάσαμε την περίπτωση δύο Γεωργιανών μεταναστριών, που εργάζονται ως οικιακές εργάτριες στο ίδιο εργοδοτικό σπίτι στην Αθήνα.

Οι τομές των αξόνων των επιμέρους θεωρητικών προσεγγίσεων για την οικιακή εργασία τείνουν να οριοθετήσουν και να παγιώσουν ένα σταθερό πλέγμα αναφοράς σχετικά με τη νοηματοδότηση και την ερμηνεία, που αποδίδουν στην εργασία και τη σχέση τους με την καθημερινότητα οι ίδιες οι οικιακές εργάτριες, που εσωτερικεύουν ως φυσικό τον εργασιακό τους ρόλο και παραμένουν στην επαγγελματική τους θέση συρρικνωμένες, αμετακίνητες και προσηλωμένες χωρίς σχέδια για το μέλλον.

Η εσωτερική οικιακή εργασία εμφανίζεται διαχρονικά ως η συνεπής συνιστώσα της μετανάστευσης και της υπηρετικότητας, που αναπαράγει τον εαυτό της μέσα από διαδικασίες κοινωνικού αποκλεισμού, αφενός, και νοηματοδοτήσεων, αφετέρου. Πρόκειται για ένα είδος απασχόλησης, που συνδέεται ευθέως με το χαμηλό κύρος της κοινωνίας και τις κοινωνικές ανισότητες, διά της κοινωνικής στρωμάτωσης, της ταξικής ιεραρχίας καθώς και της υποτυπώδους κοινωνικής κινητικότητας, που ανάγεται στο σύστημα των καστών.

Τα θεωρητικά μας συμπεράσματα ενισχύθηκαν από τα ευρήματα της εμπειρικής διερεύνησης. Οι Γεωργιανές, που μας αφηγήθηκαν τη ζωή τους, μέσα από τη σχέση τους με την οικιακή εργασία, επιβεβαίωσαν το θεωρητικό υπόβαθρο περί αναπαραγωγής του μεταναστευτικού εργατικού δυναμικού, τόσο μέσα από δομικά πρότυπα, που αφορούν σε αντικειμενικές παραμέτρους της κοινωνίας αλλά, κυρίως, μέσα από αξιακά πρότυπα σχετικά με τη νοηματοδότηση και την ερμηνεία, που αποδίδουν οι ίδιες στην

καθημερινότητα και τη ζωή τους σχετικά με τα καθήκοντα της εσωτερικής οικιακής εργασίας.

Αναδεικνύεται πως έχουν φυσικοποιήσει την εργασία και τη βιώνουν ως καθημερινότητα ενώ την καθημερινότητα την ανάγουν σε εργασία. Μέσα από αυτή τη δική τους εσωτερικευμένη ερμηνεία για τη θέση και το ρόλο τους, αποκρυσταλλώνεται η σχέση τους με τη θέση και το κύρος της εργασίας τους. Οι στενές και συναισθηματικές σχέσεις με την εργοδότηρα απαλύνουν τα δύσκολα καθημερινά και διαρκή οικιακά καθήκοντα αλλά και τη φροντίδα δύσκολων περιπτώσεων αναπηρίας, σωματικής και ψυχικής. Οι πραγματικές εργασιακές σχέσεις έχουν διαστρεβλωθεί, ερμηνεύονται ως στενές συγγενικές σχέσεις και προβάλλονται ως αδιαπραγμάτευτες. Κανένα από τα μέλη αυτής της «οικογένειας» δεν αναζητεί αλλαγή ούτε προσδοκά ανατροπές. Η σταθερότητα είναι η μέριμνα όλων των μελών, που πηγάζει από μία συνεπή σχέση εξάρτησης ρόλων και συναισθημάτων.

Ταυτόχρονα, η φυσική οικογένεια των μεταναστριών οικιακών εργατριών στη χώρα υποδοχής λειτουργεί ως παράλληλο πλάνο ζωής απαιτητικό και διεκδικητικό των οικονομικών όρων, που διασφαλίζει η «διεθνική» μητέρα. Η απόσταση έχει πάψει να λειτουργεί ανασταλτικά καθώς η καθημερινή επικοινωνία, που διασφαλίζεται μέσω της δωρεάν ηλεκτρονικής επικοινωνίας, καλλιεργεί μία «τελε-εικονική» πραγματικότητα, που συντηρεί τη ζωή στη χώρα καταγωγής μέσα από τη ζωή στη χώρα υποδοχής. Η ανατροφοδότηση των αντικειμενικών απαιτήσεων μέσω των συναισθηματικών εξαρτήσεων της φυσικής οικογένειας, είναι άλλη μία παράμετρος, που ενισχύει το μοντέλο της υπηρετικότητας και το αποκρυσταλλώνει στη χώρα υποδοχής.

Η οικιακή εργάτρια εν μέσω δύο απαιτητικών κόσμων, λειτουργεί ως παλίμψηστο, που προσπαθεί να συμβιβάσει τη συναισθηματική επιθυμία για επιστροφή με την οικονομική ανάγκη για παραμονή. Προκειμένου να διαχειριστεί την ισχυρή ψυχική πίεση, τη μετατρέπει σε ανεκτή συνθήκη για τη ζωή της φυσικοποιώντας το καθεστώς μετανάστευσης και απασχόλησης, που το ανάγει σε «αερό» καθήκον προς την οικογένεια.

ΠΗΓΕΣ-ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΗΓΕΣ

Ηλεκτρονικές Διευθύνσεις

Το σκίτσο του Warren Miller:

https://www.cartoonbank.com/search/-/search/results?p_p_state=pop_up&listenersearchresults_WAR_searchportlet_struts.portlet.action=%2Fview%2FshowDetail&listenersearchresults_WAR_searchportlet_pageNumber=8&listenersearchresults_WAR_searchportlet_search=Warren+Miller&listenersearchresults_WAR_searchportlet_match=a&listenersearchresults_WAR_searchportlet_sort=d&listenersearchresults_WAR_searchportlet_searchFeatures=cncartoons&listenersearchresults_WAR_searchportlet_tagId=cncartoons008026 (πρόσβαση στις 3-12-2016).

Γενικές πληροφορίες για τον Gerhard Lenski:

https://en.wikipedia.org/wiki/Gerhard_Lenski (πρόσβαση στις 10/11/2016).

Γενικές πληροφορίες για τον Werner Landecker:

https://de.wikipedia.org/wiki/Werner_S._Landecker (πρόσβαση στις 10/11/2016).

Κατάλογος επαγγελματιών ΟΑΕΔ:

<http://epagelmata.oaed.gr/show.php> (πρόσβαση στις 31-10-2016).

Γενικές πληροφορίες για τον Ralph Linton:

https://en.wikipedia.org/wiki/Ralph_Linton (πρόσβαση στις 16/10/2016).

Γενικές πληροφορίες για τον T.H. Marshal:

https://en.wikipedia.org/wiki/Thomas_Humphrey_Marshall (πρόσβαση στις 16/10/2016).

Ορισμοί για τη μετανάστευση:

<http://www.iom.int/key-migration-terms> (πρόσβαση στις 31-10-2016).

Διεθνής Οργάνωση Κοινωνιολογίας:

<http://www.isa-sociology.org/en/> (πρόσβαση στις 12/12/2016).

Πληροφορίες για τη χώρα της Γεωργίας:

<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%93%CE%B5%CF%89%CF%81%CE%B3%CE%AF%CE%B1> (πρόσβαση στις 9/1/2017).

Πληροφορίες για την Ανατολική Ευρώπη:

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CE%BD%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%95%CF%85%CF%81%CF%8E%CF%80%CE%B7 (πρόσβαση στις 9/1/2017).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βασιλικού, Κ. (2007). *Γυναικεία Μετανάστευση και Ανθρώπινα Δικαιώματα: Μια βιογραφική έρευνα για τις οικιακές βοηθούς από τα Βαλκάνια και την Ανατολική Ευρώπη*. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών.
- Βασιλικού, Κ. (2013). Μετανάστριες Μητέρες και Στρατηγικές Βελτίωσης της Διαβίωσης των «Διεθνικών» Οικογενειών. Στο Ι. Ψημμένος (επιμ.), *Εργασία και Κοινωνικές Ανισότητες: Προσωπικές υπηρεσίες και υπηρετικό δυναμικό* (σσ. 223-246). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Βενιέρης, Δ. (2006). Πρόλογος. Στο Χρ. Μπάγκαβος & Δ. Παπαδοπούλου (επιμ.), *Μετανάστευση και Ένταξη των Μεταναστών στην Ελληνική Κοινωνία* (σσ. 13-16). Αθήνα: Gutenberg.
- Bloch, M. (1987). *Η Φεουδαλική Κοινωνία. Η Διαμόρφωση των Σχέσεων Εξάρτησης. Οι Τάξεις και η Διακυβέρνηση των Ανθρώπων* (μτφρ. Μπάμπης Λυκούδης). Αθήνα: Κάλβος.
- Bourdieu, P. (2000). *Πρακτικοί Λόγοι για τη Θεωρία της Δράσης* (μτφρ. Ράνια Τουτουντζή). Αθήνα: Πλέθρον.
- Γεωργακοπούλου, Β. (1996). *Ευελιξίες της παραγωγής και της εργασίας*. Αθήνα: ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-Μελέτες.
- Collins, R. (2002). *Max Weber* (μτφρ. Γιάννης Τσέντος). Αθήνα: Πατάκης.
- Δεδουσόπουλος, Α., & Κουτρούκης, Θ. (επιμ.). (2011). *Η Διεύρυνση του Τομέα των Υπηρεσιών-Οικονομικές και Εργασιακές Διαστάσεις*. Αθήνα: Κριτική.
- De Coulanges, F. (1991). *Η Αρχαία Πόλη* (μτφρ. Λίνα Σταματιάδη, φιλολογική επιμ. Θ. Πυλαρινός). Αθήνα: Ειρμός.
- Huges, M., & Kroehler, C. (2014). *Κοινωνιολογία: Οι Βασικές Έννοιες* (2^η έκδοση, μτφρ. Γιώργος Χρηστίδης, επιστημονική επιμ. Θεόδωρος Ιωσηφίδης). Αθήνα: Κριτική.

- Κασιμάτη, Κ. (2004). *Δομές και Ροές. Το Φαινόμενο της Κοινωνικής και Επαγγελματικής Κινητικότητας*. Αθήνα: Gutenberg.
- Κασιμάτη, Κ. (2014). *Σμύρνη: Τα μείζονα Κύθηρα. Οι Κυθήριοι στην Ιωνία (18^{ος}-20ός αιώνας)*. Αθήνα: Gutenberg.
- Κουζής, Γ. (2001). *Εργασιακές Σχέσεις και Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση: Ευελιξία και απορρύθμιση ή αναβάθμιση της εργασίας*. Αθήνα: ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-Μελέτες.
- Κυριαζή, Ν. (2011). *Η Κοινωνιολογική Έρευνα. Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των Τεχνικών*. Αθήνα: Πεδίο.
- Lazarescu, D. (2015). *Σταδιοδρομία στην Υπηρετικότητα: Η περίπτωση των Ρουμάνων μεταναστριών οικιακών εργατριών στην Ελλάδα*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Λυδάκη, Α. (2012). *Ποιοτικές Μέθοδοι της Κοινωνικής Έρευνας* (Νέα Συμπληρωμένη Έκδοση). Αθήνα: Καστανιώτης.
- Λυμπεράκη, Α. (2010). Πρόλογος. Στο Θ. Μαρούκης (επιμ.), *Οικονομική Μετανάστευση στην Ελλάδα: Αγορά εργασίας και κοινωνική ένταξη* (σσ. 15-21). Αθήνα: Παπαζήσης.
- Μουσούρου, Λ. Μ. (2001). Κοινωνικός Αποκλεισμός και Κοινωνική Προστασία. Στο Κ. Κασιμάτη (εισαγ.-επιμ.), *Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η Ελληνική Εμπειρία* (σσ. 67-85). Αθήνα: Gutenberg.
- Μπάδα, Κ., & Αργυρού, Ε. (2013). Η Κοινωνία και ο Πολιτισμός της «Υποτιμημένης» Εργασίας: Από την ψυχοθυγατέρα, τη δουλεύτρα, την υπηρέτρια και τη γυναίκα στην αλλοδαπή οικιακή βοηθό. Στο Ι. Ψημμένος (επιμ.), *Εργασία και Κοινωνικές Ανισότητες: Προσωπικές υπηρεσίες και υπηρετικό δυναμικό* (σσ. 191-211). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Ξυπολυτάς, Ν. (2011). Οικιακή Εργασία και Κοινωνικές και Οικογενειακές Σχέσεις: Η περίπτωση των Ουκρανών οικιακών εργατριών στην Αθήνα (εισήγηση). *Hístorein/Ιστορείν, 7^ο Ιστορικό Συνέδριο: Η ιστορία της εργασίας: Νέες προσεγγίσεις σε ένα διαρκές ζήτημα*. Αθήνα: 20-21 Μαΐου 2011.
- Ξυπολυτάς, Ν. (2013). *Εσωτερική Οικιακή Εργασία: Η συμβολή της οικογένειας και των σχέσεων αλληλεγγύης στην αναπαραγωγή της εργασίας*. Αθήνα: Παπαζήσης.

- Παπαδοπούλου, Δ. (2004). Η Φύση του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελληνική Κοινωνία. Στο Μ. Πετμεζίδου & Χρ. Παπαθεοδώρου (επιμ.), *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός* (σσ. 367-398). Αθήνα: Εξάντας.
- Παπαδοπούλου, Δ. (2012). *Κοινωνιολογία του Αποκλεισμού στην Εποχή της Παγκοσμιοποίησης. Η διάρρηξη του κοινωνικού δεσμού και η αδυναμία συμμετοχής στα κοινωνικά δικαιώματα υπό συνθήκες κρίσης*. Αθήνα: Τόπος.
- Παπαδοπούλου, Δ. (2013). Η Κοινωνική Κατασκευή του Αποκλεισμού και της Ένταξης στα Χαμηλά Κύρους Επαγγέλματα στην Ελλάδα: Η περίπτωση των οικονομικών μεταναστών. Στο Ι. Ψημμένος (επιμ.), *Εργασία και Κοινωνικές Ανισότητες: Προσωπικές υπηρεσίες και υπηρετικό δυναμικό* (σσ. 191-211). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Παπαταξιάρχης Ε., Τόπαλη, Π., & Αθανασοπούλου Α. (2008). *Κόσμοι της Οικιακής Εργασίας. Φύλο, μετανάστευση και πολιτισμικοί μετασχηματισμοί στην Αθήνα του πρώιμου 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Πετμεζίδου, Μ. & Παπαθεοδώρου, Χρ. (επιμ.) (2004). *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*. Αθήνα: Εξάντας.
- Πετρινιώτη, Ξ. (1993). *Η Μετανάστευση προς την Ελλάδα. Μια πρώτη καταγραφή, ταξινόμηση και ανάλυση* (μτφρ. Αλεξάνδρα Πατμανίδου). Αθήνα: Οδυσσέας.
- Ritzer, G. (2012). *Σύγχρονη Κοινωνιολογική Θεωρία* (μτφρ. Γιώργος Χρηστίδης, επιστημονική επιμ. Ιωάννα Κουτανζόγλου). Αθήνα: Κριτική
- Robson, C. (2010). *Η Έρευνα του Πραγματικού Κόσμου* (επιστ. επιμ. Καίτη Μιχαλοπούλου, επιμ.-μτφρ. Φρόσω Καλύβα, μτφρ. Βασιλική Νταλάκου, Κατερίνα Βασιλικού). Αθήνα: Gutenberg.
- Savage M., & Warde A. (2005). *Αστική Κοινωνιολογία, Καπιταλισμός και Νεωτερικότητα* (εισαγ.-επιμ. Ιορδάνης Ψημμένος, μτφρ. Ιωάννα Μπιμπλή). Αθήνα: Παπαζήσης.
- Τάτσης, Ν. (1992). *Κλασικές Έρευνες των Κοινωνικών Επιστημών* (2^η έκδ.). Αθήνα/Κομοτηνή: Σάκκουλας.
- Τσιώλης, Γ. (2006). *Ιστορίες Ζωής και Βιογραφικές Αφηγήσεις*. Αθήνα: Κριτική.
- Veblen, T. (1982 [1899]). *Η θεωρία της αργόσχολης τάξης* (μτφρ. Γιώργος Νταλιάνης, επιμ. Φ.Ρ. Σοφιανός). Αθήνα: Κάλβος.

- Watson, T. J. (2005). *Κοινωνιολογία, Εργασία και Βιομηχανία* (εισαγ.-επιμ. Ιορδάνης Ψημμένος, μτφρ. Μαρία Ν. Καστανάρα). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Φούσκας, Θ. (2012). “Κοινότητες” Μεταναστών και Εργασιακή Αντιπροσώπηση: Οι επιπτώσεις της χαμηλού κύρους εργασίας πέντε μεταναστευτικών ομάδων στη συμμετοχή στους εργασιακούς συλλόγους τους. Αθήνα: Παπαζήσης
- Χαντζαρούλα, Π. (2012). *Σμιλεύοντας την Υποταγή: Οι έμμισθες οικιακές εργάτριες στην Ελλάδα το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Ψημμένος, Ι. & Σκαμνάκης Χ. (2008). *Οικιακή Εργασία των Μεταναστριών και Κοινωνική Προστασία: Η περίπτωση των γυναικών από την Αλβανία και την Ουκρανία*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Ψημμένος, Ι. (2001). Κοινωνικός Αποκλεισμός και Κοινωνική Προστασία. Στο Κ. Κασσιμάτη (εισαγ.-επιμ.), *Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η Ελληνική Εμπειρία* (σσ. 221-268). Αθήνα: Gutenberg.
- Ψημμένος, Ι. (2004 [1995]). *Μετανάστευση από τα Βαλκάνια-Κοινωνικός Αποκλεισμός στην Αθήνα* (2^η έκδ.). Αθήνα: Παπαζήσης.
- Ψημμένος, Ι. (2006). Η Κοινωνική Διάσταση της Εργασίας των Μεταναστριών Οικιακών Βοηθών: Αιτίες ανάπτυξης και συνθήκες απασχόλησης. Στο Χρ. Μπάγκαβος & Δ. Παπαδοπούλου (επιμ.), *Μετανάστευση και Ένταξη των Μεταναστών στην Ελληνική Κοινωνία* (σσ. 157-207). Αθήνα: Gutenberg.
- Ψημμένος, Ι. (2008). Μεταναστευτικοί Πληθυσμοί: Κοινωνικές Σχέσεις και Συνθήκες Ζωής. Στο Κ. Τσίμπος (επιμ.), *Εισαγωγή στην Πληθυσμιακή Γεωγραφία* (σσ. 213-259). Αθήνα: Σταμούλης.
- Ψημμένος, Ι. (2013). Εισαγωγή. Στο Ι. Ψημμένος (επιμ.), *Εργασία και Κοινωνικές Ανισότητες: Προσωπικές υπηρεσίες και υπηρετικό δυναμικό* (σσ. 13-88). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Addams, J. (1896). A Belated Industry. *American Journal of Sociology*, 1 (5), 536-550.

Ανάκτηση από: <http://www.jstor.org/stable/pdf/2761904.pdf>

- Anderson, B. (2000). *Doing the Dirty Work? The Global Politics of Domestic Labour*. London/New York: Zed Books.
- Barry, B. (2002). Social Exclusion, Social Isolation and the Distribution of Income. Στο J. Hills, J. Le Grand, & D. Piachand (επιμ.), *Understanding Social Exclusion* (σσ.13-29). Oxford: Oxford University Press.
- Berger, J & Mohr, J. (1975). *A seventh man*. London/ New York: Writers and Readers.
- Bilton, T., et al. (1985). *Introductory Sociology*. London: Macmillan.
- Bush, M. L. (2000). *Servitude in Modern Times*. Cambridge/Malden: Polity Press/Blackwell Publishers Ltd.
- Cohen, R. (1997 [1987]). *The New Helots: Migrants in the International Division of Labour*. Oxford: Oxford Publishing Services.
- Collins, R. (1994). *Four Sociological Traditions*. New York/Oxford: Oxford University Press.
- Cooley, C.H. (1902). *Human Nature and the Social Order*. New York/Chicago/Boston: Charles Scribner's Sons.
- Du Bois, W.E.B. (1920). *Dark Water: Voices from within the veil*. New York: Harcourt, Brace and Howe Inc.
- Du Bois, W.E.B. (1967 [1899]). *The Philadelphia Negro*. New York: Schocken Books.
- ILO. (2013). *Domestic Workers Across the World: Global and regional statistics and the extent of legal protection*. Geneva: ILO.
Ανάκτηση από: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/--publ/documents/publication/wcms_173363.pdf
- ILO. (2015a). *Global Estimates on Migrant Workers: Results and methodology. Special focus on migrant domestic workers*. Geneva: ILO.
Ανάκτηση από: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_436343.pdf
- ILO. (2015b). *Migrant Domestic Workers Across the World: Global and regional estimates*. Geneva: ILO.
Ανάκτηση από: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/--migrant/documents/briefingnote/wcms_490162.pdf

- Landecker, W.S. (1963). Class Crystallization and Class Consciousness. *American Sociology Review*, 28 (2), 219-229.
- Lenski, G. (1954). Status crystallization: a non vertical dimension of social status. *American Sociology Review*, 19 (4), 405-413.
- Lexicon Manuale: Greco-Latinvm et Latino-Grecum (1664). Schrevelii C. (επιμ.). Ex Officina Hachiana.
- Lukács, G. (1971 [1922]). *History and Class Consciousness. Studies in Marxist Dialectics*. Cambridge/Massachusetts: Mit Press.
- Mason, J. (2002). *Qualitative Researching* (2nd ed). London: Sage Publications.
- McIntosh, M. K. (2005). *Working Women in English Society, 1300-1620*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Merton, R. (1957). The Role-Set: Problems in Sociological Theory. *The British Journal of Sociology*, 8 (2), 106-120.
Ανάκτηση από: <http://www.csun.edu/~snk1966/Merton%20-%20Role-Set.pdf>
- Merton, R. (1968). *Social Theory and Social Structure*. New York: Free Press.
- Myrdal, G. (1944). *An American Dilemma: The Negro problem and modern democracy*. New York/ London: Happer & Brothers Publishers.
- Newby H. (1977). *The Deferential Worker. A study of farm workers in East Anglia*. London: Allen Lane.
- Pettigrew, T. (2015). Samuel Stouffer and Relative Deprivation. *Social Psychology Quarterly*, 78(1), 7-24.
- Sablina, S. (2002). Status Crystallization of the Middle Strata in Present-Day Russia. *Sociological Research*, 41(5), 60-76.
- Thomas, W. I., & Znaniecki, F. (1984 [1918]) *The Polish Peasant in Europe and America*. (Edited and abridged by Eli Zaretsky). Urbana/Chicago: University of Illinois Press.
- Urry, J. (1973). *Reference Groups and the Theory of Revolution*. London/Henley/Boston: Routledge & Kegan Paul.
- Weber, M. (1978 [1921]). *Economy and Society*. Berkeley/Los Angeles/London: University of California Press.
- Wolkowitz, C. (2011). *Bodies at Work*. London: Sage.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ
ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ
ΑΝΟΙΚΤΗ-ΜΗ ΔΟΜΗΜΕΝΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΣΕ ΒΑΘΟΣ
ΟΔΗΓΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ
ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΕΝΟΤΗΤΕΣ

1. Δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά της μετανάστριας-Ζωή στη χώρα προέλευσης (Γεωργία)

- Όνομα
- Φύλο
- Ηλικία
- Εθνότητα
- Τόπος καταγωγής (γέννησης)
- Τόπος διαβίωσης
- Επάγγελμα
- Οικογενειακή κατάσταση
(άγαμη κλ.π, σύζυγος, τέκνα, αδέρφια, γονείς)
- Επίπεδο εκπαίδευσης
- Ταξική προέλευση
(Απασχόληση γονέων ή/και μελών της οικογένειας)
- Συνθήκες ζωής-Κοινωνικό Περιβάλλον-Κρατική μέριμνα (παροχές, επιδόματα κλπ, ασφάλιση, ιατροφαρμακευτική-νοσοκομειακή περίθαλψη)
- Συνθήκες Εργασίας-Εργασιακό περιβάλλον
- Αντιλήψεις για τον τρόπο ζωής
- Προσδοκίες-προοπτικές για το μέλλον

2. Διαδικασία μετανάστευσης

- Η απόφαση για μετανάστευση
- Δίκτυα μετανάστευσης
(Γραφεία μετακίνησης, γραφεία ευρέσεως εργασίας)
- Τρόπος μετανάστευσης
 - Εξόδου από τη χώρα προέλευσης
 - Εισόδου στη χώρα υποδοχής, με visa, χωρίς έγγραφα κ.λπ.
- Προσδοκίες από τη μετανάστευση

3. Εργασία στη χώρα υποδοχής (Ελλάδα)

- Πρώτη απασχόληση-ιστορικό απασχόλησης-τωρινή απασχόληση (διάρκεια)
- Τύπος εργασίας (π.χ. οικιακή εργασία)
- Τύπος απασχόλησης (μισθωτή, αυτοαπασχολούμενη)
- Τόπος κατοικίας
- Συνθήκες εργασίας
 - Ωράριο
 - Μισθός
 - Καθήκοντα
 - Διαλείμματα
 - Έλεγχος
- Ασφάλιση και ιατροφαρμακευτική-νοσοκομειακή περίθαλψη
- Άλλες κοινωνικές παροχές
- Σχέσεις με εργοδότες και το κοινωνικό τους περιβάλλον
- Νοηματοδότηση της απασχόλησης (αντιλήψεις και συναισθήματα)
- Τρόποι οργάνωσης και ρουτίνες της καθημερινής ζωής
- Θετικά απασχόλησης και καθημερινότητας (το πιο σημαντικό θετικό)
- Αρνητικά απασχόλησης και καθημερινότητας (το πιο σημαντικό αρνητικό)

4. Κοινωνικές σχέσεις-ελεύθερος χρόνος-επαφές με κρατικούς φορείς

- Σχέσεις με τη φυσική οικογένεια
- Σχέσεις αλληλεγγύης (μέσα από συλλογικούς φορείς)
- Φιλικές σχέσεις-επαφές με ομοεθνείς
- Άλλες κοινωνικές σχέσεις

5. Σχέδια, προσδοκίες και προοπτικές ζωής

- Μελλοντικός προγραμματισμός
- Επιθυμίες και σχέδια ζωής
- Προβολή του εαυτού στο μέλλον

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ⁴⁰

Οι ερωτήσεις της συνέντευξης βασίστηκαν στο κάτωθι θεωρητικό πλαίσιο:

Πρώτη φάση: Κύρια αφήγηση

- Εναρκτήρια ερώτηση/πρόταση: Έναυσμα για την αφήγηση, που αφορά στην αφήγηση από τη ζωή στη χώρα προέλευσης (Γεωργία) στη χώρα υποδοχής (Ελλάδα).

Παράδειγμα⁴¹: *«Θα ήθελα, σας παρακαλώ, να μου διηγηθείτε την ιστορία της ζωής σας. Μπορείτε να ξεκινήσετε από τα παιδικά σας χρόνια και να διηγηθείτε όσα γεγονότα και εμπειρίες ήταν για σας σημαντικά. Μπορείτε να χρησιμοποιήσετε όσο χρόνο θέλετε. Εγώ δεν θα σας διακόπτω κάνοντας ερωτήσεις και, αν θέλω να ρωτήσω κάτι, θα το κάνω όταν τελειώσετε».*

- Ερωτήσεις γίνονται μόνον όταν χαθεί η συνέχεια της αφήγησης ως προς τις θεματικές και τον σκοπό για τον οποίο λαμβάνεται η συνέντευξη στη βάση του ερευνητικού ενδιαφέροντος.

Δεύτερη φάση: Παρεπόμενες ερωτήσεις

- Ερωτήσεις (αιτιολόγησης, έκφρασης απόψεων, τοποθετήσεων), που έχουν ανακύψει από την αφήγηση και αποτελούν το έναυσμα για τη συνέχιση αφηγηματικών διαδρομών, που διακόπηκαν ή έμειναν ημιτελείς κατά την κύρια αφήγηση.

Τρίτη φάση: Ερωτήσεις απολογισμού και ελεύθερες ερωτήσεις

- Ερωτήσεις επαλήθευσης (μέσα από μια λίστα/check-list) ώστε να συμπεριληφθούν στη συνέντευξη τα κύρια στοιχεία του αφηγητή (ηλικία, απασχόληση, εκπαιδευτικό επίπεδο κλπ).
- Ερωτήσεις ελεύθερες ως προς τις εκτιμήσεις, αξιολογήσεις και απόψεις του αφηγητή.

⁴⁰ Τσιώλης, 2006, σσ. 172-176.

⁴¹ Στο ίδιο, σ. 185.

ΣΥΝΤΑΞΗ ΕΚΘΕΣΗΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΗΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ⁴²

Περιλαμβάνει πληροφορίες για διάφορα θέματα, όπως η καταγραφή του τόπου και άλλων τυπικών παραμέτρων της συνέντευξης, το ντύσιμο του αφηγητή, και ακόμη τη διάθεση και το βαθμό συνεργασίας του αλλά και καταγραφή σημαντικών γεγονότων, συναισθημάτων και φορτίσεων.

Πίνακας Κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά των Γεωργιανών

	Αικατερίνη	Βιολέτα
Δημογραφικά χαρακτηριστικά		
Περιοχή	Τυφλίδα (Tbilisi)	Κουτάισι (Kutaisi)
Ηλικία	59	51
Οικογενειακή κατάσταση	Έγγαμη	Έγγαμη
Αριθμός τέκνων	2 ενήλικα	2 ενήλικα
Κοινωνικά χαρακτηριστικά		
Εκπαιδευτικό επίπεδο	Υποχρεωτική εκπαίδευση	Μεταδευτεροβάθμια εκπαίδευση
Εργασία στη Γεωργία	Νοικοκυρά	Νοικοκυρά
Άδεια εισόδου	Τουριστική visa	Τουριστική visa
Έτος εισόδου	2007	2007
Άδεια διαμονής	Όχι	Ναι
Τύπος Απασχόλησης	Εσωτερική	Εσωτερική
Καθήκοντα	Οικοκυρικά και φροντίδα κατάκοιτης	Οικοκυρικά και φροντίδα ανάπηρης
Μισθός	800 €	1.000 €
Ωράριο	Συνεχές χωρίς ρεπό	Συνεχές με ρεπό
Κοινωνική Ασφάλιση	Όχι	Ναι
Ιατροφαρμακευτική περίθαλψη	Όχι	Ναι

⁴² Στο ίδιο (σσ. 179-180).

Χάρτης 1 Γεωργία

Πηγή: <http://www.lonelyplanet.com/maps/europe/georgia/>

Η Γεωργία⁴³ είναι κράτος που βρίσκεται στον Καύκασο, βρέχεται από τον Εύξεινο Πόντο και ανήκει πλήρως στην Ευρώπη. Πρωτεύουσά της είναι η Τιφλίδα (*Tbilisi*). Μεταξύ των σημαντικών πόλεων είναι και το Κουτάσι (Kutaisi –παλαιά πρωτεύουσα, που την λεηλάτησε ο οθωμανικός στρατός το 1510 μ.χ.). Ο συνολικός πληθυσμός της χώρας ανέρχεται σήμερα σε 3.720.400 κατοίκους. Στο παρελθόν αποτελούσε μία από τις δημοκρατίες που συναπάρτιζαν τη Σοβιετική Ένωση. Στην αρχαιότητα ήκμασαν στην περιοχή τα πρώτα τοπικά βασίλεια της Κολχίδος και της Ιβηρίας.

Στη συντριπτική τους πλειοψηφία, οι Γεωργιανοί (σήμερα 82%) είναι Χριστιανοί Ορθόδοξοι. Η άλωση της Κωνσταντινούπολης, το 1453 μ. Χ. απομόνωσε τη Γεωργία από τον χριστιανικό κόσμο.

Το εκπαιδευτικό επίπεδο του λαού είναι ιδιαίτερα υψηλό. Το πανεπιστήμιο της Τιφλίδας έχει 16.500 σπουδαστές. Χαρακτηριστικό είναι ότι στους 1.000 εργαζόμενους, οι 711 έχουν φοιτήσει σε δευτεροβάθμια σχολεία ή σε ανώτερα ιδρύματα.

⁴³ Οι πληροφορίες προέρχονται από τον διαδικτυακό τόπο: wikipedia

Χάρτης 2 Χώρες της Ανατολικής Ευρώπης

Πηγή: http://infognomonpolitics.blogspot.gr/2013/05/blog-post_6778.html

Η **Ανατολική Ευρώπη**⁴⁴ είναι το ανατολικό τμήμα της ευρωπαϊκής ηπείρου. Δεν υπάρχει συμφωνημένος ορισμός για τα όρια της, διότι ο όρος χρησιμοποιείται σε διάφορα πεδία, πέραν της γεωγραφίας, όπως το γεωπολιτικό, το πολιτιστικό και το κοινωνικοοικονομικό. Υπάρχει πολύ μεγάλος αριθμός ορισμών. Ένας είναι *πολιτιστικός*: η Ανατολική Ευρώπη είναι η περιοχή της ηπείρου με επιρροές κυρίως από το Βυζάντιο και την Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία και δευτερευόντως με Τουρκικές-Ισλαμικές. Κατά τη διάρκεια του «Ψυχρού Πολέμου», ο ορισμός της ήταν *γεωπολιτικός*: ο όρος ταυτίζονταν επί της ουσίας με το «Ανατολικό Μπλοκ». Συνέχεια αυτής της συλλογιστικής είναι η θεώρηση των πρώην σοσιαλιστικών χωρών εκτός της πρώην Σοβιετικής Ένωσης ως Ανατολική Ευρώπη. Τέτοιοι ορισμοί παραμένουν μέχρι σήμερα σε ευρεία χρήση και αξιοποιούνται στις στατιστικές διάφορων υπερεθνικών οργανισμών.

⁴⁴ Οι πληροφορίες προέρχονται από τον διαδικτυακό τόπο: wikipedia

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

**Δημιουργίες της εργοδότης
κατασκευασμένες* από τα χέρια της Βιολέτας**

Σελιδοδείκτες

*Τα υλικά: σύρμα, κόλλα, ύφασμα, χρώματα, ξύλο και πέτρα

Μπαλαρίνα

Οι φίλοι

Μαθήτριες

Μπαλόνια

Παιδική χαρά

Ψαράς

Στη θάλασσα

Στην παραλία

Στην αγορά

Βροχή

Ραντεβού

Μορομάννα

Μηλιά

Κυνηγός

Γαϊτανάκι

The status crystallization of the migrant woman domestic worker

Afroditi Frosyni

ABSTRACT

The present study focuses on the complex sociological aspects, roles and attitudes, which are adopted and reproduced by the migrant workforce and, more specifically, the women domestic workers, who are flowing from the former socialist countries in Greece from the early 1990s onwards.

The main research interest is based on the factors which shape a paradoxical consensual code of values that enables migrant women not only accept but also pursue their remaining at low-status servitude occupations, despite that such an occupation lacks privacy, basic professional rights and social protection.

The research hypothesis that the status crystallization of domestic work derives from the fact that the household tasks are considered as a physical phenomenon, is approached through both bibliographic reference as well as through in depth interviews (qualitative empirical investigation) of two Georgian women domestic workers in an Athenian house.

The survey results indicate that the professional relationship of the women domestic workers acquires a crystallized status from the fact that they feel that they are stuck in this profession, considering servitude as a daily routine and experiencing the daily routine as a profession (naturalization). The contact with their country of origin is considered “tele-virtual”, a distant family relationship based on free electronic communication. The latter survey finding may open the path for future exploration and study.

Keywords:

Migrant women, domestic work, low status, internalization